

Міністерство внутрішніх справ України
Національна академія внутрішніх справ

НАУКОВИЙ ВІСНИК

***Національної академії
внутрішніх справ***

1(110)'2019

**Журнал індексується в таких базах даних
і пошукових системах:**

- Index Copernicus International (ICV 2016 = 40.62, ICV 2017 = 51.53);
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa;
- Google Scholar (h-індекс – 10, i10-індекс – 13);
- Центр досліджень соціальних комунікацій;
- Національна бібліотека України імені В. І. Вернадського;
- Наукова бібліотека імені М. Максимовича Київського національного університету імені Тараса Шевченка;
- Електронний репозитарій НАВС

**Київ
2019**

**Науковий вісник
Національної академії
внутрішніх справ**

**1
(110)
2019**

Науковий журнал • Виходить чотири рази на рік • Заснований 1996 року
• Засновник – Національна академія внутрішніх справ • Свідectво про державну
реєстрацію серії KB № 23858-13698 ПР від 3 квітня 2019 року • Включений до
переліку наукових фахових видань України за категорією «В» (наказ МОН України
від 15 січня 2018 року № 32) • Рекомендовано вченою радою Національної академії
внутрішніх справ від 26 березня 2019 року (протокол № 5)

Редакційна колегія:

Чернявський С. С. (головний редактор), доктор
юридичних наук, професор;
Аубакірова А. О., доктор юридичних наук,
професор;
Галаган В. І., доктор юридичних наук, професор;
Гультай М. М., доктор юридичних наук;
Джужа А. О., доктор юридичних наук;
Дрозд О. Ю., доктор юридичних наук, доцент;
Кваша О. О., доктор юридичних наук, професор;
Кришевич О. В., кандидат юридичних наук,
доцент;

Кузнецов В. В., доктор юридичних наук, професор;
Лошицький М. В., доктор юридичних наук,
професор;
Павленко С. О., кандидат юридичних наук;
Погорецький М. А., доктор юридичних наук,
професор;
Савченко А. В., доктор юридичних наук, професор;
Севрук В. Г., кандидат юридичних наук;
Чубенко А. Г., доктор юридичних наук, професор;
Шакун В. І., доктор юридичних наук, професор,
академік НАПРН України

*Редакційна колегія не завжди поділяє думку авторів статей. Відповідальність за їхню якість,
а також відсутність відомостей, що становлять державну таємницю та службову інформацію, несуть
особисто автори*

Н354 **Науковий** вісник Національної академії внутрішніх справ : наук. журн. /
[редкол.: С. С. Чернявський (голов. ред.) та ін.]. – Київ : Нац. акад. внутр. справ,
2019. – № 1 (110). – 84 с.

Адреса редакції:
пл. Солом'янська, 1,
м. Київ, Україна, 03035
Тел.: (097) 851-72-96
E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

scientbul.naiau.kiev.ua

**Ministry of Internal Affairs of Ukraine
National Academy of Internal Affairs**

SCIENTIFIC HERALD

*of National Academy
of Internal Affairs*

1(110)'2019

**Journal is indexed in such databases
and search engines:**

- Index Copernicus International (ICV 2016 = 40.62, ICV 2017 = 51.53);
- Academic Resource Index ResearchBib;
- Polska Bibliografia Naukowa;
- Google Scholar (h-index – 10, i10-index – 13);
- Social Communications Research Center;
- The Vernadsky National Library of Ukraine;
- The Maksymovych Scientific Library of the Taras Shevchenko National University of Kyiv;
- Electronic Repository NAIA

**Kyiv
2019**

Scientific Herald of National Academy of Internal Affairs

1
(110)
2019

Naukovij visnik Nacional'noi akademii vnutrisnih sprav

Scientific magazine • Issued four times a year • Established in 1996 • Founder – National Academy of Internal Affairs • State registration certificate series KB No. 23858-13698 ПР dated April 3th, 2019 • Included into the Ministry of Education and Science of Ukraine's law sciences special editions list by category «B» (order No. 32, dated January 15th, 2018) • Recommended by National Academy of Internal Affairs' Scientific Council (Record No. 5, dated March 26st, 2019)

Editorial board:

Cherniavskiy S. (chief editor), Doctor of Law, Professor;

Aubakirova A., Doctor of Law, Professor;

Halahan V., Doctor of Law, Professor;

Hultai M., Doctor of Law;

Dzuzha A., Doctor of Law;

Drozd O., Doctor of Law, Associate Professor;

Kryshevych O., Ph.D in Law, Associate Professor;

Kuznetsov V., Doctor of Law, Professor;

Kvasha O., Doctor of Law, Professor;

Loshytskyi M., Doctor of Law, Professor;

Pavlenko S., Ph.D in Law;

Pohoretskyi M., Doctor of Law, Professor;

Savchenko A., Doctor of Law, Professor;

Sevruk V., Ph.D in Law;

Chubenko A., Doctor of Law, Professor;

Shakun V., Doctor of Law, Professor, Academician of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine

The editorial board does not always share the views of the authors of the articles. Responsibility for their quality as well as the lack of information constituting state secret and official information are sponsored by the authors

Scientific Herald of National Academy of Internal Affairs : scientific magazine / [editorial board: S. Cherniavskiy (chief editor) etc.]. – Kyiv : National Academy of Internal Affairs, 2019. – No. 1 (110). – 84 p.

Editors office address:

Ukraine, 03035, Kyiv

1, Solomianska square

Phone: (097) 851-72-96

E-mail: rvc@naiau.kiev.ua

ЗМІСТ

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

ДЖУЖА О. М.

Світові кримінологічні системи запобігання злочинам	7
DZHUZHNA O. World Criminological Crime Prevention System	

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

ГРІБОВ М. Л.

Поняття та правове регулювання використання спеціальних знань, умінь і навичок у кримінальному провадженні	13
HRIBOV M. The Concept and Legal Regulation of Using the Special Knowledge, Skills and Abilities in Criminal Proceedings	

ШАПТАЛА Н.

The Internal Conviction in the Evaluating Evidence in the Constitutional Judicial Process	22
ШАПТАЛА Н. К. Внутрішнє переконання під час оцінки доказів у конституційному судовому процесі	

ТЕОРЕТИЧНІ Й ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОЗНАВСТВА

БАРАШ Є. Ю.

Кримінологічні ознаки «професійної» злочинності: соціально-правове дослідження	29
BARASH Ye. Criminological Characteristics of the «Professional» Crime: Social-Legal Research	

KUSHAKOVA-KOSTYTYSKA N.

Scientific Elite in the Conditions of Formation e-Governance (Philosophical and Legal Analyze)	37
КУШАКОВА-КОСТИЦЬКА Н. В. Наукова еліта в умовах формування електронного врядування (філософсько-правовий аналіз)	

ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

ЯЛОВА О. В.

Прийняття законопроекту № 5670-д «Про державну мову» в першому читанні: проблемні аспекти	43
YALOVA O. On the Issue of Adoption of the Bill № 5670-d «About State Language» in the First Reading: Problem Aspects	

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

ВОЗНЮК А. А.

Удосконалення обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання, у контексті реалізації положень Стамбульської конвенції	50
VOZNIUK A. Improvement of Circumstances that Mitigate and Impose Penalties in the context of the Implementation of the Istanbul Convention	

HREBENIUK M., CHERNIAK A. Countering the Use of Leading Sectors of Digital Economy by Organized Crime: European Experience	58
ГРЕБЕНЮК М. В., ЧЕРНЯК А. М. Європейський досвід протидії використанню організованою злочинністю провідних галузей цифрової економіки	
SAMOFALOV L., SAKIR-MOLOCHKO N. Features of Linguistic Representation in the Federal and Local Parliaments of the Kingdom of Belgium and their Experience for Ukraine	64
САМОФАЛОВ Л. П., САКІР-МОЛОЧКО Н. В. Особливості лінгвістичного представництва у федеральному та місцевих парламентах Королівства Бельгії: досвід для України	
РЕЦЕНЗІЇ	
ЧЕРНЯВСЬКИЙ С. С., ВОЗНЮК А. А. Актуальне дослідження проблем протидії злочинам у сфері використання інформаційних технологій <i>Рец. на кн.: Протидія злочинам у сфері використання інформаційних технологій : інтегр. навч.-практ. посіб. / [М. В. Карчевський, В. В. Коваленко, В. Є. Комлев та ін.] ; за ред. М. В. Карчевського. Харків : Право, 2019. 188 с.</i>	71
CHERNIAVSKYI S., VOZNIUK A. Relevant Study of the Problems of Crime Prevention in the Sphere of Using Information Technology <i>Review of the book: Combating crimes in the field of information technology : integral. educ.-prac. note / [M. Karchevskiy, V. Kovalenko, V. Komliev and others] ; Ed. by M. Karchevskiy. Kharkiv : Pravo, 2019. 188 p.</i>	
КАМІНСЬКА Н. В. Філософсько-правовий вимір доказування в конституційному судовому процесі <i>Рец. на кн.: Шаптала Н. К. Доказування у конституційно-судовому процесі: філософсько-правові засади : монографія. Київ : Логос, 2018. 388 с.</i>	73
KAMINSKA N. The Philosophical and Legal Admeasurement of Establishment in Constitutional Litigation Process <i>Review of the book: Shaptala N. Establishment in constitutional litigation process: a philosophical-legal framework : monograph. Kyiv : Lohos, 2018. 388 p.</i>	
МАРЧАК В. Я., ШЕВЧУК Р. В. Формування інформаційного суспільства в Україні: філософсько-правовий аналіз <i>Рец. на кн.: Кушакова-Костицька Н. В. Філософсько-правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні : монографія. Київ : Логос, 2019. 533 с.</i>	76
MARCHAK V., SHEVCHUK R. Formation of Information Society in Ukraine: Philosophical and Legal Analyze <i>Review of the book: Kushakova-Kostytska N. Philosophical and legal framework of information society development in Ukraine : monograph. Kyiv : Lohos, 2019. 533 p.</i>	
ДО УВАГИ АВТОРІВ	79

ПРОТИДІЯ ЗЛОЧИННОСТІ: ПРОБЛЕМИ ТЕОРІЇ ТА ПРАКТИКИ

УДК 343.9.02

doi: <https://doi.org/10.33270/01191101.7>

Джу́жа О. М. – доктор юридичних наук, професор, головний науковий співробітник відділу організації наукової діяльності та захисту прав інтелектуальної власності Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3107-146>

Світові кримінологічні системи запобігання злочинам

Метою статті є аналіз кримінологічних систем на кримінологічній карті світу, які відображають особливості рівня злочинності, уявлень про її причини та способи нейтралізації в різних країнах і регіонах. Окреслено системний підхід у використанні кримінологічної моделі порівняльного правознавства щодо правових систем у сфері запобігання злочинам. Висвітлено проблемні питання криміноглобалістики, зокрема кримінологічної практики із застосуванням кримінологічного законодавства. Здійснено спробу сформувати надійну методологічну базу, необхідну для визначення закономірностей кримінальної та кримінологічної політики в сучасному світі. **Методологія.** Методологічною основою дослідження є діалектичний метод наукового пізнання, що дає змогу розглядати правові, функціональні, організаційні та процедурні аспекти протидії злочинності в їх розвитку, взаємозв'язку та взаємовпливові. На цьому методологічному підґрунті в статті також застосовано окремі наукові методи пізнання. За допомогою логіко-семантичного методу поглиблено понятійний апарат теорії протидії злочинності, визначено сутність, особливості та значення світових кримінологічних систем запобігання злочинам. Шляхом застосування системно-структурного методу досліджено стан, структуру й визначено основні тенденції протидії злочинності в Україні. Історико-правовий, порівняльно-правовий і логіко-нормативний методи використано для ретроспективного аналізу рівня організації та здійснення запобігання злочинам у світових кримінологічних системах. За допомогою структурно-логічного методу з'ясовано основні напрями вдосконалення та оптимізації кримінологічного забезпечення протидії злочинності в Україні. **Наукова новизна** отриманих результатів полягає в тому, що в статті вперше комплексно, на підставі використання сучасних методів пізнання, урахування новітніх досягнень правової науки на системному рівні аналізу й узагальнення з'ясовано та схарактеризовано феномен кримінологічного забезпечення протидії злочинності, спрогнозовано тенденції його розвитку і трансформації в умовах сьогодення у світових кримінологічних системах запобігання злочинам. **Висновки.** Нині актуальною є необхідність визначення місця української системи попередження й боротьби зі злочинністю на кримінологічній карті світу. На наш погляд, українська система попередження та боротьби зі злочинністю належить до особливого постсоціалістичного типу кримінологічної системи, елементи й ознаки якої вимагають поглибленого вивчення та обґрунтування. Найперспективнішим напрямом впливу на злочинність має бути усунення прагнення вчиняти злочини. Основою цього впливу має бути не ідеологічний тиск, а забезпечення задоволеності людей, розвиток позитивних національних традицій. Досвід боротьби зі злочинністю в кожній країні унікальний і може бути своєрідною моделлю для національної кримінологічної системи, яка становить сукупність елементів, що відображають особливості теорії та практики попередження й боротьби зі злочинністю в окремій країні, що охоплюють оригінальні концептуальні підходи до проблеми детермінації злочинної поведінки та її попередження, спеціалізоване профілактичне законодавство, а також своєрідні форми превенції злочинів.

Ключові слова: системний підхід; порівняльне правознавство; правові системи; кримінологічні системи; кримінологічне законодавство; кримінологічна практика; кримінологічна модель; кримінологічна карта світу; криміноглобалістика.

Вступ

Теорія правових систем дає змогу застосовувати системний підхід до аналізу досліджуваних явищ. Науковці вивчають глибинні пласти соціальної психології, що формують правову ідеологію та правову свідомість.

У межах аналізу правових систем кримінальне право та кримінологія мають можливість використовувати потенціал, яким володіє теорія держави і права. Узагальнення й висновки, необхідні для визначення закономірностей кримінальної та кримінологічної політики, постійно уточнюються, що забезпечує надійність методологічної бази.

У становленні кримінологічної науки за цим напрямом значний внесок зробили як іноземні,

так і вітчизняні вчені, зокрема: Ю. М. Антонян, М. І. Гернет, І. Г. Богатирьов, В. І. Борисов, В. В. Василевич, О. М. Ведернікова, В. А. Глушков, В. В. Голіна, Б. М. Головкін, І. М. Даньшин, А. І. Долгова, А. П. Закалюк, В. С. Зеленецький, А. Ф. Зелінський, О. Г. Кальман, Н. М. Клейменов, О. Г. Колб, О. М. Костенко, Н. Ф. Кузнецова, О. Г. Кулик, І. П. Лановенко, О. М. Литвак, О. М. Литвинов, В. В. Лунєєв, Г. М. Мінковський, П. П. Михайленко, А. А. Музика, В. І. Шакур та ін.

Водночас кримінологічні системи практичного спрямування запобігання злочинам повсякчас потребують доопрацювання й удосконалення. Зазначене зумовлює актуальність цього дослідження.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є аналіз кримінологічних систем на кримінологічній карті світу, які відображають особливості рівня злочинності, уявлень про її причини та способи нейтралізації в різних країнах і регіонах.

Завданнями статті є:

– окреслення системного підходу у використанні кримінологічної моделі порівняльного

правознавства правових систем у сфері запобігання злочинам;

– висвітлення проблемних питань криміноглобалістики, зокрема кримінологічної практики із застосуванням кримінологічного законодавства;

– здійснення спроби формування надійної методологічної бази, необхідної для визначення закономірностей кримінальної та кримінологічної політики в сучасному світі.

Виклад основного матеріалу

Системний підхід до аналізу кримінології виправданий з позиції пошуку правильного орієнтира в розмаїтті кримінологічних учень, які відображають особливості права й політики, філософії та культури, історичного досвіду, сучасної ідеології конкретної країни, національного менталітету і правосвідомості громадян у різних країнах та регіонах. Також цей підхід оптимальний з позиції порівняльного правознавства.

У порівняльному правознавстві для всіх наявних у світі національних правових систем уживають різні терміни: «правова карта світу», «спільнота правових систем» тощо. Водночас здійснено спробу класифікувати правові системи за різними ознаками. Найпоширенішою є класифікація правових систем, запропонована французьким ученим Рене, який обґрунтував ідею трихотомії – виокремлення трьох груп правових сімей (загального права, романо-германської та соціалістичної), що належать у групу інших видів держави і права (Shelli, 2003, p. 87).

Ця класифікація ґрунтується на двох критеріях:

а) соціологічному (релігія, філософія, економічна та соціальна структура);

б) критерії юридичної техніки (джерела і структура права).

Основним об'єктом цього дослідження, що представлений на кримінологічній карті світу, є кримінологічна система, яка відображає особливості рівня злочинності, уявлень про її причини та способи нейтралізації в різних країнах і регіонах.

Елементами кримінологічної системи (або її підсистемами) є:

– система теоретичних поглядів, ідей, уявлень, науково обґрунтованих концепцій щодо детермінації та причиновості злочинності в певний історичний період;

– система правового регулювання, що визначає мету, завдання та пріоритетні напрями нейтралізації злочинності, форми й методи соціальної діяльності із запобігання злочинам;

– система практичної організації профілактики та боротьби зі злочинністю, діяльності державних органів влади, громадських об'єднань і громадян із

реалізації цілей та завдань превенції злочинів, а також системи взаємодії та координації зусиль усіх суб'єктів цієї діяльності.

Поняття «кримінологічна система» не є синонімом поняття «система кримінологічної науки», оскільки охоплює не тільки світоглядний, теоретичний компонент, а й правовий механізм, а також практичну реалізацію наукових концепцій і заходи протидії злочинності. Унаслідок цього елементами кримінологічної системи є такі категорії, як кримінологічна теорія, кримінологічне законодавство й кримінологічна практика (Vedernikova, 2010, p. 250–251).

Кримінологічна теорія відображає систему поглядів, ідей, уявлень щодо криміногенного комплексу причин й умов злочинності, основних напрямів запобігання їй.

Наукове підґрунтя кримінологічної теорії – це узагальнені результати теоретичних і практичних досліджень, присвячених аналізу об'єктивних закономірностей злочинності, характеристики особи злочинця та потерпілого, основних напрямів боротьби зі злочинністю.

Кримінологічне законодавство становить систему нормативних актів, що визначають завдання та пріоритетні напрями запобігання злочинам, форми й методи соціальної діяльності щодо попередження злочинності. Такі акти мають подвійний правовий зміст: це можуть бути кримінологічно-профілактичні акти або комплексні акти, які поєднують норми різних галузей права.

Поширеними є програмні нормативні акти, прийняті урядами країни, у яких формується сучасна стратегія та основні напрями діяльності державних органів у сфері запобігання злочинам. Такі акти можуть мати різну назву, наприклад: Стратегія скорочення злочинності, План дій зі створення суспільства, стійкого до злочинності.

Кримінологічна практика як елемент кримінологічної системи охоплює практичну організацію та реалізацію системи заходів щодо запобігання злочинам, а також кримінологічно значущі аспекти правоохоронної діяльності.

Поняття «кримінологічна система» має низку спільних рис з поняттям «система протидії (запобі-

гання) злочинам», однак не тотожна їй, оскільки не містить усіх аспектів правоохоронної діяльності, охоплюючи загальні принципи організації цієї діяльності, основні напрями кримінальної політики.

Визначення основних елементів кримінологічної системи надає можливість сформулювати її поняття. *Кримінологічна система* – це сукупність структурно обумовлених і функціонально взаємопов'язаних елементів, що визначають теоретичне забезпечення, нормативне регулювання та практичну організацію системи запобігання злочинам.

Кримінологічна система є складовою загально-соціальної та правової систем суспільства, у межах яких здійснюють розроблення та реалізацію основних напрямів кримінальної політики, окреслення завдань правоохоронної діяльності, встановлення перспективних напрямів міжнародного співробітництва в галузі попередження та боротьби зі злочинністю.

Кримінологічна система – це поняття насамперед національне, оскільки в кожній державі є певні особливості концептуальних підходів і практики запобігання злочинам, які зумовлені специфічною структурою й динамікою злочинності, а також своєрідністю загальнополітичної ситуації в країні в конкретний історичний період.

Національний досвід боротьби зі злочинністю в кожній країні унікальний і може бути своєрідною моделлю або прикладом розв'язання проблеми злочинності в конкретних історичних, політичних, економічних і соціальних умовах (Filianina, 2000, p. 218). У зв'язку із цим, аналізують американську модель теорії та практики попередження й боротьби зі злочинністю, а також британську, німецьку, французьку, італійську, російську, китайську, японську (Кап, 1989, p. 17) й низку інших моделей, а також варіанти розв'язання проблем злочинності, які наявні у світі.

Національна кримінологічна система (кримінологічна модель) є сукупністю елементів, що відображають особливості теорії та практики попередження й боротьби зі злочинністю в окремій країні, охоплюючи оригінальні концептуальні підходи до проблеми детермінації злочинної поведінки та її попередження, спеціалізоване профілактичне законодавство, а також своєрідні форми превенції злочинів.

Унікальність національних кримінологічних моделей не заперечує існування регіональних тенденцій і світових закономірностей розвитку теорії та практики попередження й боротьби зі злочинністю. Тому на кримінологічній карті світу, поряд з національними кримінологічними системами, є регіональні кримінологічні системи, а також світова система попередження й боротьби зі злочинністю (Luneev, 1993, p. 7).

Регіональна кримінологічна система – це сукупність елементів, що відображають спільність теоретичних підходів, нормативного

регулювання та практики превенції злочинів, що властиві групі держав, розташованих в окремих регіонах світу.

Прикладами таких систем є англо-американська, західноєвропейська, східноєвропейська, соціалістична та інші регіональні кримінологічні системи, які виокремлено на підставі різних критеріїв. Регіональні особливості превенції злочинів ураховують у діяльності спеціалізованих кримінологічних наукових установ, а також регіональних міжнародних організацій.

До спеціалізованих регіональних наукових установ належать, зокрема, інститути, пов'язані з ООН:

- Європейський інститут з попередження злочинності та боротьби з нею;

- Азіатський і Далекосхідний інститут з попередження злочинності та поведінки з правопорушниками;

- Латиноамериканський інститут з попередження злочинності та поведінки з правопорушниками;

- Африканський інститут з попередження злочинності та поведінки з правопорушниками тощо.

Регіональні міжнародні організації (Slyvenko, 2011, p. 127–128), які здійснюють нормативне регулювання діяльності щодо запобігання злочинам на території держав-членів, – це такі організації, як Рада Європи, Європейський Союз, СНД, Організація африканської єдності, Організація «Ісламська конференція», уповноважені приймати регіональні нормативні акти, що визначають загальні напрями попередження та боротьби зі злочинністю, її окремими видами в конкретному регіоні.

У межах типових регіональних кримінологічних систем можуть функціонувати так звані субрегіональні системи, що відображають особливості боротьби зі злочинністю відокремленої групи держав. Наприклад, на підґрунті західноєвропейської регіональної кримінологічної системи сформувалася скандинавська субрегіональна кримінологічна модель.

Глобальна (світова) кримінологічна система – це єдність наукових підходів, нормативного регулювання та практики превенції злочинів у світовому масштабі (Vedernikova, 2010, p. 252–253).

Світова кримінологічна система охоплює науково обґрунтовані уявлення про глобальні закономірності злочинності, міжнародно-правові норми превентивного характеру, а також практичні заходи протидії злочинам, що становлять загрозу всій світовій спільноті.

Науковою основою світової кримінологічної системи є міжнародна кримінологія (Antypenko, 2011) (криміноглобалістика), що передбачає аналіз світових тенденцій злочинності, чинників криміна-

льної глобалізації та світової стратегії попередження й боротьби зі злочинністю.

Нормативну базу глобальної кримінологічної системи утворюють положення міжнародних конвенцій про боротьбу зі злочинністю, що мають превентивне значення. Ефективність світової кримінологічної системи визначається ступенем співробітництва держав і міжнародних організацій у галузі запобігання злочинам.

Світова кримінологічна система доповнює національні й регіональні системи, що відображають відмінності в тенденціях злочинності, формах і методах протидії їй, виборі пріоритетних напрямів кримінальної політики в окремих країнах і регіонах (Kleimenov, 2012, p. 90).

Це зумовлює закономірний інтерес до сучасних тенденцій розвитку основних кримінологічних систем відповідно до потреб національної теорії та практики, що має на меті синтезувати найбільш перспективні ідеї зі світового, регіонального та національного досвіду попередження й боротьби зі злочинністю.

Сучасні кримінологічні системи можна класифікувати на кілька груп, використовуючи такі критерії:

1) соціологічний (фактор економіки, філософії, соціальної структури і релігії);

2) правовий (приналежність до правової системи певного типу);

3) географічний (розташування на карті світу).

З огляду на зазначене, на кримінологічній карті світу можна виокремити такі групи (типи) основних кримінологічних систем, що наділені схожими ознаками:

1) англо-американська;

2) західноєвропейська;

3) східноазійська;

4) соціалістична;

5) постсоціалістична.

Така типологія не є вичерпною, оскільки різноманіття національних моделей боротьби зі злочинністю не може бути зведене до декількох типів.

У кожній країні, з огляду на різні обставини (культурні традиції, економічні можливості, політичні режими, панівна ідеологія), формується національна система впливу на злочинність. Антикримінальні системи в різних державах різняться, водночас, вони мають і спільні риси, що дає змогу виокремлювати серед них певні типи.

За результатами впливу на злочинність визначають оптимальні, задовільні й незадовільні системи.

Оптимальна система надає можливість у практиці руйнівного впливу на злочинність реалізувати весь антикримінальний потенціал суспільства. Критерієм задовільної системи є її здатність нейтралізувати кримінал на соціально толерантному рівні. Якщо антикримінальна система не здатна ні на перше, ні на друге, її визнають незадовільною.

За характером впливу можна виокремити такі типи національних систем:

– традиційно-культурна, у якій переважають порівняно м'які заходи впливу на злочинність, що ґрунтуються на збереженні й розвитку здорових національних культурних традицій (Швейцарія, Японія);

– релігійна або теократична, у якій домінують жорсткі заходи релігійного контролю (такі системи функціонують в ісламських державах – Ірані, Саудівській Аравії);

– ідеократична, що передбачає жорсткий ідеологічний вплив, тиск (Північна Корея);

– поліцейська, у якій головним напрямом визначено припинення злочинів і розвиток поліцейських сил (така система діє, наприклад, у США).

Наукова новизна

Наукова новизна отриманих результатів полягає в тому, що в статті вперше в контексті новітніх досягнень правової науки на системному рівні аналізу й узагальнення визначено та

схарактеризовано тенденції розвитку і трансформації в умовах сьогодення світових кримінологічних систем запобігання злочинам.

Висновки

Нашій соціальній системі бракує ідеологічної складової, увагу акцентовано на поліцейських заходах. Однією з актуальних засад удосконалення антикримінальної практики в Україні є гармонізація системи впливу на злочинність відповідно до позитивного вітчизняного й іноземного досвіду.

Нині постала необхідність визначити місце української системи попередження й боротьби зі злочинністю на кримінологічній карті світу. На наше переконання, українська система попередження та боротьби зі злочинністю належить до

особливого постсоціалістичного типу кримінологічної системи, елементи й ознаки якої вимагають поглибленого вивчення та обґрунтування.

Гармонійна система має виконувати низку завдань:

– подолання в людей прагнення вчиняти злочини;

– позбавлення можливості реалізувати мотиви злочинної поведінки;

– припинення злочинів на ранній стадії.

Найбільш перспективним напрямом впливу на злочинність має бути саме подолання прагнення вчиняти злочини. Основою цього впливу має бути не ідеологічний тиск, а забезпечення задоволеності людей, розвиток позитивних національних традицій.

Досвід боротьби зі злочинністю в кожній країні унікальний і може бути своєрідною моделлю для національної кримінологічної системи, яка

становить сукупність елементів, що відображають особливості теорії та практики попередження та боротьби зі злочинністю в окремій країні, серед яких оригінальні концептуальні підходи до проблеми детермінації злочинної поведінки та її попередження, спеціалізоване профілактичне законодавство, а також своєрідні форми превенції злочинів.

REFERENCES

- Antypenko, V.F. (Eds.). (2011). *Mizhnarodna kryminolohiia - problemne pole mizhnarodnykh doslidzhen [International Criminology is a challenging field of international research]*. Kyiv: Stal. doi: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.22.6643> [in Ukrainian].
- Filianina, L.A. (2000). *Mizhnarodne spivrobotnytstvo Ukrainy u borotbi zi zlochynnistiu [International cooperation of Ukraine in the fight against crime]*. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho yurydychnoho instytutu MVS Ukrainy, Scientific Bulletin of Dnipropetrovsk Law Institute of MIA of Ukraine*, 2, 218-220 [in Ukrainian].
- Kan, U. (1989). *Prestupnost i kriminologiiia v sovremennoi Yaponii [Crime and Criminology in modern Japan]*. N.F. Kuznecova, V.N. Eremina (Eds.). Moscow: Progres [in Russian].
- Kleimenov, N.M. (2012). *Sravnitelnaia kriminologiiia [Comparative Criminology]*. Moscow: Norma-M [in Russian].
- Luneev, V.V. (1993). *Tendencii prestupnosti: mirovye, regionalnye, rossiiskie [Crime trends: global, regional, Russian]*. *Gosudarstvo i pravo, State and law*, 5, 3-19 [in Russian].
- Shelli, Dj. (Ed.). (2003). *Kriminologiiia [Criminology]*. SPb.: Piter [in Russian].
- Slyvenko, V.A. (2011). *Rol mizhnarodnykh orhanizatsii u borotbi z transnatsionalnoiu zlochynnistiu [The Role of International Organizations in Combating Transnational Crime]*. *Visnyk Dnipropetrovskoho natsionalnoho universytetu, Bulletin of Dnipropetrovsk National University*, 3(10/2), 127-133 [in Ukrainian].
- Vedernikova, O.N. (2010). *Zarubejnye kriminologicheskie sistemy [Foreign Criminological Systems]*. *Kriminologiiia, Criminology*. N.F. Kuznecova, V.V. Luneeva (Ed.) (2nd ed., rev.). Moscow: Volters. Kluver [in Russian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Міжнародна кримінологія – проблемне поле міжнародних досліджень : матеріали наук.-практ. семінару / за заг. ред. В. Ф. Антипенка. Київ : Сталь, 2011. 236 с. doi: <https://doi.org/10.18372/2307-9061.22.6643>.
- Філіяніна Л. А. Міжнародне співробітництво України у боротьбі зі злочинністю. *Науковий вісник Дніпропетровського юридичного інституту МВС України*. 2000. № 2. С. 218–220.
- Кан У. Преступность и криминология в современной Японии : учеб. пособие / пер. с яп. ; под общ. ред. Н. Ф. Кузнецовой, В. Н. Еремина. М. : Прогресс, 1989. 256 с.
- Клейменов Н. М. Сравнительная криминология : монография. М. : Норма-М, 2012. 368 с.
- Лунеев В. В. Тенденции преступности: мировые, региональные, российские. *Государство и право*. 1993. № 5. С. 3–19.
- Криминология : учебник / пер. с англ. ; под ред. Дж. Шелли. СПб. : Питер, 2003. 860 с.
- Сливенко В. А. Роль міжнародних організацій у боротьбі з транснаціональною злочинністю. *Вісник Дніпропетровського національного університету*. 2011. Вип. 3 (10/2). С. 127–133. (Серія «Світове господарство і міжнародні економічні відносини»).
- Ведерникова О. Н. Зарубежные криминологические системы. *Криминология : учеб. пособие / под ред. Н. Ф. Кузнецовой, В. В. Лунеева*. 2-е изд., перераб. и доп. М. : Волтерс Клувер, 2010. 640 с.

Стаття надійшла до редколегії 17.12.2018

Dzhuzha O. – Doctor of Law, Professor, Chief Research Fellow of the Department of Organization of Scientific Activity and Protection of Intellectual Property Rights of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3107-146>

World Criminological Crime Prevention System

The purpose of the article is the analysis of criminological systems on the criminological map of the world, which reflect the features of the state of crime, ideas about its causes and ways of neutralization in different countries and regions. The systematic approach in the use of criminological model of comparative law of legal systems in the field of crime prevention is revealed. The problem issues of criminological globalization, in particular, criminological practice with application of criminological legislation are highlighted. The attempt is made to form a reliable methodological base

*necessary for determining the regularities of criminal and criminological policy in the modern world. Covered issues of crime criminals, in particular, criminological practice with the use of criminological legislation. An attempt was made to form a reliable methodological base necessary for determining the laws of criminal and criminological policy in the modern world. Currently, there is a need to determine the place of the Ukrainian system of preventing and combating crime on the criminological map of the world. In our opinion, the Ukrainian system of warning and combating crime belongs to a special postsocialist type of criminological system, the elements and signs of which require in-depth study and justification. The most promising area of impact on crime should be the elimination of the desire to commit crimes. The basis of this influence should not be ideological pressure, but ensuring the satisfaction of people, the development of positive national traditions. **Conclusions.** At present, there is a need to determine the place of the Ukrainian system for the prevention and fight against crime on the criminological map of the world. In our view, the Ukrainian system for the prevention and combating of crime refers to a special post-socialist type of criminological system whose elements and features require in-depth study and substantiation. The most promising direction of the impact on crime should be – eliminating the desire to commit crimes. The basis of this influence should be not ideological pressure, but ensuring people's satisfaction, development of positive national traditions. The experience of combating crime in each country is unique and can serve as a kind of model for the national criminological system, which is a set of elements that reflect the peculiarities of the theory and practice of crime prevention and control in a particular country, including the original conceptual approaches to the problem of determination of criminal behavior and its prevention, specialized preventive legislation, as well as peculiar forms of crime prevention.*

Keywords: system approach; comparative law; legal systems; criminological systems; criminological legislation; criminological practice; criminological model; criminological map of the world; criminological globalization.

ДІЯЛЬНІСТЬ ПРАЦІВНИКІВ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ

УДК 343.14:351.745.7:343.974

doi: <https://doi.org/10.33270/01191101.13>

Грібов М. Л. – доктор юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри оперативно-розшукової діяльності Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2437-5598>

Поняття та правове регулювання використання спеціальних знань, умінь і навичок у кримінальному провадженні

Мета статті – запропонувати шляхи розв'язання проблем правового регулювання використання спеціальних знань, умінь і навичок у кримінальному провадженні. **Методологія.** Методологічний інструментарій обрано з урахуванням поставленої мети, специфіки об'єкта та предмета дослідження. Визначальним є загальний діалектичний метод наукового пізнання реальних явищ, а також їхніх зв'язків із практичною діяльністю органів досудового розслідування та суду. З-поміж спеціальних методів дослідження використано такі: метод системного аналізу (застосований для дослідження правових норм, що регламентують використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, а також наукових джерел); системно-структурний – для встановлення змісту досліджуваних категорій і правових явищ, формування понятійно-категорійного апарату; логіко-юридичний (або догматичний) – у процесі розроблення понятійного апарату та наукових положень; моделювання – для формулювання конструкцій правових норм, що установлюватимуть використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. **Наукова новизна** полягає в удосконаленні теоретичного розуміння змісту використання спеціальних знань, умінь і навичок у кримінальному провадженні; обґрунтуванні доцільності використання терміна «спеціальні компетентності» в юридичній науці та правотворчій практиці; внесенні пропозицій щодо системних змін і доповнень до чинного КПК України в частині використання «спеціальних компетентностей». **Висновки.** Термін «спеціальні знання», який ужито в чинному КПК України, потрібно замінити на «спеціальні компетентності». Спеціальні компетентності є сукупністю професійних знань, умінь і навичок, необхідних для вирішення конкретних питань у межах кримінального провадження особам, які залучені для цього на підставах, встановлених кримінальним процесуальним законом. Використання спеціальних компетентностей у кримінальному провадженні диференціюють залежно від статусу їх суб'єкта (носія) на таке, що здійснює експерт, і таке, що здійснює спеціаліст. Особливими (окремо встановленими законом) видами спеціалістів слід вважати перекладача (сурдоперекладача), педагога, психолога, лікаря. Okремо слід встановити їхні функції та особливості повноважень. Крім того, у кримінальному процесуальному законі потрібно чітко врегулювати процесуальний порядок залучення спеціаліста до виконання завдань кримінального провадження. Положення цього закону, які передбачають залучення спеціаліста до певних процесуальних дій, його участь у них або його присутність під час їх проведення (без чіткого окреслення завдань), доцільно конкретизувати, сформулювавши такі завдання.

Ключові слова: спеціальні знання; уміння; навички; спеціальні компетентності; кримінальне провадження; спеціаліст; експерт.

Вступ

Використання спеціальних знань, умінь і навичок для виконання завдань кримінального провадження є об'єктивно зумовленою необхідністю та має давню історію. У сучасних умовах без відповідних компетентностей у різних сферах людської діяльності, науки, техніки, мистецтва про ефективність розслідування злочинів (які посягають на суспільні відносини в різних сферах життєдіяльності людини) та належний захист підозрюваних, обвинувачених у кримінальному процесі не може йтися.

Водночас законодавча регламентація використання спеціальних знань, умінь і навичок є недостатньо досконалою та спричиняє невизначеність в окремих ситуаціях кримінального провадження, викликаючи слушну критику науковців і практиків.

Проблеми використання спеціальних знань, умінь і навичок з метою виконання завдань кримінального провадження останніми роками

активно досліджують як вітчизняні (Kohutych, 2015; Kochura, 2017; Yaremchuk, 2017; Shcherbakovskiy, 2018; Pyrih, & Shynkarenko, 2018), так й іноземні (Matejic, 2015; Gottschalk, 2016; Steiner-Dillon, 2017; Guerrini, Robinson, Petersen, & McGuire, 2018; Gvozdeva, Shapiro, & Yujaninova, 2018; Mapes, Stoel, Poot, Vergeer, & Huysck, 2019) вчені. Дослідники не мають єдиного підходу до трактування сутності зазначених знань, умінь і навичок. Це суттєво ускладнює розроблення належного наукового підґрунтя для визначення змісту й оптимальної форми правового регулювання їх використання в кримінальному провадженні. Адже чітке визначення сутності спеціальних знань, умінь і навичок (у контексті кримінального процесу) є одним з головних чинників належного законодавчого унормування їх використання для виконання завдань кримінального провадження.

Мета і завдання дослідження

Метою дослідження є розроблення теоретичного підґрунтя для вдосконалення правового регулювання використання спеціальних знань, умінь і навичок у кримінальному провадженні.

Для досягнення цієї мети було сформульовано такі завдання:

– на підставі аналізу результатів останніх теоретичних досліджень, норм законодавства та практичної діяльності суб'єктів кримінального процесу визначити поняття спеціальних знань,

умінь і навичок, що використовують у кримінальному провадженні;

– окреслити оптимальні засоби унормування поняття та змісту спеціальних знань, умінь і навичок, що використовують у кримінальному провадженні;

– запропонувати систему змін і доповнень до КПК України з метою вдосконалення правового регулювання використання спеціальних знань, умінь і навичок у кримінальному провадженні.

Виклад основного матеріалу

Підґрунтям для розроблення конкретних шляхів удосконалення законодавчої регламентації використання спеціальних знань, умінь і навичок у кримінальному провадженні є правильне теоретичне розуміння й однозначне юридичне визначення відповідних понять. У зв'язку з викладеним дослідники цієї проблеми одноставно окреслюють як недолік те, що законодавець не подає в КПК України визначення спеціальних знань. Учені пропонують власні формулювання цього поняття.

Так, 2015 року І. І. Когутич доходить висновку, що найповніше відображає сутність спеціальних знань таке визначення: спеціальні знання – це така сукупність професійних знань, навичок і вмінь, яка отримана внаслідок спеціальної освіти та/або досвіду роботи, відповідає сучасному розвитку певної галузі правозастосування, науки, техніки, мистецтва або ремесла, є достатньою для проведення відповідними суб'єктами компетентного (кваліфікованого) вирішення питань, які цікавлять слідство чи суд в конкретному провадженні (справі) (Kohutych, 2015).

Спеціальні знання, на думку О. О. Кочури, – це професійні знання й уміння в галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла тощо, необхідні для вирішення питань, які виникають у процесі досудового розслідування кримінальних проваджень і розгляду матеріалів у суді (Kochura, 2017).

Презентуючи результати власного дослідження, Є. О. Даніч трактує поняття спеціальних знань, що використовують під час проведення слідчого експерименту, як знання і навички їх застосування в певній галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла, що отримані в процесі фахової підготовки та професійної діяльності особами, яких залучають до кримінального провадження відповідно до норм кримінального процесуального законодавства з метою досягнення завдань слідчої (розшукової) дії – слідчого експерименту (Danich, 2018).

Усі ці дефініції можна визнати такими, що в певному ступені об'єктивно відображають поняття спеціальних знань. Їх об'єднує порушення логіки, яке полягає у віднесенні до змісту катего-

рії «знання» інших, відмінних від неї, категорій – «уміння» та «навички». Такий підхід притаманний як для визначень спеціальних знань, що пропонують сучасні дослідники, так і для визначень, сформульованих у працях тих попередників, на висновки яких вони спираються.

Із цього приводу М. Г. Щербаківський слушно зауважує, що до поняття «спеціальні знання» недоцільно додавати «уміння й навички», адже це суперечить прийнятим у педагогіці та психології положенням (Shcherbakovskiy, 2018).

Водночас у кримінальному провадженні справді часто постає потреба не лише в спеціальних теоретичних знаннях, а й у практичних навичках (уміннях) їх використання. Для того аби провести розтин трупа з метою встановлення причини смерті, недостатньо відповідних знань, потрібні вміння та навички. Тому означені категорії потрібно розмежовувати, наприклад, законодавець зазначив у ч. 1 ст. 71 КПК України, що спеціалістом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє спеціальними *знаннями* та *навичками* застосування технічних або інших засобів і може надавати консультації під час досудового розслідування й судового розгляду з питань, що потребують відповідних спеціальних *знань* і *навичок*. Щоправда, в інших нормах цього Кодексу, які пов'язані із застосуванням спеціальних знань, умінь і навичок (спеціалістом або експертом), невинуватно використано лише термін «спеціальні знання».

У науковій і навчальній літературі із психології та педагогіки категорії «знання», «уміння» та «навички» завжди чітко розмежовують. Знання здебільшого тлумачать як засвоєну людиною інформацію, що може бути за потреби відтворена. Попри певні розбіжності в тлумаченні термінів «уміння» і «навички», переважає позиція, згідно з якою навички – це автоматизовані компоненти діяльності, які сформувалися в процесі багаторазового повторення і не вимагають свідомого контролю. Уміння ж формуються на підставі наявних знань і виявляються тільки у свідомій діяльності, вони є засвоєними способами діяльності, які вимагають самоконтролю за виконанням

(Kaniuk, 2011). Уміти – це здійснювати певну дію, виконувати її розумно, свідомо, а вміння – те, що забезпечує результативність цієї дії в нових умовах. Рівень сформованості навички визначають автоматизмом дії або системи дій, рівень уміння – рівнем участі у виконанні дій інтелектуальної сфери особи (Kaplinskyi, 2015).

Слід визнати, що вживання в нормах КПК України терміна «спеціальні знання, вміння та навички» призведе до ускладнення як їх філологічної конструкції, так і сприйняття відповідних положень. Тому недоцільно формулювати окремі визначення спеціальних знань, спеціальних умінь і спеціальних навичок.

Для комплексного тлумачення знань, умінь і навичок часто використовують категорію «компетентність» (Aizenbart, 2017; Chekan, Barna, & Ivanova, 2017; Perehonchuk, 2016; Taternikova, 2016). У теорії і практиці психології та педагогіки її визначають як поєднання знань, умінь і навичок, що надають можливість ефективно розв'язувати певні проблеми й виконувати завдання в конкретному виді діяльності; як інтегральну якість особистості, що виявляється в її загальній здатності та готовності до діяльності, яка ґрунтується на знаннях і досвіді, що набуті в процесі навчання та соціалізації та орієнтовані на самостійну й успішну участь у діяльності; як комплексну характеристику особистості, яка вбирає в себе результати попереднього психічного розвитку (знання, вміння, навички, креативність, ініціативність, самостійність, самооцінка, самоконтроль).

Нині поняття компетентності унормовано на рівні Закону України «Про вищу освіту» (для цілей цього Закону) й визначено як динамічну комбінацію знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних та громадянських рис, морально-етичних цінностей, яка визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти.

З огляду на викладене, вважаємо можливим у нормах КПК України (у випадках, коли одночасно потрібно вказати на спеціальні знання, вміння й навички) використовувати термін «спеціальні компетентності», надаючи йому відповідне визначення. Таку дефініцію слід формулювати з урахуванням усіх переваг і недоліків визначень, що запропоновані науковцями для спеціальних знань.

Майже всі дослідники трактують такі знання як професійні. Більшість із них акцентують на належності цих знань до певної галузі науки, техніки, мистецтва, ремесла. З огляду на те, що в законодавчих і підзаконних актах України містяться вимоги щодо володіння фахівцями (професіоналами) у відповідних галузях знаннями з науки, техніки, мистецтва, ремесла, релігії, економіки, медицини, переконані, що цей елемент недоцільно включати до

визначення – достатньо зауважити, що знання є професійними.

Лише в одному з проаналізованих вище визначень спеціальних знань (Danich, 2018) акцентовано на носіях таких знань. Це особи, яких залучають до кримінального провадження відповідно до норм кримінального процесуального законодавства. Отже, це можуть бути експерт, спеціаліст (об'єкти залучення), не можуть – слідчий (детектив), прокурор, захисник (суб'єкти залучення).

Водночас у науці обстоюють думку, що слідчий (детектив), прокурор, захисник у кримінальному провадженні також послуговуються спеціальними знаннями, що набуті ними в процесі освіти за фахом і здобуття практичного досвіду роботи (зокрема, це криміналістичні та юридичні знання).

Із цього приводу М. В. Салтевський зауважував, що знання, вміння, навички, які використовують у будь-якій галузі людської діяльності, отримані в процесі спеціальної освіти, досвіду й практичної діяльності, не можна називати спеціальними для особи, яка ними володіє, оскільки їх використання передбачене її професійними обов'язками. Вони є спеціальними тільки для того, у кого інша професія. Таким чином, знання є спеціальними тільки щодо інших знань, відмінних за змістом (Saltevskyi, 2008). Отже, фахові знання слідчого, прокурора, захисника, якими вони послуговуються під час кримінального провадження, не можуть бути визнані спеціальними (якщо йдеться про кримінальне провадження). Саме такий підхід застосовує законодавець у чинному КПК України: спеціальними він називає лише знання експерта та спеціаліста. Не можна заперечувати того, що слідчий (детектив), прокурор, захисник володіють професійними знаннями, які використовують під час досудового слідства та судового розгляду.

У зв'язку з викладеним доцільно розмежовувати знання, що використовують у кримінальному провадженні, як запропонував В. В. Юсупов. Зокрема, він диференціював такі знання на дві групи – спеціальні та криміналістичні. Учений зазначає, що в кримінальному, цивільному, адміністративному, господарському судочинстві спеціальними знаннями слід вважати професійні знання осіб, які залучені в установленому законодавством порядку для проведення експертизи або дослідження об'єктів, явищ і процесів, що мають значення для правильного вирішення справи.

Криміналістичні ж знання (у вузькому значенні) є сукупністю відомостей з криміналістики й інших спеціальних юридичних дисциплін, що набути під час навчання та професійної діяльності слідчими, прокурорами, суддями, захисниками (адвокатами) (Yusupov, 2018).

У науковій літературі спеціальні знання в кримінальному провадженні визначають як незалежнодоступні та незагальновідомі. Із цього

приводу І. І. Когутич зауважує, що такі характеристики спеціальних знань у кримінальному провадженні суперечать основним принципам інформаційних відносин стосовно відкритості й доступності інформації (ч. 1 ст. 2 Закону України «Про інформацію») (Kohutych, 2015).

Позиція науковця є цілком слушною в частині вживання терміна «незагальнодоступні». Цей термін можна тлумачити так, що спеціальні знання в кримінальному провадженні належать до категорії відомостей з обмеженим доступом і становлять державну, комерційну, адвокатську, нотаріальну, лікарську й іншу охоронювану законом таємницю.

Застосування ж терміна «незагальновідомі» вказує на спеціальні знання як на такі, що не мають масового поширення та якими володіє обмежене коло фахівців. Водночас такі знання є загальнодоступними. Оволодіти ними можна шляхом отримання відповідної освіти, проходження спеціальної підготовки, підвищення курсів кваліфікації, самоосвіти, наукової діяльності, досвіду практичної роботи за спеціальністю. Проте визначати це в дефініції необов'язково, достатньо зауважити, що ці знання є професійними (і саме тому не мають масового поширення).

Отже, у КПК України потрібно запровадити термін «спеціальна компетентність» і визначити відповідне поняття як сукупність професійних знань, умінь та навичок, необхідних для вирішення конкретних питань у межах кримінального провадження особам, які залучені для цього на встановлених цим Кодексом підставах.

Аналіз норм КПК України дає змогу стверджувати, що до кола таких осіб (носіїв спеціальної компетентності) мають бути однозначно віднесені: перекладач (ст. 68 КПК України), експерт (ст. 69), спеціаліст (ст. 71). Водночас у наукових дослідженнях як носіїв спеціальних знань у кримінальному провадженні здебільшого розглядають лише експерта та спеціаліста. Такий підхід може бути виправданий з огляду на те, що перекладач теж є спеціалістом з окремо регламентованими повноваженнями. Його знання, які він використовує, у кримінальному провадженні є професійними, а він безпосередньо залучається до кримінального провадження в установленому законом порядку (саме як спеціаліст, він не має статусу експерта).

Спеціалістом у кримінальному провадженні можуть бути визнані також педагог, психолог і лікар. Так, відповідно до ч. 1 ст. 226 КПК України, допит малолітньої або неповнолітньої особи проводять у присутності законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. Частина четверта цієї статті передбачає, що до початку допиту зазначеним особам роз'яснюють їхній обов'язок бути присутніми під час допиту, а також право заперечувати проти

запитань і ставити запитання. Відповідно до ч. 1 ст. 227 КПК України, під час проведення слідчих (розшукових) дій за участю малолітньої або неповнолітньої особи забезпечують участь законного представника, педагога або психолога, а за необхідності – лікаря. У частині другій цієї статті передбачено, що до початку слідчої (розшукової) дії законному представнику, педагогу, психологу або лікарю роз'яснюють їхнє право за дозволом ставити уточнювальні запитання малолітній або неповнолітній особі.

Законодавець непрямо визнав педагога, психолога та лікаря спеціалістами, яких залучають до кримінального провадження. Так, у ч. 8 ст. 228 КПК України зазначено: «При пред'явленні особи для впізнання можуть бути залучені спеціалісти для фіксування впізнання технічними засобами, *психологи, педагоги та інші спеціалісти*». На нашу думку, доцільно визначити це конкретніше, безпосередньо зауваживши, що педагоги, психологи та лікарі, присутні під час допиту малолітньої або неповнолітньої особи чи проведення процесуальних дій за її участю, є спеціалістами. Слід додатково регламентувати покладені на них функції (що є предметом окремого дослідження), а саме в частині захисту малолітньої або неповнолітньої особи від травмування психіки.

У нормах ст. 226–228 КПК України законодавець носіїв різних спеціальних компетентностей (психологів, педагогів і лікарів) ставить в один ряд, пов'язуючи їх участь у кримінальному провадженні з допитом малолітньої або неповнолітньої особи, проведення слідчих дій за участю такої особи, а також до пред'явлення особи для впізнання.

Однак на підставі аналізу інших норм КПК України можна дійти висновку, що лікаря (цілком обґрунтовано) законодавець вважає спеціалістом. Огляд трупа слідчий, прокурор проводять за обов'язковою участю судово-медичного експерта або лікаря, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта (ч. 1 ст. 238). Освідування здійснюють на підставі постанови прокурора та, за необхідності, за участю судово-медичного експерта або лікаря (ч. 2 ст. 241).

Отже, використання спеціальних компетентностей у кримінальному провадженні можна класифікувати залежно від статусу їх суб'єкта (носія) на таке, що здійснює експерт, і таке, що здійснює спеціаліст. Особливими (окремо встановленими) спеціалістами є перекладач (сурдоперекладач), педагог, психолог, лікар. Закон безпосередньо не вказує на їхній статус як спеціалістів у кримінальному провадженні, але вони є такими за своєю сутністю.

Одна з правових проблем застосування спеціальних компетентностей обізнаних осіб під час досудового розслідування та судового розгляду

полягає в тому, що законодавець не передбачив процесуального порядку залучення спеціаліста до кримінального провадження. Відсутність визначеної законом процедури такого залучення унеможливує застосування спеціальних компетентностей спеціаліста в процесуальній формі. Отже, у КПК України потрібно передбачити процесуальний порядок залучення спеціаліста, що є передумовою легітимності його дій, забезпечення процесуальної форми використання його компетентностей.

Попри несформованість єдиного підходу вчених на зміст процесуальної та непроцесуальної форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, усі науковці до процесуальних форм відносять призначення та проведення експертизи. Щодо решти випадків тривають дискусії.

Більшість дослідників процесуальною формою використання спеціальних знань вважають також участь спеціалістів у проведенні слідчих (розшукових) дій, до непроцесуальних – надання усних або письмових консультацій спеціалістами, що відповідає ч. 1 ст. 71 та ч. 1 ст. 360 КПК України.

Водночас аналіз практики органів досудового розслідування дає підстави стверджувати, що участь спеціалістів й експертів у проведенні слідчих (розшукових) дій часто обмежується саме наданням консультацій (порад, роз'яснень), здебільшого усних. У такому разі процесуальною формою участі спеціаліста в проведенні слідчих (розшукових) дій слід вважати все, крім консультацій, тобто конкретні практичні дії, спрямовані на виконання окремих завдань, що виникають у процесі досудового слідства та судового розгляду.

З огляду на викладене вище, можемо зазначити, що до процесуальних форм використання спеціальних компетентностей однозначно належать:

- переклад пояснень, показань або документів перекладачем (ч. 3, 4 ст. 29; п. 18 ч. 3 ст. 42; п. 9 ч. 1 ст. 56; ст. 68 та ін.);

- проведення експертизи (ст. 70, 242, 243 та ін.);

- надання спеціалістом безпосередньої технічної допомоги: фотографування, складення схем, планів, креслень, відбір зразків для проведення експертизи тощо (ч. 1 ст. 71) під час будь-яких процесуальних дій, а також здійснення під час огляду (за дорученням слідчого, прокурора) вимірювання, звуко- чи відеозапису, виготовлення графічних зображень оглянутого місця чи окремих речей, виготовлення відбитків і зліпків (ч. 7 ст. 237);

- надання письмових пояснень спеціалістами, які брали участь у проведенні відповідної процесуальної дії (п. 2 ч. 2 ст. 105 КПК України);

- відібрання зразків для проведення експертизи спеціалістом за дорученням суду (ч. 1 ст. 245);

- дослідження спеціалістом інформації, отриманої під час застосування технічних засобів, у разі необхідності (ч. 1 ст. 266).

У зазначених випадках чітко окреслено завдання або функції (а в окремих випадках – також права й обов'язки) залучених до виконання завдань кримінального провадження носіїв спеціальних компетентностей.

Чинний КПК України містить вказівку на окремі форми використання спеціальних знань у кримінальному провадженні, які за своєю сутністю також мають бути процесуальними, проте не одержали достатньої законодавчої регламентації. До них, насамперед, належать ті, у формулюванні яких законодавець застосовує термін «участь» (або використовує в цьому самому значенні терміни «присутність», «залучення»): участь педагога, психолога або лікаря в допиті малолітньої або неповнолітньої особи (ст. 226; ч. 1, 3 ст. 354; ст. 491), а також у слідчих діях за участю такої особи (ст. 227 КПК України); участь психологів, педагогів та інших спеціалістів у пред'явленні особи для впізнання (ч. 8 ст. 228); участь судово-медичного експерта в огляді трупа слідчим, прокурором (ст. 238 ч. 1); участь лікаря в огляді трупа слідчим, прокурором, якщо вчасно неможливо залучити судово-медичного експерта (ст. 238 ч. 1); участь судово-медичного експерта або лікаря в освідуванні особи (ст. 241 ч. 2); участь спеціаліста в огляді затриманої кореспонденції (ч. 1 ст. 262); участь спеціалістів в огляді судом певного місця (ст. 361 ч. 1); участь експерта в огляді судом певного місця (ст. 361 ч. 1).

У жодному з окреслених випадків законодавець не зазначає, у чому саме полягає «участь» (або навіть потрібна присутність обізнаної особи, для чого її залучають). Тому незрозуміло, які конкретно функції мають виконати залучені до виконання завдань кримінального провадження носії спеціальних компетентностей. Конкретизація цих питань безпосередньо в КПК України сприятиме ліквідації ситуації правової невизначеності. У такому разі можна буде чітко віднести окремі випадки застосування спеціальних компетентностей експертами та спеціалістами до процесуальної або непроцесуальної форми. Так, якщо, крім консультацій спеціалісту, буде надано повноваження на проведення конкретних дій, то форму застосування його компетентності слід вважати процесуальною.

Це стосується і таких згаданих законодавцем випадків використання спеціальних компетентностей, як участь спеціаліста у з'ясуванні відомостей, що містяться у звуко- і відеозаписах (ст. 359 ч. 3), й участь спеціаліста у виготовленні слідчим, прокурором дубліката документа, а також копії інформації, що міститься в інформаційних (автоматизованих) системах, телекомунікаційних системах, інформаційно-телекомунікаційних системах, їхніх

невід'ємних частинах (ч. 4 ст. 99 КПК України; абз. 4 ч. 2 ст. 168). У цих нормах ідеться про цілком конкретні завдання слідчого прокурора, однак не зазначено, яку саме роль відведено спеціалісту у їх виконанні.

Чинний КПК України не містить процесуального порядку залучення спеціаліста до виконання завдань кримінального провадження. Це часто створює ситуацію невизначеності у випадках, коли прокурору, слідчому, захиснику потрібно використати компетенцію обізнаної особи поза процедурою проведення експертизи.

До непроцесуальних форм використання спеціальних компетентностей у кримінальному провадженні, крім консультацій, належать: проведення ревізійних чи аудиторських дій; участь суб'єктів спеціальних знань в оперативно-розшукових заходах; попередні дослідження матеріальних об'єктів спеціалістами й експертами (в усній чи письмовій формі); результати перевірок за криміналістичними обліками (у вигляді довідок) тощо.

Ревізійні чи аудиторські дії справді мають позапроцесуальну форму. Адже процедура підготовки та призначення ревізії в кримінальному провадженні після виключення законодавцем зі ст. 36 і 40 КПК України права прокурора та слідчого призначати ревізії (перевірки) втратила процесуальний характер, відтоді визначається Законом України «Про основні засади здійснення державного фінансового контролю в Україні», а також положеннями відомчих (міжвідомчих) підзаконних нормативно-правових актів, що призвело до неоднозначної практики вирішення відповідних клопотань слідчого та прокурора судами. Відмова органів Державної аудиторської служби України від проведення ревізій у кримінальних провадженнях була головною причиною закриття кримінальних проваджень через відсутність достатніх доказів причетності певних осіб

до вчинення кримінальних правопорушень (Nehanov, 2018). З огляду на це, вважаємо за необхідне відновити їхню процесуальну форму використання спеціальних компетентностей ревізорів й аудиторів.

Участь спеціалістів у проведенні оперативно-розшукових заходів також цілком слушно віднесено до позапроцесуальних форм використання спеціальних компетентностей у кримінальному провадженні. Застосування таких заходів у межах кримінального провадження є об'єктивною необхідністю, але позбавлене правових підстав. На суб'єктів проведення таких заходів (оперативні підрозділи) законодавець поклав лише обов'язок проведення слідчих (розшукових) дій, зокрема негласних, водночас позбавивши права ініціювати їх проведення (ст. 41 КПК України). Оперативно-розшукові заходи проводять для виконання завдань кримінального провадження в межах його «оперативного супроводження». Таке супроводження є результатом відомчого нормотворення, зумовленого прагненням шляхом видання відомчих інструкцій виправити норми закону. Це призводить до позапроцесуального (і навіть незаконного) статусу як оперативно-розшукових заходів у кримінальному провадженні, так і застосування під час їх проведення спеціальних компетентностей. Єдиним винятком є випадки, коли, відповідно до положень ст. 281, 355 КПК України, підозрюваного, обвинуваченого оголошено в розшук, а здійснення розшуку доручено оперативним підрозділам. У цьому разі в межах кримінального провадження на цілком законних підставах проводять оперативно-розшукові заходи. До таких заходів часто залучають спеціалістів різних категорій – кінологів, криміналістів, лікарів тощо. Однак безпосереднього визначення в законі немає. Тому й у цих випадках про процесуальну форму застосування спеціальних знань ітися не може.

Висновки

1. Спеціальними знаннями, уміннями та навичками, що використовують у кримінальному провадженні, є професійні компетентності осіб, залучених до виконання його завдань слідчим, прокурором, захисником, слідчим суддею, судом на підставах і в порядку, передбачених кримінальним процесуальним законодавством. Використання спеціальних компетентностей у кримінальному провадженні диференціюють залежно від статусу їх суб'єкта (носія) на таке, що здійснює експерт, і таке, що здійснює спеціаліст.

2. У КПК України доцільно замість терміна «спеціальні знання» запровадити термін «спеціальні компетентності». Спеціальні компетентності в кримінальному провадженні слід тлумачити як сукупність професійних знань, умінь і навичок, необ-

хідних для вирішення конкретних питань у межах кримінального провадження особам, які залучені для цього на підставах, встановлених кримінальним процесуальним законом. Це визначення доцільно подати в ч. 1 ст. 3 КПК України.

3. До зазначеної вище пропозиції з удосконалення правового регулювання використання спеціальних компетентностей у кримінальному провадженні доцільно додати такі:

а) ст. 71 КПК України необхідно доповнити положенням, яке встановило б процесуальний порядок залучення спеціаліста до виконання завдань кримінального провадження;

б) норми КПК України, які передбачають залучення спеціаліста до певних процесуальних дій, його участь у них або його присутність під час їх

проведення (без чіткого визначення завдань) доцільно конкретизувати, сформулювавши ці завдання; в) особливими (окремо встановленими законом) спеціалістами слід вважати перекладача (сурдоперекладача), педагога, психолога, лікаря. Про це має бути зазначено в ст. 71 КПК України.

Безумовно, що розв'язати всі проблеми правового регулювання використання спеціальних компетентностей у кримінальному провадженні

в одній публікації неможливо. Перспективи подальших наукових розвідок вбачаємо у визначенні шляхів удосконалення призначення, проведення та використання результатів експертиз, залучення до виконання завдань кримінального провадження окремих категорій спеціалістів, використання спеціальних знань під час проведення негласних слідчих (розшукових) дій тощо.

REFERENCES

- Aizenbart, M. (2017). Sutnist poniat "kompetentnist" i "kompetentsiia" v suchasni naukovi paradymy [The essence of the concepts of "competence" and "competence" in the modern scientific paradigm]. *Molod i rynok, Youth and the market*, 3, 88-92. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2017_3_19 [in Ukrainian].
- Chekan, O.I., Barna, Kh.V., & Ivanova, V.V. (2017). Formation of Future Nursery Teachers' Professional Competence by Means of Information and Communications Technologies. *Science and education*, 4, 57-62. doi: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-4-10>.
- Danich, E.A. (2018). Ispolzovanie specialnyh znaniy pri provedenii sledstvennogo eksperimenta [Use of special knowledge during the performance of investigative experiment]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kiev: NAVS. Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/11389> [in Russian].
- Gottschalk, P. (2016). Knowledge Management in Criminal Investigations: The Case of Fraud Examiners. *Journal of Information & Knowledge Management*, 15(04). doi: <https://doi.org/10.1142/S021964921650043X>.
- Guerrini, C.J., Robinson, J.O., Petersen, D., & McGuire, A.L. (2018). Should police have access to genetic genealogy databases? Capturing the Golden State Killer and other criminals using a controversial new forensic technique. *PLoS Biol*, 16(10). doi: <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.2006906>.
- Steiner-Dillon, J. (2017). Expertise on Trial. *Columbia Science and Technology Law Review*, 19. doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2956078>.
- Gvozdeva, I.S., Shapiro, L.G., & Yujaninova, A.L. (2018). Specialnye psihologicheskie znaniia pri rassledovanii pobujdeniia nesovershennoletnih k soversheniiu samoubiistva s ispolzovaniem seti "Internet" [Special psychological knowledge in the investigation of the minority awards to successful with the Internet network]. *Suicidologia, Suicidology*, 4(33), Vols. 9. doi: [https://doi.org/10.32878/suiciderus.18-09-04\(33\)-118-137](https://doi.org/10.32878/suiciderus.18-09-04(33)-118-137) [in Russian].
- Kaniuk, O. (2011). Teoretychnyi analiz poniat "znannia", "uminnia", "navychky" - yak vazhlyvykh skladovykh profesiinoi kompetentnosti maibutnikh fakhivtsiv [Theoretical analysis of the concepts of "knowledge", "ability", "skills" - as important components of the professional competence of future specialists]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu, Scientific bulletin of Uzhgorod National University*, 21, 66-69. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuuped_2011_21_24 [in Ukrainian].
- Kaplinskyi, V.V. (2015). *Metodyka vykladannia u vyshchii shkoli [Teaching method in high school]*. Vinnytsia: Niland LTD. Retrieved from <http://93.183.203.244:80/xmlui/handle/123456789/294> [in Ukrainian].
- Kohutych, I.I. (2015). Okremi pytannia sutnosti ta form vykorystannia spetsialnykh znan u kryminalnomu provadzhenni [The separate issues of nature and the forms of special knowledge in criminal proceedings application]. *Visnyk Akademii advokatury Ukrainy, Bulletin of the Academy of Advocacy of Ukraine*, 2(33), Vols. 12, 112-123. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2015_12_2_16 [in Ukrainian].
- Kochura, O.O. (2017). Vyznachennia poniattia "spetsialni znannia" ta yikh vykorystannia u kryminalnomu provadzhenni [Definition of the concept of "special knowledge" and their use in criminal proceedings]. *Suchasni tendentsii rozvytku kryminalistyky ta kryminalnoho protsesu, Modern trends in the development of criminology and criminal proceedings: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference dedicated to the 100th anniversary of the birth of prof. M. Salteviskyi*. (Pp. 284-286). Kharkiv: Kharkiv. nats. un-t vnutr. sprav. Retrieved from <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2550?show=full> [in Ukrainian].
- Mapes, A.A., Stoel, R.D., Poot, C.J., Vergeer, P., & Huyck, M. (2019). Decision support for using mobile Rapid DNA analysis at the crime scene. *Science & Justice*, 59(1), 1-116. doi: <https://doi.org/10.1016/j.scijus.2018.05.003>.
- Matejic, S. (2015). The value of forensics in investigating human rights violations. *Praxis Medica*, 44(4), 29-34. doi: <https://doi.org/10.5937/pramed1504029m>.
- Nehanov, V.V. (2018). Vykorystannia vysnovkiv revizii u kryminalnomu provadzhenni [Use of revision's (audit's) findings in criminal proceedings]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv: NAVS. Retrieved from <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/7700> [in Ukrainian].
- Perehonchuk, N.V. (2016). Formuvannia profesiinoi kompetentnosti maibutnikh psykholohiv u suchasnomu osvithomu prostori [Formation of future psychologists' professional competence in modern educational environment]. *Nauka i osvita, Science and education*, 11, 49-55. doi: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2016-11-10> [in Ukrainian].
- Pyrih, I.V., & Shynkarenko, I.R. (2018). Pryntsypy sudovoi ekspertyzy [Principles of Forensic Examination]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky, Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 18, 222-230. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife> [in Ukrainian].
- Salteviskyi, M.V. (2008). *Kryminalistyka (u suchasnomu vyhladi) [Forensic science (in modern form)]*. Kyiv: Kondor [in Ukrainian].

- Tatarnikova, A.A. (2016). Pedagogical conditions for the development of professional competence in music students specialized in arts management [Pedagogical conditions for the development of professional competence in music students specialized in arts management]. *Nauka i osvita, Science and education*, 4, 5-10. doi: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2016-4-3> [in Ukrainian].
- Shcherbakovskyi, M.H. (2018). Sutnist, struktura ta tsili vykorystannia spetsialnykh znan u sudochynstvi [Essence, structure and objectives of special knowledge use for legal proceedings]. *Teoriia ta praktyka sudovoi ekspertyzy i kryminalistyky, Theory and Practice of Forensic Science and Criminalistics*, 18, 184-193. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.20> [in Ukrainian].
- Yaremchuk, V.O. (2017). Orhanizatsiia zaluchennia spetsialista do provedennia slidchykh (rozshukovykh) dii [Organization of involvement of a specialist in the conduct of investigative (search) activities]. *Problemy zakonnosti, Problems of legality*, 139, 231-239. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_139_24. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.139.111> [in Ukrainian].
- Yaremchuk, V.O. (2016). Rol spetsialista u provedenni dopytu [The role of a specialist in interrogation]. *Problemy zakonnosti, Problems of legality*, 135, 204-211. Retrieved from http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_135_23. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.135.83271> [in Ukrainian].
- Yusupov, V.V. (2018). *Kryminalistyka v Ukraini u XX-XXI stolittakh [Forensic science in Ukraine in the XX-XXI centuries]*. Kyiv: Maslakov [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Айзенбарт М. Сутність понять «компетентність» і «компетенція» в сучасній науковій парадигмі. *Молодь і ринок*. 2017. № 3. С. 88–92. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Mir_2017_3_19.
- Chekan O. I., Barna Kh. V., Ivanova V. V. Formation of Future Nursery Teachers' Professional Competence by Means of Information and Communications Technologies. *Science and education*. 2017. No. 4. P. 57–62. doi: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2017-4-10>.
- Данич Е. А. Использование специальных знаний при проведении следственного эксперимента : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Киев : НАВС, 2018. 20 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/11389>.
- Gottschalk P. Knowledge Management in Criminal Investigations: The Case of Fraud Examiners. *Journal of Information & Knowledge Management*. 2016. No. 15 (04). doi: <https://doi.org/10.1142/S021964921650043X>.
- Guerrini C. J., Robinson J. O., Petersen D., McGuire A. L. Should police have access to genetic genealogy databases? Capturing the Golden State Killer and other criminals using a controversial new forensic technique. *PLoS Biol.* 2018. No. 16 (10). doi: <https://doi.org/10.1371/journal.pbio.2006906>.
- Steiner-Dillon, J. Expertise on Trial. *Columbia Science and Technology Law Review*. 2017. No. 19. doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2956078>.
- Гвоздева И. С., Шапиро Л. Г., Ожанинова А. Л. Специальные психологические знания при расследовании побуждения несовершеннолетних к совершению самоубийства с использованием сети «Интернет». *Суицидология*. 2018. № 4 (33). Т. 9. doi: [https://doi.org/10.32878/suiciderus.18-09-04\(33\)-118-137](https://doi.org/10.32878/suiciderus.18-09-04(33)-118-137).
- Канюк О. Теоретичний аналіз понять «знання», «уміння», «навички» – як важливих складових професійної компетентності майбутніх фахівців. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Соціальна робота*. 2011. № 21. С. 66–69. (Серія «Педагогіка»). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuiped_2011_21_24.
- Каплінський В. В. Методика викладання у вищій школі. Вінниця : Ніланд ЛТД, 2015. 224 с. URL: <http://93.183.203.244:80/xmlui/handle/123456789/294>.
- Когутич І. І. Окремі питання сутності та форм використання спеціальних знань у кримінальному провадженні. *Вісник Академії адвокатури України*. 2015. № 2 (33). Т. 12. С. 112–123. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2015_12_2_16.
- Кочура О. О. Визначення поняття «спеціальні знання» та їх використання у кримінальному провадженні. *Сучасні тенденції розвитку криміналістики та кримінального процесу : тези доп. Міжнар. наук.-практ. конф. до 100-річчя від дня народж. проф. М. В. Салтевського (Харків, 8 листоп. 2017 р.)*. Харків : Харків. нац. ун-т внутр. справ, 2017. С. 284–286. URL: <http://dspace.univd.edu.ua/xmlui/handle/123456789/2550?show=full>.
- Mapes A. A., Stoel R. D., Poot C. J., Vergeer P., Huyck M. Decision support for using mobile Rapid DNA analysis at the crime scene. *Science & Justice*. Issue 1. Vol. 59. P. 1–116. doi: <https://doi.org/10.1016/j.scijus.2018.05.003>.
- Matejic S. The value of forensics in investigating human rights violations. *Praxis Medica*. 2015. No. 44 (4). P. 29–34. doi: <https://doi.org/10.5937/pramed1504029m>.
- Неганов В. В. Використання висновків ревізій у кримінальному провадженні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ : НАВС, 2018. 20 с. URL: <http://elar.naiu.kiev.ua/jspui/handle/123456789/7700>.
- Перегончук Н. В. Формування професійної компетентності майбутніх психологів у сучасному освітньому просторі. *Наука і освіта*. 2016. № 11. С. 49–55. doi: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2016-11-10>.
- Пиріг І. В., Шинкаренко І. Р. Принципи судової експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. № 18. С. 222–230. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife>.
- Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному вигляді) : підручник. Київ : Кондор, 2008. 588 с.
- Татарнікова А. А. Педагогічні умови формування професійної компетентності фахівців-музикантів з арт-менеджменту. *Наука і освіта*. 2016. № 4. С. 5–10. doi: <https://doi.org/10.24195/2414-4665-2016-4-3>.

- Щербаковський М. Г. Сутність, структура та цілі використання спеціальних знань у судочинстві. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2018. № 18. С. 184–193. doi: <https://doi.org/10.32353/khrife.2018.20>.
- Яремчук В. О. Організація залучення спеціаліста до проведення слідчих (розшукових) дій. *Проблеми законності*. 2017. № 139. С. 231–239. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2017_139_24. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.139.111>.
- Яремчук В. О. Роль спеціаліста у проведенні допиту. *Проблеми законності*. 2016. Вип. 135. С. 204–211. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Pz_2016_135_23. doi: <https://doi.org/10.21564/2414-990x.135.83271>.
- Юсупов В. В. Криміналістика в Україні у XX–XXI століттях : монографія. Київ : Маслаков, 2018. 556 с.

Стаття надійшла до редколегії 28.11.2018

Hribov M. – Doctor of Law, Senior Research Fellow, Professor of the Department of Operative and Searching Activity of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2437-5598>

The Concept and Legal Regulation of Using the Special Knowledge, Skills and Abilities in Criminal Proceedings

The **purpose** of the article is to give ways of solving problems of legal regulation of the use of special knowledge, skills and abilities in criminal proceedings. **Methodology.** The methodological toolkit is chosen taking into account the purpose, the specifics of the object and the subject of the study. Its basis is general dialectical method of scientific cognition of real phenomena and also their connections with practical activity of the bodies of pre-trial investigation and the court. Special methods of research, used in the article, are: the method of systematic analysis (used for the study of legal norms regulating the usage of special knowledge in criminal proceeding, and, also, scientific sources); systematic-structural – to determine the content of the studied categories and legal phenomena, the formation of a conceptual-categorical apparatus; logical-legal (or dogmatic) – to be used in the process of developing a conceptual apparatus and scientific regulations; modelling – to design constructions of legal norms that will establish the usage of special knowledge in criminal proceeding. **The scientific novelty consists of:** improving the theoretical understanding of the content of special knowledge, skills and abilities' usage in criminal proceeding; grounding the expediency of usage of the term «special competences» in legal science and law-making practice; making suggestions as to the system's changes and additions to the current CPC (Criminal Prosecution Code) of Ukraine, connected with the usage of special competencies. **Conclusions.** The term «special knowledge» which is used in the current CPC of Ukraine should be replaced into the term «special competence». Special competencies are combinations of professional knowledge, skills and abilities, necessary for solving specific issues within the framework of criminal proceedings, for the persons engaged in achieving these aims on the grounds, established by the criminal procedural legislation. The usage of special competencies in criminal proceeding is differentiated, depending on the status of their subject (carrier), into such one, which is carried out by an expert and the other, performed by a specialist. In this case, an interpreter (sign language interpreter), a teacher, a psychologist, a doctor should be considered as a special kind of a specialist (separately established by law). The above given fact should be clearly defined by law. The functions and peculiarities of such specialists' authorities should be separately determined. Besides, criminal procedural law should clearly regulate the procedural order of a specialist's engagement into the execution of criminal proceeding's tasks. The provisions of this law, which anticipate the involvement of a specialist into certain procedural actions, his participation in them or his presence during their execution (without a clear definition of tasks), should be specified by formulating such tasks.

Keywords: special knowledge; skills; abilities; special competencies; criminal proceeding; a specialist; an expert.

Shaptala N. – Ph.D in Law, Judge of the Constitutional Court of Ukraine, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5944-9596>

The Internal Conviction in the Evaluating Evidence in the Constitutional Judicial Process

The purpose of the study is a comprehensive analysis of virtually unexplored issues of the formation of the inner conviction of a judge of the body of constitutional jurisdiction as a subject of proof in the domestic constitutional process. The author focuses particular attention on clarifying the general and distinctive features of the formation of the internal conviction of subjects of proof in foreign bodies of constitutional jurisdiction and judicial bodies of general jurisdiction. It is planned: firstly, to determine the philosophical and legal principles of the procedure for assessing evidence in the domestic constitutional court process, which today are not only poorly investigated, but also legislatively unregulated; the second, to investigate the degree of influence on the formation of the internal conviction of the judge of the constitutional court in the process of assessing the evidence of objective and subjective factors; the third, to determine the differences in the procedure for the judge to pronounce the constitutional authority on the assessment of evidence by a collegial judicial body by way of a vote and in a separate opinion on the basis of internal conviction; the fourth, on the basis of the results of the study, identify ways to further research the problem and justify the need for its legislative settlement. For the solution of the tasks the general scientific methods of cognition were used, in particular analysis, synthesis, deduction, induction, logical, systemic, as well as specific scientific methods of cognition in the field of law – formal-legal, legal-hermeneutical, comparative-legal, as well as a method of analysis of the practice of judicial constitutional control. The empirical basis of the study consists of the works of domestic and foreign lawyers who studied theoretical issues of judicial evidence and evidence, acts of domestic and foreign law, the practice of the Constitutional Court of Ukraine. The scientific novelty of the work is that this is the first domestic comprehensive study of the process of forming the internal conviction of the subjects of evidence in assessing evidence in a constitutional court proceeding. According to the results of the research, the author substantiates that the philosophical and legal principles of the procedure for assessing evidence in the domestic constitutional court proceeding are still left out of the attention of law science and lawmakers. The practice and theory of the constitutional court process shows that the formation of the internal conviction of the judge of the constitutional court on the assessment of evidence has a significant impact on the objective (circumstances and facts that were established during the consideration of the case), and subjective factors (personal traits of character and consciousness: worldview, professionalism, legal awareness and justice). Being a form and a reflection of objective reality, the internal conviction of one judge is not a criterion for knowing the truth in a constitutional court process, since this criterion is solely the decision of the collegial body. Problems of proving in the constitutional court process require constant attention from the science of the philosophy of law and the urgent legislative regulation.

Keywords: inner conviction; emotion; truth; evaluation of evidence; mental activity; litigation; doubt; fact.

Introduction

In the legal literature, problems related to the functioning of institutions of constitutional judicial control have been studied by many Ukrainian and foreign legal scholars, in particular: O. Bandura, Y. Baalin, V. Boyk, V. Brintsev, Y. Groshev, N. Drozdovich, A. Dubinsky, V. Kamp, N. Klymenko, O. Kony, V. Konovalova, M. Kostytsky, N. Kusakova-Kostytska, V. Malyarenko, O. Myronenko, M. Mihienkom, M. Pogoretsky, B. Poshva, P. Rabinovich, A. Sevivanovym M. Sirim, I. Sliderov, A. Strizhak, V. Tatsiy, S. Shevchuk, V. Shepitko and many others.

However, despite the significant number of publications and scientific works, some topical issues, in particular, the philosophical and legal definition of the concept and essence of inner conviction when evaluating evidence in the constitutional court process, are still little studied.

The theoretical basis of the study are the works of domestic and foreign scientists in the fields of philosophy and constitutional law, as well as acts of the domestic body of constitutional jurisdiction.

The purpose

The goals and objectives of the study are:
– the definition of the philosophical and legal content of the concept of «inner conviction», when evaluating evidence in a constitutional legal process, understanding the psychological foundations of its use;

– the Identifying common principles and differences in the worldview functional specificity of evidence in a constitutional court process and their influence on the formation of decisions and conclusions of the Constitutional Court of Ukraine (hereinafter – the CCU, Court).

Presentation of the main material

The activity of assessing evidence as a separate stage of evidence, which ends with the formation of a final internal conviction of a judge on the admissibility or inadmissibility of certain evidence regarding the facts and circumstances of the case, has long been under the close attention of specialists in the field of the philosophy of law.

As he wrote at the beginning of the twentieth century I. Foinitsky (1996, p. 193), the inner conviction of a judge should be formed as a result of his mental activity and should be:

- a) a conclusion from evidence verified in the manner prescribed by law;
- b) based on consideration and assessment of all evidence in the case;
- c) based on the assessment of evidence in its entirety;
- d) based on the assessment of each evidence «by its nature and in the case».

A. Koni (2017, p. 10–11), who noted that «the freedom of internal contention is that the evidence can be taken by a judge as confirmation of the existence of a particular fact (circumstances) only when, in the case of a judge, After considering it, pondering and weighing, the court recognizes its source and content in such a way that it does not give rise to doubts and is worthy of belief in relation to all the evidence together that the comparison, opposition and verification of some evidence by others does not take place in advance Sami's program, but through clever critical work, finding acceptable for human perception of the degree of truth, and one truth, as if» in some cases it was not difficult to subjugate your personal feeling to the consistent conclusion of consciousness.

A. Koni (2017, p. 80–82) singled out five stages of the development of justice in the context of assessing evidence, according to internal conviction, of a court (judge):

- First, the freedom of the judge's inner conviction with a limited range of evidence (the ancient and other ancient worlds);
- the second, the uselessness of inner conviction under the domination of the Horde (the early Middle Ages, early feudalism);
- the third, the bias of inner conviction with the dominance of the dogmas of the Christian church (the heyday of the Middle Ages);
- Fourth, the connectedness of inner conviction in the theory of formal evidence (later Middle Ages, absolutism);
- the fifth – the freedom of inner conviction of modern times.

On this occasion, it should be noted that an eminent legal scholar died in 1927, therefore, he could not fully appreciate another stage, so to speak, of the «development» of such a psychological-legal phenomenon as the assessment of evidence, according to the inner conviction, of a court the influ-

ence of the ideology dominating in the state (the Soviet Union, the countries of the socialist camp, China, the USA of the times of McCarthyism, etc.).

In the modern legal literature, the concept of «inner conviction» of a judge is interpreted differently.

Thus, according to the doctor of psychological sciences M. Enikeev (2010, p. 504–505): «the judge's inner conviction is his firm conviction that the circle of facts and circumstances necessary for resolving a case is correctly defined. The fact that they took place should be established and irrefutably proved».

The professor S. Fursa (2006, p. 555) believes that the judge's inner conviction is «not an unconscious impression, a sensation that cannot be controlled, but confidence in the correctness of his conclusions, which form the basis of the court decision».

«The nature of the judge's internal convictions», observes Doctor of Law V. Konovalova (2005, p. 143), «is characterized by a certain state of consciousness of a judge – the assurance of the correctness of the decision (sentence) taken in the case, as well as the willingness of the will to act in accordance with his internal convictions».

Professor of Law at the University of Beaulieu, Pennsylvania (USA) M. Sax (2017, p. 290), – defines the judge's internal conviction as «a difficult marriage between the brain, behavior and the law».

A. Volkov (2015, p. 7) notes in this connection that «the judge's inner conviction in court proceedings:

- France and Belgium – is to «meet the burden of proof» and means the requirement to establish the existence of probabilities or probabilities sufficient to make a court decision;
- Italy and Spain, – this is a «black box» – that is, a free assessment of evidence that the judge considers relevant to the knowledge of «truth» or the establishment of «moral certainty»;
- in Germany, – the decision by a judge to declare evidence «true» or «false»;
- in Ukraine, – a direct assessment of all available evidence on the basis of their comprehensive, complete, objective research (study)».

These all concepts definitely have the right to life, however, in my opinion, the scientific position of M. Mikheyenko (1999, p. 44) is more appropriate. So, according to the scientist, inner conviction in the psychological aspect can be viewed both in dynamics (as the process of its formation) and in statics (as a result). In the course of its formation, a personal opinion is created, doubts and uncertainties are eliminated and overcome.

The judge comes to inner conviction as a state of firm confidence in the correctness of his conclusions, the determination to fix them in the procedural documents, if necessary, to publicly express them, and readiness to defend in relevant instances, to bear responsibility for them. In the epistemological aspect, the inner conviction of a judge is knowledge of both the individual factual circumstances that

constitute the subject of proof, and the conclusions of the case, including those concerning legal assessment, qualification of established facts, circumstances, events, etc.

The importance of psychological factors as the basis for forming the judge's internal convictions, and N. Drozdovich (2010, p. 250–251), who argues that «the will component is a factor involved in shaping the judge's internal convictions. At the same time, the individual mental qualities of the judge give emotional color to the judiciary, but they do not take part in shaping the internal convictions of the judge; they exist outside this process and are only "background phenomena" when establishing the actual circumstances of the case and can have a negative external influence, since they form a one-sided view by the way, misunderstanding of complex or unusual objects».

The opinion of the judge of the Supreme Court of Canada, McDowell (2008), is also pleasing, who points out that where evidence is balancing on the verge of probability, there are no clear rules as to when the judge can have an internal conviction that the evidence is incorrect or reliable. The judge examining the case should not consider the proof of isolation, but should consider the whole set of evidence in this case and assess the impact of any doubt on the credibility and reliability of the main issue in the case.

The topic of proof in the jurisdictional process was developed by various scientists, but it dealt mainly with such problems as the relationships between legal proof and fundamental epistemic concepts such as knowledge and justification, in particular, scientific articles should be noted: Michael S. Pardo. The gettier problem and legal proof (2010); Amalia Amaya. Coherence, evidence, and legal proof (2013); Ronald J. Allen. The nature of juridical proof: Probability as a tool in plausible reasoning (2017); Shane Kilcommins. Crime control, the security state and constitutional justice in Ireland: Discounting liberal legalism and deontological principles (2016); Shai Danziger, Jonathan Levav, and Liora Avnaim-Pesso. Extraneous factors in judicial decisions (2011); Chrisje Brants, Stewart Field. Truth-finding, procedural traditions and cultural trust in the Netherlands and England and Wales: When strengths become weaknesses (2016); Nathan J. Brown Julian G. Waller. Constitutional courts and political uncertainty: Constitutional ruptures and the role of judges (2016). In these and some other publications, various scientific aspects of legal proceedings and jurisprudence were examined to determine the characteristic features of evidence in the jurisprudence, as well as the role of the formalized probability theory in the context of forming the judge's internal convictions.

It is also worth paying attention to the comparative study of Greek lawyer Dimitrios Giannulopoulos «The exclusion of improperly obtained evidence in

Greece: putting the first constitutional rights» (2007). In particular, he notes that, unlike in England and Wales, where there is only the possibility of declaring inadmissible evidence of doubtful origin, in accordance with Article 177, paragraph 1, of the Code of Criminal Procedure, evidence obtained in breach of a statutory procedure is unacceptable automatically, including evidence, received in violation of the right not to interfere with privacy.

Considerable attention in scientific circles is given to the problem of subjective perception of evidence by various judges, based in particular on their political or religious preferences and moral principles, that is, the phenomenon of imbalance between individual knowledge and the assessment of evidence and their actual evidential weight, in particular, this is stated in the works:

Jacqueline M. Wheatcroft, Hannah Keogan. Impact of Evidence Type and Judicial Warning on Juror Perceptions of Global and Specific Witness Evidence (2017);

Sylvain Brouard & Christoph Hönnige. Constitutional courts as veto players: Lessons from the United States, France and Germany (2017);

Volodymyr Kampo: «The Constitutional Court of Ukraine Is on the Path to a Doctrine of Real Law» (2011);

Sullivan, Barry, Just Listening: The Equal Hearing Principle and the Moral Life of Judges (2016);

Lydia B. Tiede. The political determinants of judicial dissent: evidence from the Chilean Constitutional Tribuna (2016);

Diego M. Papayannis. Independence, impartiality and neutrality in legal adjudication (2016).

In my opinion, despite the heterogeneity of these and other scientific concepts, the generalizing factor between them is that the authors, de facto, reveal the essence of the process of forming the judge's internal convictions in the context of his independence and impartiality.

Certainly, these factors are acceptable and necessary for judges of constitutional jurisdiction, but there is also a certain difference, the essence of which is that the judges of these bodies forming their inner convictions are more focused on the study of evidence in the context of their correspondence with the axiological, ontological and epistemic aspects.

In the legislative activity and judicial practice, the issue of determining the content of the concept of «inner conviction» of a judge is also given considerable attention.

So the Constitutional Court of the Republic of Moldova in the Decision of May 22, 2017, in particular, noted that «the judge's inner conviction is formed after examining all the evidence presented and stressed that this concept cannot be considered in the sense of the judge's subjective opinion, but is based on the body of knowledge, «Acquired by a judge after consideration of all evidence as a whole, in a diverse, objective and guided by law» (2017).

Closest in meaning to the concept of «inner conviction» is the term «beyond reasonable doubt», used in the practice of the ECHR in the process of proving. This term is based on the principle of «rational doubt». Thus, in the Decision of January 18, 1978, the European Court of Human Rights noted that «when evaluating evidence, the court, as a rule, should apply the criterion of proof "beyond reasonable doubt", which follows from the presence of a collection of sufficiently convincing, clear and consistent evidence or irrefutable presumptions of facts (circumstances)» (2011).

The legislation of Ukraine, which regulates the activities of KSU, does not contain the concepts «assessment of evidence» and «inner conviction of a judge». The Constitution of Ukraine in Part 2 of Art. 147 only determines that this activity is based on the principles of the rule of law, independence, collegiality, publicity, validity and commitment of its decisions and conclusions.

In our opinion, this significantly drops the significance of constitutional jurisdiction as an important element of the national mechanism for protecting the rights, freedoms and legitimate interests of citizens in the context of comparison with the legislative settlement of procedural activities of constitutional courts of foreign countries and domestic courts of general jurisdiction.

For example:

– According to art. 35 of the Law on the Constitutional Court of Lithuania: «the evidence provided to the Constitutional Court is not binding beforehand. The court evaluates the evidence in accordance with the internal confidence of the judges, which is based on a detailed, comprehensive and objective examination of the full range of circumstances of the case at the court hearing and in accordance with the laws (2010);

– According to Article 12 of the Law on the Constitutional Court of the Republic of Moldova: after the appeal of the judge or one of the bodies, the Court makes a decision on the full or partial recognition of evidence, according to his own conviction, (part 2) (1995);

– in § 30 of the Law on the Federal Constitutional Court of the Federal Republic of Germany, it says that the Court at the closed part of the discussion considers and evaluates at its discretion and on the basis of the law the results of the oral hearing and the evidence presented (part 1) (1993).

According to the norms of domestic procedural legislation, which regulate issues related to the assessment of evidence in the case by judges of courts of general jurisdiction, the situation is as follows:

– Art. 86 «Evaluation of evidence» Economic Procedural Code of Ukraine:

the court evaluates the evidence according to its inner conviction, based on a comprehensive, complete, objective and direct examination of the

evidence in the case; no evidence has a predetermined force for the court (part 1, 2) (2018);

– According to art. 94 «Evaluation of evidence» of the Criminal Procedure Code of Ukraine: a judge, a court of his own conviction, which is based on a comprehensive, complete and impartial study of all the circumstances of criminal proceedings, guided by the law, evaluate each evidence in terms of admissibility, reliability, and the totality of the evidence collected – in terms of sufficiency for making the appropriate procedural decision; no evidence has a predetermined strength» (part 1, 2) (2012).

Thus, it should be noted that modern domestic legislation in the field of constitutional jurisdiction is organically and functionally imperfect. One of the reasons for this, in my opinion, is the legislator's attempt to resolve in one law all issues related to the activity of the CCU, which resulted from the emergence of gaps, in particular, with questions of proof (obtaining, evaluating and using evidence and forming the judge's internal convictions) in a constitutional court proceeding.

In addition, it should be noted that the imperfection of the legislative regulation of the activities of the domestic body of constitutional jurisdiction is also a consequence of insufficient attention to these problems on the part of the legal science. Despite the fact that according to the current version of the Constitution of Ukraine, the Court does not belong to the domestic system of justice, a significant part of lawyers still underestimate the importance of philosophical and legal factors in its activities, giving preference to a positivist approach to resolving issues that fall within its competence.

However, this approach is acceptable mainly for courts of general jurisdiction, where the judge's internal convictions are formed on the basis of the assessment of the evidence provided by the parties regarding the correspondence of the facts, actions or circumstances with the letter of the law. Instead, since the CCU verifies laws and other legal acts for compliance with the Constitution, which is essentially a political document, it cannot ignore the ideological orientation of this act of higher legal force (its «spirit»).

In this context, the CCU emphasized in the decision of November 2, 2004 No. 15-rp/2004 «One of the manifestations of the rule of law is that the law is not limited only by law as one of its forms, but also includes other social regulators, including moral norms, traditions, customs, etc., which are legitimate by society and are conditioned by the historically achieved cultural level of society. All these elements of law are united by a quality that corresponds to the ideology of justice, the idea of law, which has largely been reflected in the Constitution of Ukraine»).

The above should not be understood in such a way that the Court does not at all check the challenged laws and other legal acts (their separate provisions) to comply with the text of the Constitution, but it is indisputable that philosophical and

legal factors have a significant influence on the decisions of this collegial body. The point is that the internal convictions of each judge on a matter which is considered by the Court are formed by methods of formal logic as a result of the assessment of the evidence of conformity:

- The ideological orientation of the Constitution for the protection of universally recognized human values, such as life and health, dignity and human integrity, etc. (axiological dimensions);

- Influence of the provisions of the challenged law or other legal act on legal relations in the socio-political, economic, moral-spiritual and other branches of society being (ontological dimensions);

- Modern concepts of scientific knowledge on issues raised in the constitutional petition, appeal or complaint (epistemic measurements).

Thus, based on the results of this research and foreign experience, I consider it expedient to introduce a scientifically substantiated modern system of legislative support for the activities of the domestic constitutional jurisdiction body, which can be conventionally defined as «the Constitution – the laws on the Constitutional Court - other laws and codes».

In particular, it is proposed by analogy with the law regulating the activities of courts of general jurisdiction, as well as by the example of some foreign countries to develop and adopt separate laws on the issues: first, the status of the body of constitutional jurisdiction and its judges; and secondly, the powers of the Court and the procedure for appealing to it, and thirdly, the constitutional court proceeding.

The latter, under the conventional name «On the judicial constitutional process», should consist of two parts: general and special. The subject of regulation of the provisions of the general part of this law should be, in particular, procedural issues related to the implementation of the judicial constitutional process, including the establishment of rules for the formation of the evidence base for the decision in the case, in particular, by assessing and using the evidence provided by the participants in the process, and received by the Court on its own initiative. A special part of the process «should consist of sections, each of which regulates the rules for reviewing cases on the activities of the Court, taking into account the peculiarities of constitutional proceedings in each of these areas».

Scientific novelty

Scientific novelty of the publication is that the author has researched the actual issues of formation of internal convictions as a separate judge of the CCU and collegial body of constitutional jurisdiction as a whole, which at this time still remain out of the attention of legal science and are not regulated by law.

Thus, the materials presented in the article are in essence the first comprehensive study of the laws of evaluation of evidence, taking into account the specifics of the constitutional court process.

Conclusions

Based on the above, in our opinion, it is possible to draw certain conclusions on issues related to the assessment of evidence in a constitutional legal process, according to your own conviction, the judge:

- firstly, the philosophical and legal foundations of the procedure for evaluating evidence in the domestic constitutional process are still poorly researched and not legally regulated;

- secondly, the study of the principles of the scientific approach and legislative regulation of domestic and foreign lawsuits in various branches of law, give grounds for some hypothetical assumptions on the definition of the concept of «inner conviction» of evaluating evidence in a constitutional court process:

- a) the formation of the internal convictions of the judges of the Constitutional Court on the evaluation of evidence is significantly influenced by objective and subjective factors. The circumstances that were established during the consideration of the case should be attributed to the objective, to the subjective – personal traits of the judge's character and consciousness such as: worldview, professionalism, legal conscience, justice, etc.;

- b) the philosophical-legal and psychological-mental category «inner conviction» of a judge in the

constitutional process is de facto a reflection of his subjective confidence in the correctness of the assessment, objectively established circumstances, that is, a specific form of reflection of objective reality. However, being in form and content a reflection of objective reality, the inner conviction of one judge is not a criterion for knowing truth in the constitutional process, since this criterion is solely the decision of a collegial body;

- fourthly, modern domestic legislation in the field of constitutional jurisdiction is organically and functionally imperfect, not least because of the failed attempt by the legislator to resolve in one law all issues related to the activity of the CCU, which resulted in a collision legal norms and gaps, in particular, on issues of proof (reception, evaluation and use of evidence) in the constitutional court proceeding. Based on the results of this study and foreign experience, it is proposed to introduce a modern system of legislative support for the activities of the domestic constitutional jurisdiction body, which can be conventionally defined as «the Constitution – the laws on the Constitutional Court – other laws and codes».

REFERENCES

- Fonickii, I.Ya. (1996). *Kurs ugovnogo sudoproizvodstva [The course of criminal proceedings in 2 tons]*. (Vols. 2). A.V. Smirnov (Eds.). SPb.: Alfa [in Russian].
- Koni, A.F. (2017). *Nravstvennye nachala v ugovnom processe [Moral principles in criminal proceedings]*. Moscow: Yurait [in Russian].
- Enikeev, M.I. (2010). *Yuridicheskaya psikhologiya. S osnovami obshei i socialnoi psikhologii [Legal psychology. With the basics of general and social psychology]* (2nd ed.). Moscow: NORMA; INFRA-M [in Russian].
- Fursa, S.Ya., Fursa, Ye.I., & Shcherbak, S.V. (2006). *Tsyvnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy [Civil Process Code of Ukraine]*. (Vols. 1). S.Ya. Fursa (Eds.). Kyiv: KNT [in Ukrainian].
- Konovalova, V.E., & Shepitko, V.Yu. (2005). *Osnovy yuridicheskoi psikhologii [Fundamentals of legal psychology]*. Harkov: Odissei [in Russian].
- Saks, M.J., & Spellman, B.A. (2016). The Psychological Foundations of Evidence Law. *New York University Press. Book Review*. 57 *Jurimetrics*, Winter 2017. P. 289–296. doi: <https://doi.org/10.0814783872>.
- Volkov, O. (2015). *Standard of proof in international arbitration - search for precision in considering corruption claims*. Kiev: Arbitration Day. Retrieved from https://uba.ua/documents/presentation/VolkovO_2015.pdf.
- Mykheienko, M.M. (1999). *Pryntsyp vilnoi otsinky dokaziv u radianskomu kryminalnomu protsesi. Problemy rozvytku kryminalnoho protsesu v Ukraini [The principle of the primary assessment of the radian criminal process. Problem of development of process in Ukraine]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Drozdovych, N.L. (2010). Vnutrishnie perekonannia suddi yak element pryntsypu vilnoi otsinky dokaziv [Internal reconciliation of the law of justice to the principle of partly proof]. *Chasopys Kyivskoho universytetu prava, Journal of the Kyiv University of Law*, 1, 250-258 [in Ukrainian].
- McDougall. (2008). The Order of the Oblates of Mary Immaculate in the Province of British Columbia. *Supreme Court of Canada*. Retrieved from <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/6211/index>.
- Pardo, M.S. (2010). The gettier problem and legal proof. *Legal Theory (Cambridge)*, 16(1), 37-57. Retrieved from <https://www.cambridge.org/core/journals/legal-theory/article/gettier-problem-and-legal-proof>. doi: <https://doi.org/10.1017/S1352325210000054>.
- Amaya, Amalia. (2013). Coherence, evidence, and legal proof. *Legal Theory (Cambridge)*, 19(1), 1-43. Retrieved from <https://www.cambridge.org/core/journals/legal-theory/article/coherence-evidence-and-legal-proof>. doi: <https://doi.org/10.1017/S1352325213000025>.
- Allen, Ronald. (2017). The nature of juridical proof: Probability as a tool in plausible reasoning. *The International Journal of Evidence & Proof*, 21(1-2), 133-142. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/abs/10.1177/1365712716674794>. doi: <https://doi.org/10.1177/1365712716674794>.
- Kilcommins, Shane. (2016). Crime control, the security state and constitutional justice in Ireland: Discounting liberal legalism and deontological principles. *The International Journal of Evidence & Proof*, 20(4), 326-342. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1365712716656863>. doi: <https://doi.org/10.1177/1365712716656863>.
- Giannouloupoulos, Dimitrios. (2007). The Exclusion of Improperly Obtained Evidence in Greece: Putting Constitutional Rights First. *The International Journal of Evidence & Proof*, 11(3), 181-212. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1350/ijep.2007.11.3.181>. doi: <https://doi.org/10.1350/ijep.2007.11.3.181>.
- Kampo, Volodymyr. (2011). The Constitutional Court of Ukraine Is on the Path to a Doctrine of Real Law. *Journal Statutes & Decisions. The Laws of the USSR and Its Successor States*, 46(1), 77-83. Retrieved from <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.2753/RSD1061-0014460110>.
- Danziger, Shai, Levav, Jonathan, & Avnaim-Pesso, Liora. (2011). Extraneous factors in judicial decisions. *Proc Natl Acad Sci USA*, 108(17), 6889-6892. Retrieved from <https://www.ncbi.nlm.nih.gov/pmc/articles/PMC3084045>. doi: <https://doi.org/10.1073/pnas.1018033108>.
- Chrisje, Brants, & Stewart, Field. (2016). Truth-finding, procedural traditions and cultural trust in the Netherlands and England and Wales: When strengths become weaknesses. *The International Journal of Evidence & Proof*, 20(4), 266-288. Retrieved from <https://journals.sagepub.com/doi/full/10.1177/1365712716658893>. doi: <https://doi.org/10.1177/1365712716658893>.
- Brown, Nathan, & Waller, Julian. (2016). Constitutional courts and political uncertainty: Constitutional ruptures and the rule of judges. *International Journal of Constitutional Law (Oxford)*, 14(4), 817-850. Retrieved from <https://academic.oup.com/icon/article/14/4/817/2927936>. doi: <https://doi.org/10.1093/icon/mow060>.
- Brouard, Sylvain, & Hönnige, Christoph. (2017). Constitutional courts as veto players: Lessons from the United States, France and Germany. *European Journal of Political Research*, 1. Retrieved from <http://www.sciencespo.fr/liepp/sites/sciencespo.fr/liepp/files/Article%20Brouard%20et%20Honnige.pdf>. doi: <https://doi.org/10.1111/1475-6765.12192>.
- Wheatcroft, Jacqueline M, & Keogan, Hannah. (2017). Impact of Evidence Type and Judicial Warning on Juror Perceptions of Global and Specific Witness Evidence. *The Journal of Psychology. Interdisciplinary and Applied*, 151(3), 247-267. doi: <https://doi.org/10.1080/00223980.2016.1261077>.
- Sullivan, Barry, & Listening, Just. (2016). The Equal Hearing Principle and the Moral Life of Judges. *Loyola University Chicago Law Journal*, 48, 351-411. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2918414. doi: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2918414>.
- Tiede, Lydia B. (2016). The political determinants of judicial dissent: evidence from the Chilean Constitutional Tribunal. *European Political Science Review*, 8(3), 377-403. Retrieved from <https://www.cambridge.org/core/journals/european-political-science-review/article/political-determinants-of-judicial-dissent-evidence-from-the-chilean-constitutional-tribunal>. doi: <https://doi.org/10.1017/S1755773915000090>.

- Papayannis, Diego M. (2016). Independence, impartiality and neutrality in legal adjudication. *REVUS*, 28, 33-52. Retrieved from <https://journals.openedition.org/revus/3546>. doi: <https://doi.org/10.4000/revus.3546>.
- Constitutional Court of Moldova ruled on an exception of unconstitutionality of certain provisions of the Code of Criminal Procedure on 22 May, 2017. Retrieved from <http://www.constcourt.md/libview.php?l=en&idc=7&id=1024&t=Media/News/The-Inner-Conviction-of-a-Judge-Shall-Be-Based-Upon-Legal-Provisions>.
- Rishennia YeSPL v spravi "Korobov proty Ukrainy" (Zaiava No. 39598/03) vid 21 lyp. 2011 r. [Decision of the ECHR in the case of "Korobov anti Ukraine" (Statement No. 39598/03) from July 21, 2011]. *Ofitsiyni visnyk Ukrainy, Official bulletin of Ukraine*, 70, 150 [in Ukrainian].
- The law on the Constitutional court of the Republic of Lithuania*. Retrieved from <http://www.lrkt.lt/en/about-the-court/legal-information/the-law-on-the-constitutio-nal-court/193>.
- Law of the Republic of Belarus "On Constitutional Proceedings" of January 8, 2014 No. 124-3. *National Legal Internet Portal of the Republic of Belarus*. 13.01.2017, 2/2451.
- Law of the Republic of Moldova on Constitutional Jurisdiction Code No. 502-XIII from June 16, 1995. *Monitorul Oficial (Official Gazette) of the Republic of Moldova* No. 53-54/597 of 28.09.1995.
- "Federal Constitutional Court Act in the version of 11 August 1993 (Federal Law Gazette I p. 1473), last amended by Article 2 of the Act of 8 October 2017 (Federal Law Gazette I p. 3546)". Retrieved from http://www.bundesverfassungsgericht.de/DE/Homepage/homepage_node.html.
- Hospodarskyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (redaktsiia vid 07.01.2018) [The Commercial Procedural Code of Ukraine (edited from 01.07.2018)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 6, 56 [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy (redaktsiia vid 13.04.2012) [Criminal Procedural Code of Ukraine (edited from 04.03.2012)]. *Vidomosti Verkhovnoi Rady Ukrainy, Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine*, 9-10, 11-12, 13, 88 [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 13.11.2018

Шаптала Н. К. – кандидат юридичних наук, суддя Конституційного Суду України, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5944-9596>

Внутрішнє переконання під час оцінки доказів у конституційному судовому процесі

Метою дослідження є комплексний аналіз недостатньо досліджених питань формування внутрішнього переконання судді органу конституційної юрисдикції як суб'єкта доказування в конституційному судовому процесі. Автор акцентує увагу на з'ясуванні спільних і відмінних особливостей формування внутрішнього переконання суб'єктів доказування в конституційному судовому процесі вітчизняних та іноземних органів конституційної юрисдикції та судових установ загальної юрисдикції. Для досягнення поставленої мети необхідно було виконати такі завдання: по-перше, визначити філософсько-правові засади процедури оцінки доказів у вітчизняному конституційному судовому процесі, які є законодавчо не врегульованими; по-друге, дослідити ступінь впливу на формування внутрішнього переконання судді конституційного суду в процесі оцінки доказів об'єктивних і суб'єктивних факторів; по-третє, з'ясувати відмінності процедури висловлення суддею органу конституційної юрисдикції свого ставлення до оцінки доказів колегіальним судовим органом шляхом голосування та на підставі внутрішнього переконання; по-четверте, окреслити шляхи подальшого наукового дослідження проблеми й обґрунтувати необхідність її законодавчого врегулювання. Для виконання поставлених завдань застосовано загальнонаукові методи пізнання, зокрема: аналіз, синтез, дедукцію, індукцію, логічний, системний, а також специфічні наукові методи пізнання в галузі права – формально-юридичний, юридично-герменевтичний, порівняльно-правовий, а також метод аналізу практики судового конституційного контролю. Емпіричну базу дослідження становлять праці вітчизняних та іноземних правознавців, які вивчали теоретичні питання судового доказування й доказів, акти національного та зарубіжного права, практику Конституційного Суду України. **Наукова новизна** роботи полягає в тому, що це перше вітчизняне комплексне дослідження процесу формування внутрішнього переконання суб'єктів доказування під час оцінки доказів у конституційному судовому процесі. За результатами дослідження обґрунтовано, що філософсько-правові засади процедури оцінки доказів у вітчизняному конституційному судовому процесі досі лишаються поза увагою юридичної науки та законодавця. Теорія та практика конституційного судового процесу засвідчують, що на формування внутрішнього переконання судді конституційного суду з питань оцінки доказів значний вплив мають об'єктивні (обставини та факти, які були встановлені в процесі розгляду справи) та суб'єктивні (особистісні риси характеру та свідомості: світогляд, професійність, правосвідомість і справедливність) фактори. Внутрішнє переконання одного судді, що за змістом і формою становить відображення об'єктивної дійсності, не є критерієм пізнання істинності в конституційному судовому процесі, оскільки цим критерієм є виключно рішення колегіального органу. Проблеми доказування в конституційному судовому процесі потребують посиленої уваги з боку науки філософії права та нагального законодавчого врегулювання.

Ключові слова: внутрішнє переконання; емоції; істина; оцінка доказів; розумова діяльність; судовий процес; сумнів; факт.

ТЕОРЕТИЧНІ Й ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ПРАВОЗНАВСТВА

УДК 343.97.-047.37

doi: <https://doi.org/10.33270/01191101.29>

Бараш Є. Ю. – доктор юридичних наук, професор, начальник Інституту кримінально-виконавчої служби, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8402-061X>

Кримінологічні ознаки «професійної» злочинності: соціально-правове дослідження

Питання «професійної» злочинності є складним і багатоаспектним, з огляду на що протидія їй передбачає розроблення єдиного підходу та суттєвого реформування не лише кримінального та кримінально-виконавчого законодавства, а й власне вектора санкційної політики держави з каральної на корекційну, здійснення комплексних соціально-правових досліджень. **Метою** статті є всебічний розгляд питань, пов'язаних із «професійною» злочинністю, зокрема впливом на неї призначеного покарання; узагальнення інформації про кримінологічні ознаки цього виду злочинності та формулювання на підставі отриманих результатів пропозицій щодо профілактики й попередження цього протиправного явища. **Методологічною основою** дослідження є сукупність як загальнонаукових, так і спеціальних методів та способів наукового пізнання, застосування яких дало змогу всебічно проаналізувати аспекти порушеної проблематики, що стосуються становлення, розвитку та запобігання професійній злочинності. Теоретичний базис дослідження становлять Конституція України, Кримінальний і Кримінально-виконавчий кодекси України, Закон України «Про пробацію», чинні законодавчі й підзаконні нормативно-правові акти, проекти нормативних актів, що регулюють відносини у сфері виконання й відбування кримінальних покарань, а також наукові статті з окресленої тематики. Використання аналітичного методу сприяло аналізу результатів анкетування осіб, які вчинили злочини з ознаками злочинного професіоналізму. Метод статистичного аналізу дав змогу детально дослідити результати анкетування; юридично-компаративістичний метод – порівняти їх за певними критеріями; метод правового прогнозування – продовжити дослідження цього питання в контексті отриманих результатів, імплементувати в законодавство отримані висновки задля профілактики й попередження професійної злочинності. **Наукова новизна** полягає в здійсненні ґрунтовного аналізу кримінологічних ознак «професійної» злочинності, розробленні пропозицій щодо запобігання цьому протиправному явищу, альтернативних видів покарань і розвитку пробації, зокрема реалізації заходів спеціального попередження, а також шляхів нейтралізації злочинних традицій у місцях позбавлення волі. **Висновки.** Проведене дослідження дало змогу констатувати доцільність: застосування покарання у виді позбавлення волі як виключного виду кримінального покарання; послідовного здійснення заходів спеціального попередження, які є компетенцією адміністрації установ виконання покарань; створення належних умов для ефективного функціонування пенітенціарної пробації; забезпечення ефективного державного управління сферою виконання покарань і пробації; практичної реалізації заохочувальних інструментів у кримінальному праві.

Ключові слова: злочинність; «професійна» злочинність; злочинний промисел; кримінальна кваліфікація; кримінальна субкультура; установа виконання покарань; пробація.

Вступ

Дослідження сучасних науковців свідчать про те, що нині однією з найбільш реальних загроз для безпеки громадян, суспільства й держави є злочинність. Через низку об'єктивних і суб'єктивних причин кримінальна ситуація в Україні сягла критичного рівня. Різко збільшилися масштаби злочинності, спостерігається зростання рівня агресивності, зухвалості й небезпечності злочинних діянь, посилюється «професіоналізм» та організованість злочинності. Більшість учинених суспільно небезпечних діянь є тяжкими й особливо тяжкими. Набули поширення випадки викрадення громадян, умисних убивств, спричинення тяжкої шкоди здоров'ю, бандитизм та інші небезпечні злочини (Mozol, 2017, р. 117). Зокрема, ідеться про злочини з ознаками злочинного «професіоналізму», які, порівняно з іншими злочинами, становлять більшу загрозу

для соціальної безпеки. Звісно, юридично всі злочини зазвичай визначають як правопорушення, тобто дію або бездіяльність, які заборонені законом та за вчинення яких суд може призначити покарання. Однак окремі дослідники стверджують, що найважливішим фактором учинення злочину є не лише зосередження уваги на конкретній злочинній поведінці, а й усвідомлення основних злочинних атрибутів, специфічних ознак професійної злочинної діяльності, протипоставлення себе особам, які раніше вчиняли злочин, та усвідомлення наслідків, яких зазнає громадськість. Звісно, кожен вид злочинного діяння має індивідуальні, негативні організаційні та соціальні наслідки (Tastan, 2019, р. 27–32).

Крім того, складні економічні, політичні й глобалізаційні процеси, якими означене сьогодення, спричиняють появу нових видів організованих

угруповань професійних злочинців і видів злочинного промислу. Таким чином, криміногенна ситуація, що склалася в Україні з огляду на нестабільну політичну ситуацію та несприятливе соціально-економічне становище, становить суттєву загрозу для національної безпеки нашої держави. Одним з основних чинників виникнення окресленої проблеми є таке негативне соціальне явище, як професійна злочинність у всіх формах її вияву (Tronko, & Dyba, 2018, p. 71). Крім того, професійна злочинність останнім часом виходить на новий рівень у контексті суспільного ставлення. Протягом XX століття дослідження злочинності «білих комірців» і професіоналів дали змогу визначити певні типологічні детермінанти їх поведінки.

Термін «злочинність білих комірців» є широко вживаним, ним позначають низку видів злочинної діяльності. Сучасні ЗМІ позиціонують так званих професійних злочинців як еліту з позиції соціального класу й типу злочинців. Кіно- і телевізійні зображення демонструють складну форму

злочинності, яка ґрунтується на підступності й маніпуляціях із жертвами. Імідж професійного злочинця «білого комірця», «професійного мисливця» та їхніх жертв у популярній культурі однаково виокремлюють і спонукають суспільство до формування переконання про моральну прийнятність такого образу (Holmes, 2017).

Нині відбувається зміна акцентів: основне завдання пенітенціарної системи полягає в тому, щоб повернути засудженого як людину, яка відбула покарання, до нормального життя (Lytvynov, 2018). З огляду на це, перед державними органами України та науковою спільнотою постає низка питань, що пов'язані з напрямками протидії професійній злочинності. Слушною є думка вчених-кримінологів щодо необхідності створення єдиної стратегії протидії професійної злочинності як компоненту стратегії національної безпеки України. Зазначене вище зумовлює актуальність теми, спонукає науковців і практиків до наукових досліджень з окресленої проблематики.

Мета і завдання дослідження

Публікація має на меті всебічне вивчення основних питань, пов'язаних із професійною злочинністю, на підставі проведеного соціологічного дослідження (анкетування) осіб, які вчинили злочини, що мають ознаки злочинного професіоналізму.

Поставлена мета передбачає виконання низки завдань, серед яких:

1) теоретичне обґрунтування окремих аспектів професійної злочинності, злочинного професіоналізму в структурі злочинності загалом;

2) соціологічне дослідження (анкетування) осіб, які вчинили злочини, що мають ознаки злочинного професіоналізму;

3) визначення на основі отриманих результатів основних ознак і детермінант «професійної» злочинності;

4) розроблення системи профілактики та попередження професійної злочинності.

Виклад основного матеріалу

Питання вивчення кримінологічних ознак професійної злочинності є актуальним як для науковців-кримінологів, так і для представників правоохоронних органів, Державної кримінально-виконавчої служби. Означеній проблематиці присвячено праці низки зарубіжних учених, серед яких М. Л. Бенсон, П. Грабоскі, Д. В. Каменський, Р. Квінні, В. Обер, Д. Я. Пастернак, Б. К. Пейн, Е. Х. Сатерленд, С. С. Сімпсон, Р. Томасік. У вітчизняній науковій літературі окремі питання актуалізованої тематики розглянуто в наукових доробках таких учених, як І. М. Даньшин, О. А. Герцензон, О. І. Гуров.

У кримінологічній літературі зазначено, що вперше у світі «професійну» злочинність як самостійний вид злочинності було зафіксовано 1897 року на Гейдельберзькому з'їзді Міжнародного союзу криміналістів (Scott, 2008). На з'їзді оприлюднили таку класифікацію правопорушників: 1) злочинці випадкові, епізодичні; 2) злочинці, які виявили нестійкість у поведінці або декілька разів вчиняли злочини; 3) злочинці злісні, або «професійні». Але оперувати поняттям «профе-

сійні злочинці» почали набагато раніше. Після опублікування праці Ч. Ломброзо «Злочинець» 1876 року, де автор виклав свою теорію природженого злочинця, набуло актуальності питання вивчення особи злочинця. Відомий італійський учений Е. Феррі класифікував злочинців за такими категоріями: 1) божевільний; 2) випадковий; 3) природжений злочинець (злодій, шахрай); 4) пристрасний; 5) злочинець з набутою звичкою.

Становлення концепції професійного злочинця в США тривало протягом другої половини XX століття. Американський кримінолог Едвін Сатерленд 1937 року оприлюднив працю «Професійний злодій», де описав характерні риси особи «професійного» злочинця, його світосприйняття, ставлення до суспільства загалом. Автор наголосив на тому, що кримінальна професія є таким самим різновидом діяльності, як й інші юридично прийнятні, що потребують певних навичок і вмінь та передаються майбутнім поколінням (Holmes, 2019). Теорію «професійного» злочинця гостро критикували. Деякі вчені вважали, що злочинця такого типу взагалі не існує.

У своїй праці «Здібний злочинець» Джон Мек (Mask, 1972) стверджував, що злочинці, які займаються кримінальним промислом постійно, не є статистично значущою категорією. Замість терміна «професійний злочинець» він запропонував категорію «здібний злочинець» (особа, яка займається злочинною діяльністю на постійній основі та для якої ця діяльність визначає спосіб її життя). Також науковець стверджував, що четверо з п'яти таких злочинців уникають кримінальної відповідальності (Mask, 1972).

Водночас питання щодо існування професійної злочинності як окремого виду злочинності донині залишається дискусійним. Протягом останніх років дослідження з питань організованої злочинності ґрунтуються на засобах масової інформації, арештах і статистичних даних прокуратури, а відсоток досліджень, що спираються на оцінку правових фактів та практичних соціально-правових досліджень, є незначним (Denley, & Ariel, 2019). Це суттєво ускладнює дослідження окресленої проблематики.

По-перше, не існує однозначного тлумачення поняття «професійна злочинність», або «злочинний професіоналізм». На нашу думку, на сьогодні найбільш точним терміном, що окреслює поняття професійної злочинності, є визначення її як відносно самостійного виду стійкої систематичної злочинної діяльності, суб'єкти якої, маючи відповідні спеціальні навички, знання й уміння, займаються кримінальним промислом зі здобування основного або додаткового доходу, підтримуючи водночас зв'язок з антисоціальним середовищем, наближеним до їхньої орієнтації, установок і субкультури (Minna, 2018).

По-друге, питанню дослідження професійної злочинності приділяють недостатньо уваги, попри те, що саме цей вид протиправної діяльності, з огляду на підготовленість її суб'єктів, призводить до тяжких наслідків, ніж звичайна злочинність. Кримінальний професіоналізм передбачає орієнтування на тривалу злочинну діяльність, а існування професійного злочинного середовища є підґрунтям для його відтворення та розвитку. Професійна злочинність постає своєрідним ядром злочинності, оскільки її суб'єкти належать до категорії осіб, які усвідомлено протиставляють себе усталеним моральним цінностям і правопорядку, завдаючи істотної шкоди суспільству. Професійна злочинність безпосередньо впливає на відтворення первинної злочинності, ускладнюючи кримінальну ситуацію в країні (Button, Shepherd, & Blackburn, 2018). Зазначене виявляється, передусім, у недостатній кількості наукових праць з питань протидії професійній злочинності. Оскільки професійна злочинність є самостійним видом, який потребує кримінологічного вивчення, професійного підходу в протидії, потрібно наголосити, що нині відсутні

статистичні дані, ґрунтовні наукові дослідження такого виду злочинності, що зумовлює труднощі у встановленні її ознак і рис. Більшість соціологічних досліджень щодо встановлення кримінологічних ознак професійної злочинності припадають на 1980–1990-ті роки ХХ століття. Визначення кількості професійних злочинців суттєво ускладнюється через надзвичайно високий рівень латентності.

Деякі уявлення про її стан можна отримати з аналізу показників рецидивної злочинності. За останні десять років питома вага рецидивної злочинності в Україні зросла з 11,6 % 2008 року до 21,1 % 2018 року. Найбільшу питому вагу в структурі рецидивних злочинів мають злочини проти власності (65,3 %), злочини у сфері незаконного обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів (14,5 %) і злочини проти життя та здоров'я особи (9,8 %) (Kolodiazhnyi, 2018, р. 21–29). Зростання рівня рецидивної злочинності опосередковано може свідчити і про збільшення професійної злочинності.

Якісні характеристики професійної злочинності дають змогу встановити її характерні риси порівняно з іншими видами злочинності, розробити ефективні заходи щодо запобігання їй. Одним з можливих варіантів цієї профілактики є практична реалізація заохочувальних інструментів у кримінальному праві. У такому має йтися навіть не про заохочення, а про стимулювання. Відповідно, норми варто вважати саме стимулюючими, адже винний, учинивши злочин (за певних обставин), отримує право на так звану реабілітацію, своєрідне державне вибачення. Він усвідомлює, що навіть попри його суспільно небезпечну поведінку він ще має шанс уникнути наслідків кримінальної відповідальності. Утім для цього від нього вимагатимуть учинення певних дій на користь суспільства, зокрема шляхом нейтралізації небезпеки, що виникла, забезпечення непорушності конституційного ладу, повернення на шлях дотримання прав і свобод людини, компенсації шкоди тощо. Нині аналогічні пропозиції озвучили авторитетний британський пенолог, професор Оксфордського університету, колишній член і голова урядової Ради з розроблення рекомендацій із призначення кримінальних покарань у судах Англії та Уельса Ендрю Ешворт, який опублікував нарис-памфлет з провокаційною назвою «Скасувати тюремне ув'язнення за злочини проти власності?». Основна теза Ешворта є такою: ненасильницькі злочини не повинні каратися в'язницею. Учений передусім пропонує зробити позбавлення волі недоступним покаранням за «чисті» злочини проти власності (наприклад, крадіжку, шахрайство), зберігши можливість тюремного ув'язнення для діянь, пов'язаних з насильством (розбій, вимагання) або посяганням на інші особисті права. На думку Ешворта, кримінальне покарання у вигляді поз-

бавлення волі за самою своєю природою непропорційно майновим злочинам. Причому він зазначає, що в жодному разі не обстоює послаблення захисту права власності й жертв майнових зазіхань.

На підтримку своєї тези професор Ешворт наводить численні аргументи, у тому числі кримінологічні властивості (зокрема, відсутність достовірних емпіричних даних про кореляції між рівнем злочинності і ступенем суворості санкцій). Головне, однак, інше: позбавлення волі завжди буде занадто суворим і явно непропорційною відповіддю на порушення права власності (Eshvort, 2017). Тому, на нашу думку, як для злочинців, що ще не отримали статус професіоналів, так і для «профі» можливе застосування цього заходу стимулювання залежно від притаманних їм ознак і ступеня тяжкості вчиненого злочину.

З'ясування цих ознак передбачає поглиблене вивчення характеристик особи, яка вчинила злочини, що мають ознаки злочинного професіоналізму, тобто стійкого та продуманого, організаційно підготовленого соціального паразитизму. Він дає змогу якісно приховати сліди злочину, уникнути кримінальної відповідальності й мати постійний матеріальний дохід (Lysohub, 2018).

З метою отримання якісної соціологічної інформації щодо ознак і детермінантів «професійної» злочинності ми провели анкетування засуджених осіб, які відбувають покарання у виправних колоніях. Опитування мало добровільний характер. Реципієнтами стали 607 засуджених із 24 установ виконання покарань.

В анкетуванні брали участь засуджені із Житомирської, Київської, Чернівецької, Хмельницької, Вінницької, Дніпропетровської, Львівської, Волинської, Рівненської, Черкаської, Тернопільської областей з 24 установ виконання покарань (Житомирська УВП № 8, Бориспільська ВК № 119, Бердичівська ВК № 70, Сокирянська ВК № 67, Райківська ВК № 78, Замкова ВК № 58, Літинська ВК № 123, Білоцерківська ВК № 35, Стрижавська ВК № 81, Дніпровська ВК № 89, Личаківська ВК № 30, Житомирська ВК № 4, Коростянська ВК № 71, Райківська ВК № 73, Маневицька ВК № 42, Катеринівська ВК № 46, Черкаська ВК № 62, Старобабанівська ВК № 92, Ладижинська ВК № 39, Вінницька ВК № 86, Крижопільський ВЦ № 113, Шепетівська ВК № 98, Городищенська ВК № 96, Збаразька ВК № 63).

Злочинами, які вчиняють професійні злочинці, традиційно вважають крадіжки, шахрайства, викрадення транспортних засобів, убивства на замовлення, розповсюдження наркотичних засобів тощо. Тому анкетування проводилось серед осіб, які неодноразово вчиняли злочини проти власності (ст. 185 КК України «Крадіжка» – 195 осіб; ст. 186 КК України «Грабіж» – 121 особа; ст. 187 КК України «Розбій» – 98 осіб; ст. 190

«Шахрайство» – 24 особи), проти життя та здоров'я особи (ст. 115 КК України «Умисне вбивство» – 81 особа; ст. 121 КК України «Умисне тяжке тілесне ушкодження» – 29 осіб), проти безпеки руху та експлуатації транспорту (ст. 289 КК України «Незаконне заволодіння транспортним засобом» – 28 осіб), у сфері обігу наркотичних засобів, психотропних речовин, їх аналогів або прекурсорів та інші злочини проти здоров'я населення (ст. 309 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення чи пересилання наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів без мети збуту» – 26 осіб; ст. 307 КК України «Незаконне виробництво, виготовлення, придбання, зберігання, перевезення, пересилання чи збут наркотичних засобів, психотропних речовин або їх аналогів» – 19 осіб), проти громадської безпеки (ст. 257 КК України «Бандитизм» – 4 особи; ст. 263 КК України «Незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами або вибуховими речовинами» – 4 особи).

Професійні злочинці розпочинають свою діяльність зазвичай у підлітковому віці. Цей факт підтверджують і зібрані даними. Так, більшість опитаних засуджених зазначили, що розпочали вчиняти злочини у віці до 20 років (53 %), у віці з 20 до 25 років – розпочала скоювати злочини 221 особа (36 %), з 25 до 30 років – 36 осіб (6 %), з 30 до 40 років – 29 осіб (5 %), з 40 до 50 років – 4 особи (1 %).

«Злочинна» спеціалізація не залежить від освітнього рівня. Чимало неосвічених злочинців майстерно здійснюють підготовку, учинення та приховування злочинів. Опитування засвідчило, що 48 % осіб мали середню освіту, 37 % – середню спеціальну, 11 % – неповну середню, а 4,7 % – вищу освіту.

Діяльність професійних злочинців потребує наявності спеціальних знань, умінь і навичок. «Кримінальну» кваліфікацію вони набувають як на власному досвіді, так і під час спілкування з особами, які вже вдавалися до таких діянь. Більшість опитаних (46 %) відповіли, що навички й уміння, які застосовували під час учинення злочинів, отримали самостійно (так звані самоучки); 29 % осіб зазначили, що отримали ці навички «на вулиці», завдяки спілкуванню з однолітками; 15 % респондентів повідомили, що отримали їх від друзів і знайомих (переважно від раніше засуджених); 5,6 % опитаних зауважили, що отримали вищезазначені навички та вміння в освітніх закладах (школах та інтернатах); 4,9 % осіб відповіли, що набули завдяки перегляду телепередач і кінофільмів.

У місцях позбавлення волі наявні передумови для створення, розвитку та підтримання «професійної» злочинності. У виправних колоніях злочинці об'єднуються за різними критеріями: спільні

інтереси та погляди, знайомства, зв'язки на волі тощо. На питання «Чи є, на Вашу думку, місця позбавлення волі місцями, у яких можна підвищити свою "злочинну кваліфікацію"?» більшість опитаних осіб відповіли ствердно (76 %), і лише 24 % респондентів надали негативну відповідь.

Суттєву роль у становленні професійного злочинця відіграє наявність кримінальної субкультури в місцях позбавлення волі. Адже зв'язок із кримінальним середовищем здійснюється саме через неї. На питання «Під час відбуття покарання Ви стикалися з елементами кримінальної субкультури в місцях позбавлення волі (тюремна "прописка", поділ людей на "касти" тощо)?» 66 % опитаних відповіли «так», а 34 % – «ні». Водночас на питання «Від кого Ви вперше дізналися про норми та правила кримінальної субкультури?» переважна більшість респондентів (50 %) відповіли, що вперше отримали таку інформацію в місцях позбавлення волі, від засуджених (коли вперше відбували покарання); 18 % – у СІЗО (ІТТ); 22 % – від знайомих, друзів та членів сім'ї «на волі» (здебільшого від таких, що раніше відбували покарання); 4 % – з телепередач і кінофільмів; 2 % – від працівників міліції (поліції). Натомість 3,7 % опитаних повідомили, що не пам'ятають, де вперше отримали таку інформацію.

Однією з основних ознак кримінального професіоналізму вважають учинення злочинів для здобуття коштів на існування (злочинний промисел). На питання «Чи мали Ви до засудження постійне місце роботи?» 64 % осіб відповіли, що не мали, а 36 % осіб зазначили, що були працевлаштовані. Тобто для більшості засуджених дохід від злочинної діяльності був основним засобом існування. Водночас професійні злочинці, перебуваючи на волі, працевлаштовуються для того, щоб приховати свою причетність до злочинного світу та істинну «кваліфікацію» (Makarenko, 2018).

Отже, отримані результати свідчать, що найчастіше в структурі професійної злочинності вчиняють злочини корисливого спрямування. Розпочинається «професійна» кримінальна діяльність у підлітковому віці. Рівень освіти на злочинну кваліфікацію не впливає. Перші знання, навички й уміння злочинці набувають самостійно, а вже закріплюють і вдосконалюють їх у місцях позбавлення волі. Одним із детермінантів професійної злочинності слід вважати кримінальну субкультуру, яка відіграє суттєву роль у тюремному середовищі.

Наукова новизна

Наукова новизна полягає в здійсненні ґрунтовного аналізу кримінологічних ознак «професійної» злочинності, розробленні пропозицій щодо запобігання цьому протиправному явищу,

зокрема реалізації заходів спеціального попередження, а також шляхів нейтралізації злочинних традицій у місцях позбавлення волі.

Висновки

На підставі викладеного можна стверджувати, що з метою запобігання професійній злочинності необхідно:

1) застосовувати покарання у виді позбавлення волі як виключний вид кримінального покарання. Більше уваги слід приділяти альтернативним видам покарань і розвитку пробації;

2) послідовно здійснювати заходи спеціального попередження, які є компетенцією адміністрації установ виконання покарань. Передусім варто посилити соціально-виховну роботу в цих установах, активно застосовувати засоби заохочення й стягнення до осіб, які свідомо відмовляються від подальшої злочинної діяльності, на основі моделі динамічної безпеки. Здійснивши перехід від статичної до динамічної безпеки, коли персонал в'язниці взаємодіє та працює із в'язнями під час своєї роботи: наприклад, молодший інспектор, реалізуючи свої функції із забезпечення безпеки й охорони, розмовляє з в'язнями, намагаючись викликати їхню довіру; стежить за фізичним благополуччям в'язнів під час перевірок і перекличок; застосовує

послідовний підхід до неналежної поведінки; заохочує позитивну поведінку й реагує на вияви негативної; бере участь у процесі кейс-менеджменту; швидко виконує запити; зберігає спокій під час інцидентів. Інтеграція таких функцій (застосування багатодисциплінарного підходу) у діяльності органів та установ виконання покарань і пробації забезпечить наявність персоналу, який може замінити або допомогти один одному;

3) з метою послаблення (нейтралізації) злочинних традицій у місцях позбавлення волі, на нашу думку, доцільно відмовитися від «казармного» утримання засуджених осіб. Натомість варто забезпечити блочне або одиночне їх утримання шляхом створення нових поліфункціональних установ, передбачивши відповідні рівні безпеки, що дасть змогу здійснювати нагляд і контроль за поведінкою засудженого, індивідуальний та психокорекційний впливи на нього протягом усього терміну покарання. Крім того, це сприятиме зменшенню фінансових витрат на утримання засуджених та установ. Поєднання в

одній установі всіх видів режиму надасть можливість забезпечити їх наявність у кожній області й зберегти соціальні зв'язки засуджених під час відбування покарання за місцем проживання з метою підтримання постійного контакту із сім'єю, близькими й родичами;

4) створити належні умови для ефективного функціонування пенітенціарної пробації (підготовки засуджених, які відбувають покарання в установах виконання покарань, до звільнення для трудового й побутового влаштування за обраним місцем проживання). Адже опитування засвідчило, що чималий відсоток осіб не знають, чим будуть займатися після відбуття покарання (17 %), а 1,7 % – планують і надалі продовжувати вчиняти злочини. Крім того, 65 % респондентів після звільнення не розраховують на допомогу держави щодо працевлаштування та реєстрації;

5) забезпечити ефективне державне управління сферою виконання покарань і пробації, що полягатиме в ефективній діяльності всіх органів

влади, забезпечуючи їх відкритість, прозорість і транспарентність;

6) забезпечити участь у процесі ресоціалізації засуджених не лише органів Державної кримінально-виконавчої служби та пробації, а й усіх зацікавлених органів. Доцільно передбачити оптимальні механізми залучення місцевих громад до реалізації завдань кримінального покарання стосовно кожного засудженого;

7) реалізовувати заохочувальні інструменти в кримінальному праві. Учинивши злочин, винний (за певних обставин) отримує можливість на певну реабілітацію, своєрідне вибачення, усвідомлює, що він, навіть попри його суспільно небезпечну поведінку, ще має шанс уникнути наслідків кримінальної відповідальності. Проте для цього від нього вимагатимуть учинення певних дій на користь суспільства, зокрема шляхом нейтралізації небезпеки, що виникла, забезпечення непорушності конституційного ладу, повернення на шлях дотримання прав і свобод людини, компенсації шкоди тощо.

REFERENCES

- Mozol, S.A. (2017). Zahalna kharakterystyka ta vydy ob'ektiv kryminolohichnoi bezpeky [General characteristics and types of objects of criminological safety]. *Pravo i bezpeka, Law and security*, 4, 117-122 [in Ukrainian].
- Tastan, S. (2019). White-Collar Criminals and Organizational Criminology: Theoretical Perspectives. *Ethics in Research Practice and Innovation*, 27-32. doi: 10.4018/978-1-5225-6310-5.ch016.
- Tronko, O.V., & Dyba, N.I. (2018). Kryminalno-pravovi aspekty ta problemni pytannia kvalifikatsii bandytyzmu [Criminal-legal aspects and problematic issues of gangster qualification]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu, The issue of fighting crime*, 36, 71-81. doi: <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2018-36-2-71> [in Ukrainian].
- Lytvynov, O.M. (2018). Current Edition of the Criminal Executive Law (Criminal Executive Law of Ukraine). *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*, 4(25). doi: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2018-25-4-211>.
- Holmes, T. (2019). Professional Criminals and White-Collar Crime in Popular Culture. *The Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. Retrieved from <http://oxfordre.com/criminology/view/10.1093/acrefore/9780190264079.001.0001/acrefore-9780190264079-e-215>. doi: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.215>.
- Scott, D. (2008). *Penology*. SAGE Publications Ltd. Retrieved from <http://sk.sagepub.com/books>. doi: <http://dx.doi.org/10.4135/9781446216590>.
- Denley, J., & Ariel, B. (2019). Whom Should We Target to Prevent? Analysis of Organized Crime in England using Intelligence Records? *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*. Retrieved from https://brill.com/abstract/journals/eccl/27/1/article-p13_13.xml. doi: <https://doi.org/10.1163/15718174-02701003>.
- Minna, V. (2018). Hardened professional criminals, or just friends and relatives? The diversity of offenders in human trafficking. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 42(2-3). doi: <https://doi.org/10.1080/01924036.2017.1391106>.
- Button, M., Shepherd, D., & Blackburn, D. (2018). The Higher You Fly, the Further You Fall: White-Collar Criminals, Special Sensitivity and the Impact of Conviction in the United Kingdom. *Victims & Offenders*, 13(5). doi: <https://doi.org/10.1080/15564886.2017.1405133>.
- Kolodiaznyi, M. (2018). Prostorova profilaktyka zlochynnosti: zarubizhnyi dosvid i shliakhy uprovozhennia v Ukraini [Spatial Crime Prevention: Foreign Experience and Implementation Ways in Ukraine]. *Pytannia borotby zi zlochynnistiu, The issue of fighting crime*, 35, 20-29. doi: <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2018-35-1-20> [in Ukrainian].
- Lyzohub, Ya.H. (2018). "Karaty ne mozhna myluvaty", abo chy potribni zaokhochuvalni normy u statyakh KK Ukrainy pro zlochyny proty voli, chesti ta hidnosti osoby ["It is not possible to admire punishment", or whether there are encouraging norms in the articles of the Criminal Code of Ukraine on crimes against the will, honor and dignity of a person]. *Pravo i bezpeka, Law and Safety*, 3(70). doi: <https://doi.org/10.32631/pb.2018.3.03> [in Ukrainian].
- Eshvort, E. (2017). Otmenytj tjuremnoe zaljuchenyje za prestuplenyja protys sobstvennosti? [Repeal imprisonment for crimes against property?]. *Howard League for Penal Reform*. Retrieved from <https://howardleague.org/sitemap> [in Russian].

- Makarenko, N.K. (2018). Kryminologichna kharakterystyka osoby profesiinoho zlochyntsia: ohliad sotsiologichnoho monitorynhu [Criminological characteristic of a professional offender: review of sociological monitoring]. *Visnyk Penitentsiarnoi asotsiatsii Ukrainy, Bulletin of the Penitentiary Association of Ukraine*, 3, 136-142 [in Ukrainian].
- Mack, J.A. (1972). The able criminal. *British Journal of Criminology*, 12(1), 44-54.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Мозоль С. А. Загальна характеристика та види об'єктів кримінологічної безпеки. *Право і безпека*. 2017. № 4. С. 117–122.
- Tastan S. White-Collar Criminals and Organizational Criminology: Theoretical Perspectives. *Ethics in Research Practice and Innovation*. 2019. P. 27–32. doi: <https://doi.org/10.4018/978-1-5225-6310-5.ch016>.
- Тронько О. В., Діба Н. І. Кримінально-правові аспекти та проблемні питання кваліфікації бандитизму. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. № 36. С. 71–81. doi: <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2018-36-2-71>.
- Lytvynov O. M. Current Edition of the Criminal Executive Law (Criminal Executive Law of Ukraine : textbook : in 2 vol. *Journal of the National Academy of Legal Sciences of Ukraine*. 2018. No. 4. Vol. 25. doi: <https://doi.org/10.31359/1993-0909-2018-25-4-211>.
- Holmes T. Professional Criminals and White-Collar Crime in Popular Culture. *The Oxford Research Encyclopedia of Criminology and Criminal Justice*. 2019. URL: <http://oxfordre.com/criminology/view/10.1093/acrefore/9780190264079.001.0001/acrefore-9780190264079-e-215>. doi: <https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190264079.013.215>.
- Scott D. Penology. *SAGE Publications Ltd*. 2008. URL: <http://sk.sagepub.com/books>. doi: <http://dx.doi.org/10.4135/9781446216590>.
- Denley J., Ariel B. Whom Should We Target to Prevent? Analysis of Organized Crime in England using Intelligence Records? *European Journal of Crime, Criminal Law and Criminal Justice*. 2019. URL: https://brill.com/abstract/journals/eccl/27/1/article-p13_13.xml. doi: <https://doi.org/10.1163/15718174-02701003>.
- Minna V. Hardened professional criminals, or just friends and relatives? The diversity of offenders in human trafficking. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*. 2018. Vol. 42. Issue 2–3. doi: <https://doi.org/10.1080/01924036.2017.1391106>.
- Button M., Shepherd D., Blackburn D. The Higher You Fly, the Further You Fall: White-Collar Criminals, Special Sensitivity and the Impact of Conviction in the United Kingdom. *Victims & Offenders*. 2018. Vol. 13. Issue 5. doi: <https://doi.org/10.1080/15564886.2017.1405133>.
- Колодяжний М. Просторова профілактика злочинності: зарубіжний досвід і шляхи упровадження в Україні. *Питання боротьби зі злочинністю*. 2018. № 35. С. 20–29. doi: <https://doi.org/10.31359/2079-6242-2018-35-1-20>.
- Лизогуб Я. Г. «Карати не можна милувати», або чи потрібні заохочувальні норми у статтях КК України про злочини проти волі, честі та гідності особи. *Право і безпека*. 2018. № 3 (70). doi: <https://doi.org/10.32631/pb.2018.3.03>.
- Эшворт Э. (2017). Отменить тюремное заключение за преступления против собственности? *Howard League for Penal Reform* : [сайт]. URL: <https://howardleague.org/sitemap>.
- Макаренко Н. К. Кримінологічна характеристика особи професійного злочинця: огляд соціологічного моніторингу. *Вісник Пенітенціарної асоціації України*. 2018. № 3. С. 136–142.
- Mack J. A. The able criminal. *British Journal of Criminology*. 1972. No. 12 (1). P. 44–54.

Стаття надійшла до редколегії 28.11.2018

Barash Ye. – Doctor of Law, Professor, Head of Institute of Criminal-Executive Service, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8402-061X>

Criminological Characteristics of the «Professional» Crime: Social-Legal Research

The formation of civil society and the development of Ukraine as a legal, democratic and social State are associated with the large-scale legal reform, comprehensive strengthening of the rule of law, protection of the constitutional rights, freedoms and legitimate interests of a person and citizen. The public security and rule of law are recognized as very important factors in the development of the Ukrainian society. However, ensuring social security is impossible without creating the safe space for people and protecting their basic human rights and freedoms from criminal encroachments. One of the basic means of ensuring security is the use of the criminal punishment in the form of imprisonment. However, the statement about the effectiveness of that measure is still quite controversial. It has long been recognized at the level of the international community that places of deprivation of liberty do not contribute to the prevention of recidivism, which is one of the most dangerous types of crime and is closely linked to the professional, organized and «white-collar» criminality and can be demonstrated in various forms. The conditions of the deprivation of liberty are characterized by considerable negative consequences, including the increase of the «professional» qualification of the imprisoned offenders and hindrance to the process of their return to the open society

(re-socialization). At present, more and more scientists say that the most efficient measures are the non-punitive sanctions and the individual corrective work as the prevention of the criminal «professionalism». More attention is being paid to the alternative forms of punishment and the development of the Probation Service's activities. But the «professional» crime is a complex and multicomponent phenomenon. Therefore, its combating and prevention require the development of the common approach and significant reform of the criminal and criminal-executive legislation, as well as the change of the sanctions policy vector of the State from the punitive to the correctional one. Besides, it is necessary to make the comprehensive social-legal research, which determines the relevance of that topic and encourages scientists to further researches. Therefore, the purpose of our research is the comprehensive examination of issues related to the «professional» crime and to the impact of the punishment on its development. The research is carried out on the basis of the sociological survey (questionnaire) of the persons, who have committed crimes with the signs of the criminal «professionalism», as well as on the basis of the generalization of the obtained information about the criminological features of the «professional» crime and on the basis of the proposals on the prevention of the «professional» crime. The **methodological basis** of the research is the set of general scientific and special methods of the scientific cognition, which give the possibility to analyze comprehensively the range of issues related to the formation, development and prevention of the «professional» crime. The theoretical basis of the research is the Constitution of Ukraine, the Criminal and Criminal-Executive Codes of Ukraine, the Law of Ukraine «On probation», the current legislative, normative acts and draft normative acts, which regulate relations in the sphere of execution of punishment and serving criminal sentences, as well as the scientific articles on that topic. The analytical method was used for analyzing the results of the questionnaire of those persons, who committed crimes with the signs of criminal «professionalism». The method of the statistical analysis gave the possibility to examine in detail the results of the questionnaire in each section. The legal-comparative method gave the possibility to compare those results according to certain criteria. Therefore, the article reveals not only the respondents opinion through the posed questions, but also follows the relationship of the responses, depending on different factors. In addition, the method of legal prediction gives the possibility to continue the researches of the above mentioned issues on the basis of the obtained earlier results. As a consequence, the results would be implementated in the legislation for the «professional» crime prevention.

Keywords: professional criminality; criminal professionalism; criminal offense; criminal qualification; criminal subculture; features and determinants of the «professional» crime.

Kushakova-Kostytska N. – Ph.D in Law, Senior Research Fellow, Professor of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2093-2513>

Scientific Elite in the Conditions of Formation e-Governance (Philosophical and Legal Analyze)

*The purpose of the paper is to conduct a comprehensive analytical study of the concept «scientific elite» in the information era at the philosophical and legal level. To achieve this urgent, but not sufficiently studied problem the author analyzes the specifics and criteria of elitism in the conditions of the formation of e-governance. Attention is focused on determining the role of the scientific elite when introducing e-governance as an effective means of implementing the constitutional right of citizens to participate in government in the process of transforming the information society into a knowledge society. The purpose of the paper is to conduct a comprehensive analytical study of actual, but insufficiently researched, problems in determining the role of the scientific elite in the processes of origin, formation and establishment of the principles of electronic governance (governance) in the philosophical and legal dimension. The emphasis is on clarifying the peculiarities of one of the main components of the information society on the way to its transformation into a knowledge society – the introduction of e-governance as an effective means of implementing the constitutional right of citizens to participate in the management of state affairs. Today, stated in the article, despite the destruction of the previous elite strata – the aristocracy and intelligentsia, it remains to be hoped that the new generation of the elite – the scientific – will eventually form and play in the society the positive role it claims to be. The scientific novelty of the work is that it is the first domestic comprehensive philosophical and legal analysis of the study of the role and place of the scientific elite in the context of the formation of e-governance. **Conclusions.** According to the results of the research, the author concluded that in the conditions of e-governance (in the information society) to the elite cannot belong a person whose level of knowledge and intelligence does not meet the requirements of the time. That is, they do not meet the criteria of elitism put forward by our technogenic civilization. It is needed to consider that in the conditions of the development of a global information society the elite formation has the same global character as legal relationship (first of all in the public sphere). Along with the formation «global scientific elite», the reverse process occurs, id est «the elite globalization», which suggests that only highly qualified users of the new technologies can be integrated to the world information system and use by maximum its capabilities and advantages, and in this sense identify themselves belonging to the elite strata by the principle «who owns the information owns the world».*

Keywords: elite; scientific elite; e-governance; information society; law; theory of elites; criteria of elitism; egalitarianism.

Introduction

Modern society, based on such factors as belonging to political power, the level of technical and technological knowledge, natural talent, as well as life and professional experience, is divided into the chosen minority – an active governing and creative elite (the top of the formal and informal leaders) and a more passive mass.

In the study of the problem of the place and role of the scientific elite in the information age, in particular, in the conditions of e-governance, the works as V. Andreeka, N. Goncharuk, A. Goshko, V. Goshovskaya, I. Grigorchak, V. Dobizhi, A. Zhuravsky, B. Karlova, O. Korneievsky, D. Korotkov, M. Kostitsky, V. Kremenya, B. Kuhty, G. Mosk, V. Oleschenko, A. Orlova, M. Panova, A. Pirena, V. Predborsky, T. Rinkovy, M. Tkach, O. Shevchenko,

P. Shevchuk, J. Shumpeter, M. Yakubovsky and others.

It can be noted that these and other authors considered various aspects of the problem of elitism in a theoretical and practical plane, focusing on the study of primarily political, state-management, national, regional and some other categories of elites. However, the issue of the transformation of the scientific elite in the process of development of the information society, its role in electronic governance was not investigated either by lawyers or by specialists in other fields of knowledge.

The theoretical basis of the research is the work of domestic and foreign scholars in the fields of philosophy of law and on issues related to the functioning of the information society.

The purpose

The purpose and tasks of the study are:
– Definition of the philosophical and legal content and essence of the concept of «scientific elite» and its role in the formation of e-government as one of the main factors of the information society;
– Identification of general principles and differences in the philosophical and functional specificity of the activities of the scientific elite and its influ-

ence on the formation of the foundations of the information society on its way to the knowledge society;

– Purpose: to study the concept of «scientific elite» in the philosophical and legal dimension in the information age, to define its features and peculiarities in the conditions of the formation of e-governance.

Presentation of the main material

Modern science does not provide an unambiguous answer to the questions about the preconditions for the formation of the foundations of the information society as a stage of development of human civilization. So according to D. Bell, the genesis of human civilization should be regarded as a process divided into three types of social organization:

- Preindustrial (extractive), which is characterized by small dynamics of its development;
- Industrial (productive), an important feature of culture, which is the installation of scientific and rational knowledge in the direction of transformation and the subjection of man by nature, which is inherent not only in science, but also in all manner thinking of society;

- Post-industrial (intellectual), during which society is formed under the influence of intellectual technologies, the basis of which is the information and knowledge, the receipt, processing, assimilation, use and transfer of which is carried out through telecommunications and computers. At the same time, the process of formation of this type of social organization must be investigated not only in terms of economic processes, but also in relation to the emergence of new trends in the social and spiritual spheres.

A special role in these processes is played by the scientific elite as an integral part of any society, which includes the best, its most prominent representatives, capable of moving forward civilization, promoting the development and prosperity of both a particular community and humanity as a whole. Theoretically, the ability to get into the public elite should be determined by spiritual, intellectual, organizational, physical and other personal qualities. In practice, all officially recognized stories contradict this, it would seem, an obvious postulate. Unfortunately, from the earliest times and today it can be observed that the elite sections of society are not the most worth of its representatives, but they are automatically assigned to them by themselves who have acquired enough power to do so.

As one of the authors of the elite's theory was Gaetano Mosca – a pioneering political sociologist, founder of elite theory, claiming that all societies are necessarily ruled by a small minority, no matter how democratic the constitution may be (Femia, 2017). He noted in our context, it is evident that «among the unchanging phenomena and trends found in all political bodies, one becomes evident even at the most superficial point of view. In all societies (from the underdeveloped or those who have hardly reached the foundations of civilization up to the most advanced and powerful) there are two classes of people – a class of the ruling classes and a class managed. The first is always less numerous, performs political functions, monopolizes power and

enjoys the power given by the authorities, while the second, more numerous class, is guided and controlled by the first in a form that is now more or less legitimate, more or less arbitrary and violent and provides the first class, at least externally, material means of existence and everything necessary for the life of a political organism» (1994, p. 187).

It should also be noted that this applies not only to the power and political, but also to any other areas of social life – economic, cultural and scientific, etc. Maybe today, again, the popularity of the hypothesis of the divine origin of the elite and even the argument that the elite, for example, Hindu, Sumerian, Egyptian, Central American and Chinese civilizations were either Gods, or descendants of the gods, or aliens. Such an interpretation, even in the era of high technology, is associated with the unchanging psychological need of both the individual and the ethnos as a whole to be involved in something significant, greater, and better than the divine.

The elitist differentiation most clearly known to us is manifested in the Aryans, who over the past seven and a half thousand years have colonized India and neighboring regions three times. They singled out the elite casts of the Brahmins (spiritual leaders) and the Ksatriyas (warriors, rulers), which included themselves, and castes of war (artisans, merchants, farmers, etc.) and shudras (servants), to which millions of Aborigines belonged.

A similar social differentiation took place in other societies of the ancient world, in particular, in the Semites – Babylon, Assyria, Israel, and Judah. The rationale for the elitism of certain social groups is found in the Vedas, Mahabharati, the Egyptian Book of the Dead, the laws of Manu, Hamaruppi, and the treatises of Plato, the Biblical texts, and the Koran.

The scientific elite as a special component of society begins to stand out in Ancient Greece, later in medieval, Christian Europe, where from the beginning there were two approaches to the knowledge of scientific knowledge: anthropocentric and geocentric.

Modern understanding of the elite begins to form in the middle of the nineteenth century, and is associated with the rule of positivism as the main methodological approach in the philosophy of science and a colossal breakthrough in the scientific and technical field. As to the influence on the worldview, science at this time seriously pushed theology and philosophy, became an indisputable authority and even acquired the features of a peculiar religion. Faith in science and scientists. Scientific progress has been going on for more than a century and a half. However, the role of scientists in the invention of all kinds of weapons in the three world wars in the twentieth century. Including the

latter – «cold» negatively influenced their image of the «priests of science».

Actually, it was the military needs that led to the nomination among the scientific elite of the scientific and technical elite. Even in totalitarian societies (Italy, Germany, the USSR), this elite shook the political and military elite. Perhaps in the USSR, more than in other countries, the need for modernization and scientific and technological development have led to a certain competition in the late 20's of the twentieth century. The scientific and technical elite with the elite ideological (as the main at that time) and at the same time the union or interaction with the elite of the political (which replaced the ideological) and the military.

Such a process continued in the USSR to the middle 80s of the 20th century, when the ideological elite tried to take revenge, reforming itself in search of a new ideology for Soviet society. And if the process of reforming the ideological elite in China started in 1979 successfully completed and realized the possibility of its alliance with the economic, scientific and technical and political elite, then in the USSR such attempts ended in its collapse. And, as a result, in the wreckage of a large empire, smaller national powers and smaller, in every sense, "national" elites appeared, among which the humanitarian elite already occupied a prominent place.

At the same time, the term «elite» began to be used not in the sense of «the best», but in the sense of «richest», «most popular», «most active», and, as before, determined predominantly by criteria of influence on socio-political processes and financial capacity.

The modern elite of the Western world (possibly to a lesser extent in Europe), to which Ukraine aspires, is a financial and oligarchic elite that includes the business, political and military elites. Scientific, including the scientific and technical elite left a service, serving function and a much more modest role than in the twentieth century.

In Ukraine, with the change of elites, there have been some metamorphoses in the life of society. Dominance in the mid-90's of the twentieth century. political, industrial and agrarian elites against the backdrop of a decline in scientific, technical and cultural change has become the domination of the financial/political elites (traditionally united) against the backdrop of the heyday of the «humanitarian» elite. But already at the beginning of the XXI century, these elites have been transformed into a single main power-oligarchic elite, and science, technology, culture and their elite representatives continue to play a background and service role.

However, today, in the conditions of the information society, a situation arises where a large volume of information and knowledge required for the consumption of information and knowledge leads to the resurgence of the scientific elite with an orien-

tation towards the integration of scientific knowledge and relevant professional skills, that is, there is a social order for intellectuals of a particular kind. After all, the elite, oriented only to the satisfaction of its own interests, is a pseudo elite, and only talented enthusiasts whose interests are generally dominated by their own, move the society forward. Stagnation or walking around the circle always lead to regress, and then to destruction, as evidenced by the ancient and recent history, in particular, domestic.

It can be argued that the characteristic feature of the elite (in particular, modern) is exceptional in relation to the other right of access to various kinds of information resources, based on the principle of «who owns information, possessing the world. The ability to access information Susan M. Sterett defines as the main public regulator in the information age, emphasizing that «purpose of data access is to regulate the research enterprise, scholarship on regulatory strategies and the difficulty of accomplishing goals via mandates illuminates the call for data access. Replication operates as a threat, one seen to generate incentives for good science, but is erratically enforced» (Sterett, 2018).

According to some experts, the elite in the information age is identified with intellectuals who, due to their knowledge and possession of information and communication technologies, can occupy the highest positions in the social and power hierarchy, thus gaining exclusive rights and opportunities compared to other members of the new global community (England, 2018)¹.

On the other hand, there is a tendency for the integration of all social strata, including elite strata, as Bowles D. emphasizes, based on Theory of the Leisure Class, which has provided a useful framework for productive integration of the diverse traditions of stratification theory and class analysis descending in sociological thought from Durkheim, Weber etc. (Bowles, 2013). In this context, Sabur S. points to the emergence of new class theories, criticizing, critique is given on the homogenizing tendencies of these theories and non-engagement with identity politics, which created the fervor for new class theories to emerge, at least in the West (Sabur, 2017).

One of the main features of the elite is the existence of special rights that favour other social strata and determine the elitism of the status. So today, there is an actual rethinking of certain definitions (first and foremost, sustainable, such as «law» and «society» (Sterett, 2015) in the context of the formation of a new type of society – information and

¹ As Christopher England (Land, Power, and Democracy, p.13) points out, Western countries are indicative, intellectuals recently yet believed (before 1990) that they were on the cusp of the universalization of Western liberal democracy as final form of human government.

new social phenomena that are associated with its features, for example, egalitarianism. Developing this view, S. Sterett is modern, that contemporary law focuses on what is required of officials (managers) «professional expertise and responsibilities». Law circulates at multiple levels, and multiple perspectives bring meanings into focus. Elite law from courts always invited questions that would decanter law as well as turn scrutiny upon what the law claims for itself, – the researcher points out in his work «What is the Law and Society? Definitional Disputes» (2015).

Continuing these considerations, it can be argued that in today's society, as in all previous cases, the special privileged caste remains the judges who enjoy the maximum social benefits, are highly paid and demanded by the state to protect its interests. In the philosophical and legal dimension, this segment of the elite is analyzed by Keith J. Bybee and Angela G. Narasimhan, noting, «courts and judges maintain their legitimacy through the management of appearances» (Bybee, Narasimhan, 2015). In his work «Courts and Judges. The Legitimacy Imperative and the Importance of Appearances» (2015), they focus on issues «the motivations of the individual judge, and continues by considering new work on the buildings in which judges sit and studies of how the public perceives law and courts», its transnational context. How national judiciaries relate to one another, the prerequisites for the rule of law as a most popular global trend.

It can be argued that not only judges but generally lawyers in the conditions of globalization remain an elitist social stratum, defining and regulating the question of determining allegations and punishments, and not only at the national level, but even on the scale of the global «democratic» empire (Lemaitre, 2015). Julieta Lemaitre argues in her work «Law and Globalism. Law without the State as Law without Violence», «what the identification of power struggles in the globalization of law should not preclude the need to study the violent dimension of these struggles. The suspension of the state as the central locus for legal studies has led to the suspension of violence as part of the law; as a consequence, by decoupling power from violence, the literature understates the role of violence in the globalization of law».

So, summing up the aforementioned, to the positive features inherent in the global information society, it can be attributed to his egalitarianism, envisages the creation of a society with equal political, economic and legal capabilities of all members of this society (as opposed to «elite society»). According to Andrew Farrant, analysing the concept of «egalitarianism» in the context of associations psychology and the architecture of character (Farrant, 2009), it seems that the information society itself should provide such equal opportunities for

participation in public administration and maximally guarantee the realization of the rights of its citizens.

Meanwhile, Stefaan Walgrave and Yves Dejaeghere² investigating how modern political elite manipulate information for the exercise of their authority; they note that in the information society information in politics becomes superfluous. Especially the political elite is abusing information media resources, although it should be very selective to stay in the top of the information torrent (Stefaan Walgrave & Yves Dejaeghere, 2017). It should be emphasized that today the global nature of the information space is obvious, and therefore the formation of the elite in this environment falls under this tendency, as in particular and legal relationship. Along with this, against the backdrop of the formation of a «global scientific elite» there is also a reverse process, namely, the process of «elite globalization».

In turn, it can be noted that in such an «elite globalization» only highly-qualified users of the latest technologies have the chance to integrate into the global information system and make the most of its opportunities and benefits, thus identifying itself as belonging to the elite, in particular, the scientific one. Obviously, the time requirements for informational support of the activities of the financial and oligarchic elite give rise to the need for highly skilled specialists in the field of information, bio-and other technologies. The need for such elite professionals is steadily increasing. Here, the embryos of the revenge of the scientific elite and the scientific and technological revolution and its release on the forefront of history are hidden.

When it comes to the scientific elite in general and the scientific elite in Ukraine, in particular, – correctly notes M. Kostitsky, – the question arises: «who is it and on what criteria it is determined. For example, there are six national academies of sciences in Ukraine, of which there are about a thousand academicians and correspondent members, and tens of thousands of people work in the system of academies. So, are the members of the scientific elite and the academics? There are also tens of thousands of workers in higher education institutions. Among them are thousands of Doctors of Science and several tens of thousands of PhDs. And these people are scientific elite? And with the growing competition for the scientific titles of oligarchs, nouveaueurs, deputies, officials, their desire not only to receive candidate and doctoral diplomas, but also to become members of the academies of sciences, there is serious doubt whether the presence of a candidate or doctor's degree, even membership in the academy testifies to belonging to the scientific elite» (2012, p. 121).

² On the example of Belgium.

The following circumstance, which, in the opinion of V. Kremen, essentially increases the significance of the scientific elite, are those new conditions in which a person is today – this is a lot of measurements, the diversity of information and communication environment. So, preparing a person to function in this multidimensional, multidimensional, often contradictory information and communication space is impossible, without having developed elite. Therefore, it is believed that particular attention should be paid to the issue of globalization and its

challenges. After all, globalization substantially complicates the whole system of social relations, promotes and determines the fact that some of the functions previously performed within the borders of the states are now beyond their borders and acquire a regional or even planetary character. And the formation of interactions of different nations, the different states also requires that the national scientific elite of each country be able to cooperate and understand the national elite of other states (2012, p. 3).

Scientific novelty

The scientific novelty of the research is that for the first time an analysis of the concept of «scientific elite» has been made in the philosophical and legal level, which showed that in the global information space, the formation of the elite has a global character, same as legal relationship (first of all in the public sphere). It's argued that besides the formation

«global scientific elite», it's taken place also the reverse process – «the elite globalization», which suggests that only high tech users of the modern technologies can be integrated into the world information system and can use effectively its capabilities and advantages, and in this sense identify themselves as belonging to the elite strata.

Conclusions

Thus, we can conclude that in conditions of e-governance (in the information society) the elite cannot belong to a person whose level of knowledge and intelligence does not meet the requirements of time. That is, they do not meet the criteria of elitism put forward by our technogenic civilization. However, knowledge in computer science and other modern areas of knowledge itself does not make people elitist. This is a matter of definition. It seems that the

signs of elitism must first of all remain high spirituality, nobility, refinement, the inner need to be useful to people and their Motherland. Today, despite the destruction of the previous elite strata – the aristocracy and intelligentsia, it remains to be hoped that the new generation of the elite – the scientific – will eventually form and play in the society the positive role it claims to be.

REFERENCES

- Bowles, D. (2013). Toward an Integrated Theory of Social Stratification. *The American Journal of Economics and Sociology*, 72(1), 32-58. doi: <https://doi.org/10.1111/j.1536-7150.2012.00870.x>.
- England, Ch. (2018). Editor's Introduction: Land, Power, and Democracy. *American Journal of Economics and Sociology*, 77(1), 13-27. doi: <https://doi.org/10.1111/ajes.12219>.
- Farrant, A. (2009). The "Vanity of the Philosopher": Analytical Egalitarianism, Associationist Psychology, and Eugenic Remaking? *Social Inequality, Analytical Egalitarianism, and the March Towards Eugenic Explanations in the Social Sciences*. S. Laurence (Ed.). Moscow. doi: <https://doi.org/10.1002/9781444307078>.
- Femia, J.V. (2017). Mosca, Gaetano. *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Social Theory*. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/9781118430873.est0492>. doi: <https://doi.org/10.1002/9781118430873.est0492>.
- Keith, J. Bybee, & Angela, G. Narasimhan. (2015). Courts and Judges. The Legitimacy Imperative and the Importance of Appearances [Chapter 8]. *The Handbook of Law and Society*. Austin Sarat & Patricia Ewick (Ed.). doi: <https://doi.org/10.1002/9781118701430.ch8>.
- Kostyt'skyi, M.V. (2012). Naukova elita Ukrainy: zastrilnyky prohresu chy strakhovyi rezerv hromadianskoho suspilstva i derzhavy [Scientific elite of Ukraine: Shooting progress or insurance reserve of the Zbinian society and the drag]. *Naukova elita u rozvytku derzhav, Scientific elite in developing countries: International of the Scientific and Practical Conference*. (Vols. 1). Kyiv: Praimdruk [in Ukrainian].
- Kremen, V.H. (2012). Vitalne slovo [Welcome word]. *Naukova elita u rozvytku derzhav, Scientific elite in developing countries: International of the Scientific and Practical Conference*. (Vols. 1). Kyiv: Praimdruk [in Ukrainian].
- Lemaitre, J. (2015). Law and Globalism. Law without the State as Law without Violence. [Chapter 28]. *The Handbook of Law and Society*, 433-445. doi: <https://doi.org/10.1002/9781118701430.ch28>.
- May, C. (Ed.). *Key Thinkers for the Information Society*. (2003). (Vol. 1). London; New York: Psychology Press.
- Moska, G. (1994). Praviascii klass [The ruling class]. *Sociologicheskie issledovaniia, Sociological research*, 10, 187-198 [in Russian].
- Rosen, B.C. (1998). *Winners and Losers of the Information Revolution: Psychosocial Change and Its Discontents*. Westport, London: Praeger Publ.

- Sabur, S. (2017). New Class Theory. *The Wiley Blackwell Encyclopedia of Social Theory*. Retrieved from <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1002/9781118430873.est0714>. doi: <https://doi.org/10.1002/9781118430873.est0714>.
- Sterett, S.M. (2015). What is Law and Society? Definitional Disputes [Chapter 1]. *The Handbook of Law and Society*, 1-17. doi: <https://doi.org/10.1002/9781118701430.ch1>.
- Sterett, S.M. (2018). Data Access as Regulation. *American Behavioral Scientist*, 1-21. <https://doi.org/10.1177/0002764218797383>.
- Walgrave, S., & Dejaeghere, Y. (2017). Surviving Information Overload: How Elite Politicians Select Information. *Governance*, 30(2), 229-244. doi: <https://doi.org/10.1111/gove.12209>.

Стаття надійшла до редколегії 24.10.2018

Кушакова-Костицька Н. В. – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, професор кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2093-2513>

Наукова еліта в умовах формування електронного врядування (філософсько-правовий аналіз)

Мета статті полягає в здійсненні комплексного аналітичного дослідження концепту «наукова еліта» в інформаційну епоху на філософсько-правовому рівні. Для вивчення актуальної, проте недостатньо дослідженої проблеми автор аналізує специфіку та критерії елітарності в умовах формування електронного врядування. Увагу акцентовано на визначенні ролі наукової еліти під час запровадження електронного врядування як ефективного засобу реалізації конституційного права громадян щодо участі в управлінні державними справами в процесі трансформації інформаційного суспільства в суспільство знань. Для виконання поставлених завдань застосовано загальнонаукові **методи** пізнання, зокрема: аналіз, синтез, дедукцію, індукцію, логічний, системний, а також специфічні наукові методи пізнання в галузі права – формально-юридичний, юридико-герменевтичний, порівняльно-правовий, а також метод аналізу вітчизняної та іноземної практики функціонування електронного врядування. Емпіричну базу дослідження становлять праці вітчизняних та іноземних правознавців, які вивчали теоретичні питання, пов'язані з роллю наукової еліти в запровадженні електронного врядування. **Наукова новизна** публікації полягає в тому, що в ній вперше у вітчизняному науковому просторі здійснено комплексний філософсько-правовий аналіз значення діяльності наукової еліти в умовах формування електронного врядування. За результатами дослідження автор дійшов висновку, що в умовах е-управління (в інформаційному суспільстві) до еліти не може входити людина, рівень знань й інтелектуального розвитку якої не відповідає вимогам часу, тобто тим критеріям елітарності, які висуває сучасна техногенна цивілізація. В умовах розвитку глобального інформаційного суспільства формування еліти має так само глобальний характер, як і правовідносини (насамперед у публічній сфері). Водночас відбувається і зворотний до формування «глобальної наукової еліти» процес – «елітна глобалізація», який передбачає, що тільки високопрофесійні користувачі новітніх технологій зможуть інтегруватися у світову інформаційну систему й максимально скористатися її можливостями та перевагами, у цьому сенсі ідентифікувати себе приналежними до елітарного прошарку за принципом «хто володіє інформацією – володіє світом».

Ключові слова: еліта; наукова еліта; електронне врядування; інформаційне суспільство; право; теорія еліт; критерії елітарності; егалітаризм.

ЗАКОНОДАВЧЕ ВРЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОЗАСТОСУВАННЯ

УДК 342.951.351.85.4(477)+342.725

doi: <https://doi.org/10.33270/01191101.43>

Ялова О. В. — кандидат юридичних наук, доцент кафедри юридичного документознавства Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5167-5740>

Прийняття законопроекту № 5670-д «Про державну мову» в першому читанні: проблемні аспекти

Після прийняття Основного Закону 28 червня 1996 року постала необхідність законодавчого врегулювання функціонування та розвитку державної мови й інших мов в Україні. Проте закону про мовну політику чи окремих законів про державну мову й мови національних меншин не ухвалено донині. Упродовж 2017–2018 років у Верховній Раді України зареєстровано чотири законопроекти: № 5556 «Про мови в Україні»; № 5669 «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні»; № 5670 «Про державну мову»; № 8550 «Про загальні засади та принципи реалізації мовної політики в Україні». Парламент України 4 жовтня 2018 року прийняв у першому читанні законопроект № 5670-д «Про державну мову» (доопрацьований законопроект № 5670) за умови, що до другого читання його буде об'єднано із законопроектом № 5556. **Мета статті** полягає в тому, щоб на підставі характеристики мовної політики в Україні як недостатньо ефективною та обставин прийняття Верховною Радою України законопроекту № 5670-д у першому читанні обґрунтувати можливість його прийняття як закону без умови об'єднання з іншими законопроектами в частині, яка стосується порядку застосування інших мов. **Методологія.** Під час підготовки статті використано окремі загальнонаукові та спеціально-наукові методи пізнання, зокрема: історичний, філософсько-правовий, порівняльний, системний, функціональний, узагальнення. **Наукова новизна.** Основні наукові результати статті полягають у тому, щоб на підставі аналізу схвалених постановою Верховної Ради України від 22 травня 2003 року парламентських слухань «Про функціонування української мови в Україні», окремих рішень Конституційного Суду України, законів України про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин обґрунтувати твердження, згідно з яким прийняття законопроекту № 5670-д у першому читанні з умовою об'єднання його до прийняття в другому читанні та загалом як закону із законопроектом № 5556 відтермінує на невизначений час питання законодавчого врегулювання функціонування та розвитку державної мови в Україні. **Висновки.** У статті аргументовано доцільність прийняття законопроекту № 5670-д як закону. Водночас обґрунтовано необхідність підготовки та прийняття закону про мови національних меншин, який має бути узгоджений з положеннями прийнятого закону про державну мову та цілком відповідати положенням Європейської хартії за умови її перекладу з мов оригіналу (французької чи англійської) українською мовою та її повторної ратифікації.

Ключові слова: мова; українська мова; державна мова; мовна політика; законопроект; хартія.

Вступ

Актуальність порушеного питання зумовлена важливим значенням функціонування й розвитку державної мови на всій території України в умовах розбудови Української незалежної держави. Важливою складовою цього процесу є законодавче регулювання мовної політики.

Академік Іван Дзюба в передмові до перевидання свого суспільно значущого публіцистичного трактату «Інтернаціоналізм чи русифікація?» (1998) констатував: «Не хочеться більше говорити про українську мову. Печаль. Стидоба. І часто – безнадія...» (Dziuba, 2005).

І справді, попри жалюгідний стан української мови в нашій країні на момент постанови її як незалежної держави, досі (а минуло вже понад 27 років!) не вдалося прийняти закон про всебічний розвиток української мови як державної. Не можна вважати таким Закон України «Про засади державної мовної політики» від 3 липня 2012 року (Закон, 2012), оскільки за своїм змістом він, на наш погляд, був спрямований не

на розвиток української державної мови, а на забезпечення подальшого захисту російської мови в Україні. 23 лютого 2014 року Верховна Рада України його скасувала (за законопроектом, поданим ще 2012 року), а 28 лютого 2018 року Конституційний Суд України визнав його таким, що не відповідає Конституції України (зрозуміло, що конституційне подання народних депутатів України надійшло до Конституційного Суду тоді, коли зазначений Закон ще був чинним).

Нагальність проблеми інтерпретації сучасного українського законодавства та політики у сфері використання мови засвідчує наявність численних публікацій у наукових виданнях як вітчизняного, так і міжнародного рівнів. Наприклад, І. Ковалинська (Kovalynska, 2018) аналізує питання використання державної мови та мови меншин у навчальних закладах країни. Дослідник Б. Боурінг розглядає проблему державної мовної політики в політико-історичному контексті (Bowring, 2011). Натомість Т. Приступенко у своїх

дослідженнях презентує результати ретроспективного огляду мовної політики в Україні, аналізує законопроекти, що безпосередньо чи опосередковано стосуються питань національної, державної мови, її функціонування в суспільстві, передусім у засобах масової інформації, а також здійснює спробу визначити основні напрями державної мовної політики (Prystupenko, 2018).

Водночас П. Гриценко висвітлює роль української мови в процесі державотворення останніх двадцяти років, доводить складність

процесів мовної ідентифікації українців (Hrytsenko, 2018). Загальні положення мовної політики у сфері нормування та кодифікації стали предметом дослідження О. Селивестрової (Seliverstova, 2015).

Попри наявність численних напрацювань у цій сфері, нині бракує осмислення провадження державної вітчизняної політики сьогодення, зокрема проблемних аспектів прийняття законопроекту № 5670-д «Про державну мову».

Мета, завдання дослідження

Мета статті полягає в тому, щоб на підставі характеристики мовної політики в Україні як недостатньо ефективною та обставин прийняття Верховною Радою України законопроекту

№ 5670-д у першому читанні обґрунтувати можливість його прийняття як закону без умови об'єднання з іншими законопроектами в частині, яка стосується порядку застосування інших мов.

Виклад основного матеріалу

За роки незалежності України відбулися дві значущі події, коли суспільство сподівалося на закріплення законодавчого механізму функціонування та всебічного розвитку української мови в усіх сферах суспільного життя на всій території України та його ефективну реалізацію.

Першою подією стало рішення Конституційного Суду України від 14 грудня 1999 року № 10-рп/99 у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень ст. 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її в навчальному процесі в навчальних закладах України (Rishennia, 1999).

Конституційний Суд України в мотивувальній частині рішення надав визначення державної (офіційної) мови, яку потлумачено як «мову, якій державою надано правовий статус обов'язкового засобу спілкування у публічних сферах суспільного життя», зауваживши, що в Конституції України статус державної мови наданий українській мові. Це цілком відповідає державотворчій ролі української нації, що зазначено в преамбулі Конституції України, нації, яка історично мешкає на цій території, становить абсолютну більшість її населення й дала офіційну назву державі.

Конституційний Суд України вирішив, що положення ч. 1 ст. 10 Конституції України, за яким «державною мовою в Україні є українська мова», треба тлумачити так, що українська мова як державна є обов'язковим засобом спілкування на всій території України під час здійснення повноважень органами державної влади й органами місцевого самоврядування (мова актів, діловодства, документації тощо), а також в інших публічних сферах суспільного життя, які визначені законом, а поряд з державною мовою під час здійснення повноважень місцевими органами

виконавчої влади, органами Автономної Республіки Крим та органами місцевого самоврядування можна використовувати російську й інші мови національних меншин у межах і порядку, що визначені законами України.

Крім того, Конституційний Суд України вирішив, що, з огляду на положення ст. 10 Конституції та законів України щодо гарантування застосування мов в Україні, зокрема в навчальному процесі, мовою навчання в дошкільних, загальних середніх, професійно-технічних та вищих державних і комунальних навчальних закладах України є українська мова; у державних та комунальних навчальних закладах поряд з державною мовою, відповідно до положень Конституції України, зокрема ч. 5 ст. 53, і законів України, у навчальному процесі можуть застосовувати та вивчати мови національних меншин (Rishennia, 1999).

Оскільки, згідно з ч. 3 ст. 150 Конституції України, Конституційний Суд України з питань, що належать до його повноважень, ухвалює рішення, які є обов'язковими до виконання на території України, вони є остаточними й оскарженню не підлягають, то мовна політика на підставі конституційних засад, проголошених Конституцією України, через зазначене рішення отримала, як вважають провідні вчені й відомі політики, важливе підтвердження та потужну підтримку, проте лише теоретичну, а практичні заходи реалізовано недостатньо.

Другою подією стали парламентські слухання «Про функціонування української мови в Україні» від 12 березня 2003 року, що одна з важливих і актуальних, на наше переконання, форм реалізації мовної політики в Україні за резонансом у суспільстві, у яких, крім народних депутатів, взяли участь знані в Україні вчені, керівники установ, політологи, соціологи, очільники полі-

тичних партій і громадських організацій, на яких було критично оцінено питання функціонування й розвитку української державної мови, висловлено чимало слухних пропозицій щодо їх поліпшення (Haliuk, 2003).

У схвалених постановою Верховної Ради України від 22 травня 2003 року Рекомендаціях парламентських слухань зазначено, що на двадцятому році незалежності українська мова як державна в Україні не набула належного поширення в усіх сферах суспільного життя. Мовна ситуація засвідчує, що лише задекларованості державного статусу української мови для повноцінного та незворотного утвердження її в усіх сферах суспільного життя недостатньо – необхідні механізми реалізації положень Конституції України щодо функціонування української мови, а також урегулювання питань, пов'язаних з удосконаленням юридичної відповідальності за порушення відповідних законів.

Вважаючи, що державна мовна політика в Україні має відповідати конституційним нормам, положенням відповідних міжнародно-правових зобов'язань України та стратегії державотворення; ураховуючи необхідність розроблення послідовного та виваженого підходу до розв'язання мовних проблем, недопущення політичних спекуляцій і міжетнічних конфліктів; констатуючи важливість збереження стабільності в державі; усвідомлюючи, що застосування мов у державі має стати чинником єднання, а не розбрату, – учасники парламентських слухань рекомендували, зокрема: створити в структурі центральних органів виконавчої влади центральний орган виконавчої влади з питань мовної політики, створити консультативно-дорадчу раду з питань мовної політики, підзвітну Президенту України, включивши до її складу провідних фахівців – представників галузевих інститутів Національної академії наук України; Верховній Раді України відкласти ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин до прийняття Верховною Радою України закону України про розвиток і застосування мов в Україні, яким буде передбачено реальний механізм захисту й утвердження української мови як державної в усіх сферах суспільного життя та запровадити з 2004 року щорічні парламентські слухання, присвячені розвитку та функціонуванню української мови в Україні. Важливі й край необхідні для вирішення питань реалізації мовної політики в Україні, на наш погляд, заходи було рекомендовано здійснити Кабінету Міністрів України (Haliuk, 2003).

На жаль, минуло шістнадцять років після парламентських слухань (від 12 березня 2003 року), однак державна мова в Україні все-таки не набула очікуваного й бажаного поширення в усіх сферах суспільного життя, оскільки

важливі рекомендації щодо її функціонування органи держави проігнорували.

Зокрема, так і не було створено в структурі центральних органів виконавчої влади центрального органу виконавчої влади з питань мовної політики. Не підтримала Верховна Рада України положення щодо перенесення ратифікації Європейської хартії регіональних мов або мов меншин. Парламент ратифікував Хартію вже 15 травня 2003 року (Zakon, 2003), тобто через два місяці після парламентських слухань, а парламентські слухання так і залишилися єдиним впливовим механізмом у посиленні ефективності здійснення мовної політики в Україні, хоча крайня необхідність у їх проведенні поставала, на наш погляд, неодноразово.

Зрештою, на початку 2017 року майже одночасно реєструють у Верховній Раді України три законопроекти щодо правового регулювання питань про державну українську мову й мови національних меншин: законопроект № 5556 «Про мови в Україні» тридцяти трьох народних депутатів України; законопроект № 5669 «Про функціонування української мови як державної та порядок застосування інших мов в Україні» семи народних депутатів України та законопроект № 5670 «Про державну мову» тридцяти трьох народних депутатів України.

Улітку 2018 року було зареєстровано законопроект № 8550 «Про загальні засади та принципи реалізації мовної політики в Україні» народного депутата України Є. Мураєва.

Навіть побіжний аналіз цих законопроектів якісно виокремлював законопроект № 5670. Він, на наш погляд, ґрунтується на аналізі зазначених вище рекомендацій парламентських слухань, а також проектів концепцій державної мовної політики 2006, 2007, 2010 років, остання з яких була схвалена Указом Президента України. Законопроект № 5670 «Про державну мову» передбачає, на нашу думку, всі ті положення, на яких акцентували впродовж чверті століття провідні вчені України та які ефективно сприятимуть як реалізації вимог Конституції України, так і положень Висновку Венеціанської комісії «За демократію через право» щодо того, що особливі умови, які склалися в Україні, вимагають належних гарантій для збереження державної мови як інструмента єднання суспільства, і рекомендаціям цієї Комісії «українському законодавчому органу віднайти прийнятні способи підтвердження верховенства української мови як єдиної державної мови та вжити додаткових заходів для зміцнення її ролі в українському суспільстві».

4 жовтня 2018 року Верховна Рада України прийняла в першому читанні законопроект № 5670-д «Про державну мову» (той самий № 5670, але суттєво доопрацьований). На перший погляд здавалося, що Українська держава

долучилася до широкого кола цивілізованих країн світу, що мають у своєму законодавчому полі закон про державну мову.

Водночас слід ураховувати, що законопроект № 5670-д прийнято з умовою його об'єднання із законопроектом № 5556 «Про мови в Україні». Аналіз законопроекту № 5670-д засвідчив, що прихильників такого об'єднання чимало як у Верховній Раді України, так і серед учених-юристів, інших категорій громадян, окремих політичних сил й організацій. Зокрема, відомий в Україні юрист І. Б. Усенко, здійснивши аналіз зареєстрованих за останні два роки у Верховній Раді України мовних законопроектів й виокремивши законопроект № 5670-д як «беззаперечний фаворит серед поданих законопроектів», дійшов висновку щодо його концептуальної неприйнятності та суттєвих юридичних недоліків (Usenko, 2017). Концептуальна неприйнятність полягає, передусім, у тому, що законопроект № 5670-д передбачає регулювання виключно державної мови в Україні, а не регулювання мов в Україні, тобто державної мови й мов національних меншин.

Вважаємо, що законопроект № 5670-д треба приймати як закон без умови його об'єднання з будь-яким іншим з поданих законопроектів. Проголосоване в першому читанні об'єднання законопроектів, тобто фактично підготовку закону про мови в Україні чи закону про мовну політику в Україні, може затягнути процес прийняття мовного закону ще на роки, оскільки потребуватиме широкого й глибокого використання одного з найважливіших міжнародно-правових актів, що регулює застосування мов і встановлює основоположні принципи збереження та розвитку національних мов, – Європейської хартії регіональних мов або мов меншин, підписаної 5 листопада 1992 року в м. Страсбурзі (Франція) державами – членами Ради Європи (Usenko, 2018). Проте до окремих положень Хартії (Yevropeiska khartiia, 2006) і Закону України про її ратифікацію від 15 травня 2003 року висловили серйозні зауваження деякі політики та науковці України, зокрема В. А. Василенко, В. І. Малярєнко, Л. Т. Масенко та ін. З-поміж цих зауважень виокремимо лише одне – чинний український текст Хартії є перекладом з російської мови і спотворює окремі вимоги Хартії щодо забезпечення мовних прав меншин. Для прийняття закону про мови необхідно здійснити переклад Хартії українською мовою з мов оригіналу (англійська чи французька) і повторно її ратифікувати, однак це потребує часу.

Крім того, слід зауважити про деякі деталі прийняття Закону України про ратифікацію Хартії. Уперше він був прийнятий 24 грудня 1999 року (через десять днів!) після рішення Конституційного Суду України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України. Проте 54 народні депутати України звернулися

до Конституційного Суду України з клопотанням визнати цей Закон таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним).

Дослідивши матеріали справи, Конституційний Суд України констатував, що прийнятий Верховною Радою України Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 року» 24 грудня 1999 року підписав Голова Верховної Ради України (мабуть, за історію незалежної України це був єдиний такий випадок!), і 30 грудня 1999 року його опубліковано в газеті «Голос України» (№ 244). Тобто зазначений Закон було підписано й офіційно оприлюднено з порушенням положень ст. 94 Конституції України.

Конституційний Суд України 12 липня 2000 року прийняв рішення № 9-рп, яким визнав цей Закон таким, що не відповідає Конституції України (є неконституційним) і таким, що втрачає чинність з дня ухвалення Конституційним Судом України цього рішення (Rishennia, 2000).

Повторно Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» було прийнято 15 травня 2003 року (Закон, 2003). Згідно зі ст. 2 цього Закону, положення Хартії застосовують до мов таких національних меншин України: білоруської, болгарської, гагаузької, грецької, єврейської, кримськотатарської, молдавської, німецької, польської, російської, румунської, словацької та угорської.

Зауважимо, що суть Європейської хартії, на думку деяких учених і політиків, яку ми поділяємо, полягає в захисті мов, яким загрожує зникнення.

Оскільки в кількох проектах закону про регіональні мови, які виносили на розгляд Верховної Ради України, пропонували до регіональних мов на певній території віднести ті, носії яких становлять 10 і більше відсотків від загальної кількості населення, то шанси потрапити до регіональних мов в Україні мали би російська і, можливо, ще одна–дві мови. Фактично ратифікація Хартії в Україні стала б, зазначають І. О. Кресін і В. А. Явір, механізмом просування мови, найпоширенішої та розвиненої в Україні (Kresina, & Yavir, 2008). Є підстави вважати, продовжують вони, що проголосований у такому вигляді закон про ратифікацію цього міжнародного документа був спрямований на посилення позиції російської мови, порівняно з українською. Ані парламент, ані ініціатори законопроекту не вдалися до детального аналізу мовної карти України. Вони автоматично класифікували регіональні або міноритарні мови як мови меншин, що населяють Україну. Прикметно, що закон про ратифікацію зрівнює зазначені 13 мов, хоча всі вони мають різний рівень розвитку й застосування. Більшість мов із цього переліку, зокрема білоруська, болгарська, молдавська, німецька, польська,

російська, румунська, словацька й угорська, не потребують посилення заходів підтримки, оскільки є офіційними у своїх державах. Тому їм у жодному разі не загрожує зникнення з мовної карти Європи.

Парадоксальною є ситуація, коли в переліку мов, які підпадають під дію Хартії, опиняються мови найчисельніших меншин. Насправді захисту потребують мови корінних і нечисельних народів – деякими з них розмовляє у світі лише кілька десятків людей. Саме вони внаслідок застосування в Україні Хартії, відповідно до прийнятого закону про її ратифікацію, можуть

цілком зникнути з мовної палітри Європи. Це караїмська, кримчацька, ромська мови. Вони не захищені жодним офіційним статусом, оскільки народи, які ними послуговуються, нечисельні й не мають власних державних або автономних територіальних утворень (Kresina, & Yavir, 2008).

Закон України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин» від 15 травня 2003 року створив, на нашу думку, нові можливості для політичних спекуляцій у мовному питанні, які й надалі провокують нестабільність у країні.

Наукова новизна

На підставі аналізу схвалених постановою Верховної Ради України 22 травня 2003 року парламентських слухань «Про функціонування української мови в Україні», окремих рішень Конституційного Суду України, законів України про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин доведено, що прийняття

законопроекту № 5670-д у першому читанні з умовою об'єднання його до прийняття в другому читанні й загалом як закону із законопроектом № 5556 відтермінує на невизначений час питання про законодавче врегулювання функціонування та розвитку державної мови в Україні.

Висновки

Отже, законопроект № 5670-д «Про державну мову» доцільно приймати у другому читанні загалом без будь-яких положень про мови національних меншин. Водночас у процесі його підготовки до другого читання необхідно врахувати важливі пропозиції з інших законопроектів.

Крім того, Верховній Раді України варто обов'язково підготувати і прийняти закон про мови національних меншин, який цілком відповідав би положенням зазначеної вище Хартії та узгоджувався з положеннями прийнятого закону України про державну мову.

REFERENCES

- Bowring, B. (2011). *Language Policy in Ukraine: International Standards and Obligation, and Ukrainian Law and Legislation*. Retrieved from https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1800254. doi: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1800254>.
- Dziuba, I. (2005). *Internatsionalizm chy rusyfikatsiia? [Internationalism or Russification?]*. Kyiv: Kyievo-Mohylian. akad. Retrieved from <http://incognita.day.kiev.ua/ivan-dzyuba.-internacionalizm-chi-rusifikacziya.html> [in Ukrainian].
- Haliuk, T.M. (Ed.). (2003). *Oberezhno - mova! Materialy parlamentskykh slukhan u Verkhovnii Radi Ukrainy 12 bereznia 2003 roku [Beware - it! Materials of parliamentary hearings in the Verkhovna Rada of Ukraine on March 12, 2003]*. Kyiv: Parlament. vyd-vo [in Ukrainian].
- Hrytsenko, P. (2018). *Ukrainska mova: derzhavna i derzhavotvorcha [Ukrainian language: state and state-building]. Ukrainskyi informatsiynyi prostir, Ukrainian Information Space, 1*. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-7948.1.2018.141091> [in Ukrainian].
- Kovalynska, I. (2018). Modern Tendencies of Language Policy in Ukraine. *Technology Transfer: Innovative Solutions in Social Sciences and Humanities*. doi: <http://dx.doi.org/10.21303/2613-5647.2018.00624>.
- Kresina, I.O., & Yavir, V.A. (2008). Problemy implementatsii norm mizhnarodnoho prava u natsionalne zakonodavstvo pro movy [Problems of implementation of the norms of international law in the national language legislation. *Movna sytuatsiia v Ukraini: mizh konfliktom i konsensusom, The language situation in Ukraine: between conflict and consensus*, 190-204. Retrieved from <http://ipiend.gov.ua/publication/movna-sytuatsiia-v-ukraini-mizh-konfliktom-i-konsensusom> [in Ukrainian].
- Prystupenko, T. (2018). *Movna polityka Ukrainy: retrospektyvnyi ohliad za chasy nezalezhnosti derzhavy [Language policy of Ukraine: a retrospective review of the time of independence of the state]. Obraz, Image, 1*, 6-18. doi: [https://doi.org/10.21272/2415-8496-2018-1\(27\)-6-18](https://doi.org/10.21272/2415-8496-2018-1(27)-6-18) [in Ukrainian].
- Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiynym podanniam 51 narodnoho deputata Ukrainy pro ofitsiine tlumachennia polozhen statti 10 Konstytutsii Ukrainy shchodo zastosuvannia derzhavnoi movy orhanamy derzhavnoi vlady, orhanamy mistsevoho samovriaduvannia ta vykorystannia yii u navchalnomu protsesi v navchalnykh zakladakh Ukrainy (sprava pro zastosuvannia ukrainskoi movy): vid 14 hrud. 1999 r. No. 10-rp/99 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of 51 people's deputies of Ukraine on the official interpretation of the provisions of Article 10 of the Constitution of Ukraine on the use of the state language by state authorities, local self-government bodies and its use in the educational process in educational institutions of Ukraine (case on the application of the Ukrainian language) from

- December 14, 1999, No. 10-rp/99]. (n.d.). *search.ligazakon.ua*. Retrieved from http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KS99010.html [in Ukrainian].
- Rishennia Konstytutsiinoho Sudu Ukrainy u spravi za konstytutsiinym podanniam 54 narodnykh deputativ Ukrainy shchodo vidpovidnosti Konstytutsii Ukrainy (konstytutsiinosti) Zakonu Ukrainy "Pro ratyfikatsiiu Yevropeiskoi khartii rehionalnykh mov abo mov menshyn, 1992 r." (sprava pro ratyfikatsiiu Khartii pro movy, 1992 r.): vid 12 lyp. 2000 r. No. 9-rp/2000 [Decision of the Constitutional Court of Ukraine in the case of the constitutional petition of 54 people's deputies of Ukraine regarding the compliance of the Constitution of Ukraine (constitutionality) with the Law of Ukraine "On ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages, 1992" (the case on the ratification of the Charter on Languages, 1992) from July 12, 2000, No. 9-rp/2000]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-00> [in Ukrainian].
- Seliverstova, O.A. (2015). Yazykovaia politika v oblasti normirovaniia i kodifikacii: sravnitel'no-sopostavitel'nyi aspekt [Language policy in the field of rationing and codification: a comparative aspect]. *Voprosy sovremennoi nauki i praktiki, Questions of modern science and practice*, 4(58), 60-67. doi: 10.17277/voprosy.2015.04.pp.060-067 [in Russian].
- Usenko, I.B. (2017). Pravovyi status mov u Zakonoproektakh Verkhovnoi Rady Ukrainy 2017 roku [Legal status of languages in the Draft Laws of the Verkhovna Rada of Ukraine in 2017]. *Ukrainska mova v yurysprudentsii: stan, problemy, perspektivy, Ukrainian language in jurisprudence: state, problems, perspectives*: Proceedings of the 13th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, (Vols. 1), (pp. 24-30). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Usenko, I.B. (2018). Pravovyi status mov u Zakonoproektnykh robotakh Verkhovnoi Rady Ukrainy 2018 roku [Legal status of languages in the Drafting Laws of the Verkhovna Rada of Ukraine in 2018]. *Ukrainska mova v yurysprudentsii: stan, problemy, perspektivy, Ukrainian language in jurisprudence: state, problems, perspectives*: Proceedings of the 14th All-Ukrainian Scientific and Practical Conference, (Vols. 1), (pp. 25-27). Kyiv: Nats. akad. vnutr. sprav [in Ukrainian].
- Yevropeiska khartiia rehionalnykh mov abo mov menshyn, Strasburh, 5 lystopada 1992 roku [European Charter for Regional or Minority Languages, Strasbourg, 5 November 1992]. (2006). Kyiv. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro ratyfikatsiiu Yevropeiskoi khartii rehionalnykh mov abo mov menshyn": vid 15 trav. 2003 r. No. 802-IV [Law of Ukraine "On Ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages" from May 15, 2003, No. 802-IV]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15> [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro zasady derzhavnoi movnoi polityky": vid 3 lyp. 2012 r. No. 5029-VI [Law of Ukraine "On the Principles of State Language Policy" from July 3, 2012, No. 5029-VI]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Bowring B. Language Policy in Ukraine: International Standards and Obligation, and Ukrainian Law and Legislation. 2011. March, 31. URL: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1800254. doi: <https://doi.org/10.2139/ssrn.1800254>.
- Дзюба І. Інтернаціоналізм чи русифікація? Київ: Києво-Могилянська акад., 2005. С. 40. URL: <http://incognita.day.kiev.ua/ivan-dzyuba.-internacjonalizm-chi-rusifikaciya.html/>.
- Обережно – мова! Матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 12 березня 2003 року / відп. за вип. Т. М. Галюк. Київ: Парлам. вид-во, 2003. 134 с.
- Гриценко П. Українська мова: державна і державотворча. *Український інформаційний простір*. 2018. № 1. doi: <https://doi.org/10.31866/2616-7948.1.2018.141091>.
- Kovalynska I. Modern Tendencies of Language Policy in Ukraine. *Technology Transfer: Innovative Solutions in Social Sciences and Humanities*. 2018. doi: <http://dx.doi.org/10.21303/2613-5647.2018.00624>.
- Кресіна І. О., Явір В. А. Проблеми імплементації норм міжнародного права у національне законодавство про мови. *Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом*. Київ, 2008. С. 190–204. URL: <http://ipiend.gov.ua/publication/movna-sytuatsiia-v-ukraini-mizh-konfliktom-i-konsensusom>.
- Пристапченко Т. Мовна політика України: ретроспективний огляд за часи незалежності держави. *Образ*. 2018. № 1. С. 6–18. doi: [https://doi.org/10.21272/2415-8496-2018-1\(27\)-6-18](https://doi.org/10.21272/2415-8496-2018-1(27)-6-18).
- Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 51 народного депутата України про офіційне тлумачення положень статті 10 Конституції України щодо застосування державної мови органами державної влади, органами місцевого самоврядування та використання її у навчальному процесі в навчальних закладах України (справа про застосування української мови): рішення Конституційного Суду України від 14 груд. 1999 р. № 10-рп/99. URL: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KS99010.html.
- Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 54 народних депутатів України щодо відповідності Конституції України (конституційності) Закону України «Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин 1992 р.» (справа про ратифікацію Хартії про мови 1992 р.): рішення Конституційного Суду України від 12 лип. 2000 р. № 9-рп/2000. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v009p710-00>.

- Селиверстова О. А. Языковая политика в области нормирования и кодификации: сравнительно-сопоставительный аспект. *Вопросы современной науки и практики*. 2015. № 4 (58). С. 60–67. doi: <https://doi.org/10.17277/voprosy.2015.04.pp.060-067>.
- Усенко І. Б. Правовий статус мов у законопроектах Верховної Ради України 2017 року. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XIII Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 30 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 24–30.
- Усенко І. Б. Правовий статус мов у законопроектних роботах Верховної Ради України 2018 року. *Українська мова в юриспруденції: стан, проблеми, перспективи* : матеріали XIV Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 29 листоп. 2018 р.) : у 2 ч. Київ : Нац. акад. внутр. справ, 2018. Ч. 1. С. 25–27.
- Європейська хартія регіональних мов або мов меншин, Страсбург, 5 листопада 1992 року : зб. док. Ради Європи, ратифікованих Україною. Київ, 2006. С. 423–440. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_014.
- Про ратифікацію Європейської хартії регіональних мов або мов меншин : Закон України від 15 трав. 2003 р. № 802-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/802-15>.
- Про засади державної мовної політики : Закон України від 3 лип. 2012 р. № 5029-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5029-17>.

Стаття надійшла до редколегії 29.11.2018

Yalova O. – Ph.D in Law, Associate Professor of the Department of Legal Documentation of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5167-5740>

On the Issue of Adoption of the Bill № 5670-d «About State Language» in the First Reading: Problem Aspects

Since the adoption of the Constitution of Ukraine on June 28, 1996, the need for legislative regulation of the functioning and development of the state language and other languages has emerged. However, the law on linguistic policy or individual laws on the state language and languages of national minorities has not been adopted yet. Between 2017 and 2018, next bills appear and are registered in the Verkhovna Rada of Ukraine: № 5556 «About Languages in Ukraine»; № 5669 «About the functioning of the Ukrainian language as a state language and the using procedure of other languages in Ukraine»; № 5670 «About the State Language»; № 8550 «About general principles and principles of the implementation of language policy in Ukraine». On October 4, 2018, the Verkhovna Rada of Ukraine adopted in the first reading the bill № 5670-d «About the State Language» (revised Bill № 5670) with the condition of its unification to the second reading with Bill № 5556. The purpose of the article is based on the characteristics of language policy in Ukraine, the recognition of its society ineffective and the circumstances of the adoption by the Verkhovna Rada of Ukraine of the bill № 5670-d in the first reading to justify the possibility of its adoption as a law without the condition of association with other bills in the part concerning the order of application of others as. During the preparation of the article used some general scientific and special-scientific methods of knowledge, in particular, historical, philosophical and legal, comparative, systemic, functional, generalization. The main scientific results of the paper are based on the analysis of the parliamentary hearings «On the functioning of the Ukrainian language in Ukraine» approved by the Verkhovna Rada of Ukraine on May 22, 2003, individual decisions of the Constitutional Court of Ukraine, the laws of Ukraine on ratification of the European Charter for Regional or Minority Languages, that the adoption of the bill № 5670-d in the first reading with the condition of joining it before the adoption in the second reading and in general, as a law with the bill № 5556 postpone the issue for an indefinite time on the legislative regulation of the functioning and development of the state language in Ukraine. The article concludes that the Bill № 5670-d can be adopted as a law. At the same time, the necessity of preparing and adopting the law on the languages of national minorities, which would be in line with the provisions of the adopted law on the state language and fully comply with the provisions of the European Charter, provided that it is translated from the original language (French or English) into Ukrainian and re-ratified.

Keywords: language; Ukrainian language; state language; language policy; bill; charter.

МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД

УДК 343.288

doi: <https://doi.org/10.33270/01191101.50>

Вознюк А. А. – доктор юридичних наук, доцент, завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ; ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3352-5626>

Удосконалення обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання, у контексті реалізації положень Стамбульської конвенції

Метою статті є аналіз нововведень щодо обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання, зумовлених реалізацією положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11 травня 2011 року. Проаналізовано актуальні проблеми тлумачення та застосування відповідних обставин, а також надано пропозиції щодо їх розв'язання. Дослідження ґрунтується на наукових працях українських й іноземних учених, положеннях Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11 травня 2011 року, Кримінального кодексу України, судовій практиці та враховує досвід окремих зарубіжних країн. **Наукова новизна** статті полягає в тому, що в ній запропоновано по-новому тлумачити п. 7 ч. 1 ст. 66 КК України, висловлено рекомендацію з удосконалення п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України (у контексті статевої приналежності), а також пропозиції щодо надання суду права залежно від характеру вчиненого злочину не визнати обставини, передбачені в п. 6, 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України такими, що обтяжують покарання. За результатами здійсненого дослідження сформульовано **висновки** щодо: 1) визнання обставиною, що пом'якшує покарання, учинення злочину за наявності системного характеру жорстокого або такого, що принижує честь і гідність особи, поводження з боку потерпілого за відсутності впливу сильного душевного хвилювання; 2) доцільності заміни в КК України терміна «системно» на «систематично» і закріплення його офіційного визначення в примітці до ст. 78 КК України; 3) неохоплення п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України (вчинення злочину на ґрунті статевої приналежності) випадків учинення злочинів на ґрунті сексуальної орієнтації; 4) потреби уточнити й узгодити термінологію п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України, а також узгодити її з іншими положеннями закону про кримінальну відповідальність; 5) надання суду права залежно від характеру вчиненого злочину не визнати передбачені в п. 6, 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України обставини такими, що обтяжують покарання, мотивуючи своє рішення у вирокі.

Ключові слова: домашнє насильство; Стамбульська конвенція; злочин; обтяження покарання; пом'якшення покарання; гендер; статева приналежність; дитина; малолітня дитина; неповнолітній.

Вступ

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11 травня 2011 року (далі – Стамбульська конвенція) є новим, надзвичайно важливим і водночас одним з найбільш прогресивних міжнародних інструментів протидії не лише насильству щодо жінок, а й усім виявам домашнього насильства.

Цінність цього документа є беззаперечною, на чому неодноразово наголошували фахівці різних галузей знань (Grans, 2018; Allwood, 2016; Ronagh, & McQuigg, 2012; McQuigg, 2017; Fagerlund, Kääriäinen, & Ellonen, 2018). Однак привертають увагу й на окремі проблеми реалізації її положень, з якими стикнулися законодавці та правозастосувачі в різних країнах.

У межах реалізації положень зазначеної вище Конвенції 6 грудня 2017 року було внесено відповідні зміни до закону про кримінальну відповідальність (Закон, 2017). Нові положення, що

набрали чинності 11 січня 2019 року, стосувалися обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання.

Попри те, що від початку їх застосування минуло небагато часу, у правозастосовних органів виникли (та надалі можуть виникати) проблеми з тлумаченням і подальшим застосуванням відповідних кримінально-правових норм. Отже, актуальним є аналіз нових обставин, що пом'якшують та обтяжують покарання, закріплених у КК України.

Якщо в теорії кримінального права України більшість обставин, що обтяжують покарання, досліджено в працях А. В. Андрушка, П. С. Берзіна, І. А. Вартилицької, В. К. Гришук, О. О. Дудорова, Т. І. Іванюк, О. О. Кваші, Є. О. Письменського, І. М. Федорчук, М. І. Хавронюка, то нові обставини, а також ті, що зазнали суттєвих змін, ще потребують ретельного аналізу.

Мета і завдання дослідження

Метою статті є аналіз нововведень щодо обставин, які пом'якшують та обтяжують покарання, зумовлених реалізацією положень Конвенції

Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами від 11 травня 2011 року.

Виклад основного матеріалу

Зазначені вище зміни полягають у вдосконаленні окремих обставин, які пом'якшують (п. 7 ч. 1 ст. 66 КК України) та обтяжують (п. 3, 6 ч. 1 ст. 67 КК України) покарання, а також запровадженні нової обставини, що обтяжує покарання (п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України).

1. Пункт 7 ч. 1 ст. 66 КК України викладено в новій редакції: *«вчинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведінням, або таким, що принижує честь і гідність особи, а також за наявності системного характеру такого поведіння з боку потерпілого»*.

Найбільш незрозумілим є положення про *системний характер поведіння*: про яке поведіння йдеться (жорстоке, таке, що принижує честь і гідність особи, або будь-яке із зазначених) і чи повинно таке поведіння бути пов'язане із впливом сильного душевного хвилювання.

Аналіз п. 7 ч. 1 ст. 66 КК України дає підстави виокремити принаймні два варіанти тлумачення його змісту. Перший полягає в тому, що стан сильного душевного хвилювання стосується всіх видів поведіння. За цих умов зазначена обставина може мати такі варіанти: 1) учинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного жорстоким поведінням з боку потерпілого; 2) учинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного таким, що принижує честь і гідність особи, поведінням з боку потерпілого. Жорстоке або таке, що принижує честь і гідність особи, поведіння може бути як разовим, так і систематичним. Схоже тлумачення цієї обставини пропонує М. І. Хавронюк [Dudorov, & Khavroniuk, 2019, p. 28].

Відповідно до другого варіанта нововведення можна тлумачити дещо по-іншому, виокремивши в цій обставині принаймні дві складові:

1) учинення злочину під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного: а) жорстоким; б) таким, що принижує честь і гідність особи поведінням; в) жорстоким і одночасно таким, що принижує честь і гідність особи поведінням з боку потерпілого. Таке поведіння може бути як разовим, так і систематичним;

2) учинення злочину за наявності системного характеру жорстокого або такого, що принижує честь і гідність особи, поведіння з боку потерпілого.

Саме в останньому випадку не обов'язковим є сильне душевне хвилювання, яке зазвичай пов'язують із фізіологічним афектом. Представники

Касаційного кримінального суду Верховного Суду стверджують, що стан сильного душевного хвилювання як емоційний процес означений раптовістю, неочікуваністю, миттєвістю, бурхливістю, швидкоплинністю (Postanova, 2019). А якщо системний характер жорстокого поведіння з особою не викликає сильного душевного хвилювання, однак був тією рушійною силою, яка спонукала особу до вчинення злочину? Злочин може бути реакцією на жорстоке або таке, що принижує честь і гідність особи, поведіння з боку потерпілого, яке не завжди викликає стан сильного душевного хвилювання, зокрема афекту. З цього питання слушною є позиція М. І. Хавронюка, на думку якого іншими видами стану сильного душевного хвилювання (крім афекту) є такі емоційні стани, як стрес, гнів, страх, тривога, фрустрація та релігійний екстаз, якщо вони досягли такої сили, що змогли зменшити здатність людини усвідомлювати власні діяння та (або) керувати ними (Dudorov, & Khavronik, 2019, p. 28). Водночас жорстоке або таке, що принижує честь і гідність особи, поведіння з боку потерпілого не завжди може вплинути на здатність людини усвідомлювати свої діяння та (або) керувати ними. Однак така протиправна поведінка може бути приводом для вчинення злочину з метою припинення відповідних протиправних дій, помститися за них. Хіба це не слід визнати обставиною, що пом'якшує покарання?

Очевидним є те, що ці дії доцільно визнавати обставиною, яка пом'якшує покарання, у будь-якому випадку. Слід зауважити, що ще на етапі розроблення вказаного законопроекту позиції щодо окресленого положення були неоднозначними. Представники Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності позитивними аспектами законопроекту визнали те, що до обставин, які пом'якшують покарання, зараховано факт застосування сили особою, що сама була жертвою, відносно людини, яка стала кривдником (Vysnovok, 2016a). Протилежну позицію з цього приводу висловили фахівці Головного науково-експертного управління, які таке положення визнають вкрай сумнівним через недоречність пом'якшення відповідальності й покарання за холоднокрівне вчинення заздалегідь обдуманого злочину (Vysnovok, 2016b).

Однак з останнім твердженням складно погодитися, адже вчинений за умов системного характеру жорстокого або такого, що принижує честь і гідність особи, поведіння з боку потер-

пілого злочин може бути своєрідною «необхідною обороною», яка сягає за межі обставини, що викликає злочинність діяння, передбаченого ст. 36 КК України.

Таким чином, перший варіант тлумачення п. 7 ч. 1 ст. 66 КК України є дещо обмеженим, а тому викликає сумніви, які, вочевидь, слід тлумачити на користь особи, що вчинила злочин. З огляду на зазначене, найбільш логічним є другий варіант визначення цієї обставини, що пом'якшує покарання.

Можливість різних форм вияву цієї обставини та їх комбінацій дає підстави стверджувати, що суд у кожному конкретному випадку має враховувати міру впливу всіх характеристик цієї обставини на призначуване покарання. Адже може йтися про ситуацію, коли, наприклад, злочин учинено під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного таким, що принижує честь і гідність особи, поведінням, яке наявне було лише один раз; і зовсім іншим буде випадок, за якого тотожний злочин з дуже схожими ознаками й обставинами учинено під впливом сильного душевного хвилювання, викликаного систематичним жорстоким і одночасно таким, що принижує честь і гідність особи, поведінням з боку потерпілого.

Слід з'ясувати, що означає і в чому полягає системний характер відповідного поведіння. Адже до цього в статтях КК України вживали термін «систематично» (наприклад, у ч. 2 ст. 78, ч. 1 ст. 120 КК України). Терміни, зафіксовані в законі про кримінальну відповідальність, мають бути формально визначеними, однозначними, чіткими й доцільними. У Кодекс не слід вводити зайві терміни, які позначають тотожні поняття, оскільки це призводить до переобтяження закону, захаращення його зайвими положеннями, плутанини в тлумаченні кримінально-правових норм.

Крім того, тлумачення ознаки «системність» є проблемним вже з огляду на те, що три та більше актів відповідної поведінки можуть відбуватися як протягом одного чи декількох днів, так і більших проміжків часу.

Таким чином, у КК України термін «системно» слід замінити на «систематично», зафіксувавши його визначення в примітці до тієї статті, де про нього вперше згадують, тобто в примітці до ст. 78 КК України.

2. Наступною новелою стало доповнення п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України такою обставиною, як *учинення злочину на ґрунті статевої приналежності*. Статевою приналежністю слід вважати, передусім, віднесення людини до чоловіка чи жінки. Хоча нині у світі активно обговорюють питання, що стосуються «третьої статі» (Littlewood, 2002; Lacombe, 2008; Loughlin, 2018; McGoldrick, 2019). До третьої статі зараховують людей, які не ідентифікують себе як чоловіки чи жінки (Vassileva, 2018).

Учинення злочинів на ґрунті статевої приналежності найчастіше буде пов'язане саме з третьою статтю, оскільки окремі члени суспільства активно налаштовані проти осіб, які не відносять себе ні до чоловіків, ні до жінок, оскільки така поведінка підриває засади сімейного життя, негативно впливає на молодь.

Таким чином, про зазначену обставину може йтися лише тоді, коли особа вчиняє злочин у зв'язку з несприйняттям чи негативним ставленням до певної статі (чоловічої, жіночої чи третьої статі). Водночас ця обставина не стосується випадків учинення злочинів на ґрунті сексуальної орієнтації, яку визначають як сексуальний потяг до чоловіків, жінок чи до обох або як потяг до представників однієї статі, обох статей чи іншої статі (Bailey, 2016).

Нововведена обставина не охоплює випадки вчинення злочину у зв'язку з належністю особи до певної сексуальної орієнтації (гетеросексуальної, гомосексуальної, бісексуальної тощо). Однак тлумачення цієї ознаки за певних обставин є дещо сумнівним. Так, О. О. Дудоров та Є. О. Письменський слушно зауважують, що вчинення злочину на ґрунті статевої приналежності наявне в разі вчинення злочину з огляду на негативне ставлення до представників певної статі. Однак сумнівним є переконання вчених, згідно з яким суть відповідної мотивації полягає в тому, що особа вчиняє злочин, керуючись особистим упередженням ставленням до потерпілого, який належить до сексуальних меншин [Voiko et al., 2018, p. 190]. Адже термін «сексуальні меншини» здебільшого пов'язаний не з віднесенням особи до третьої статі, а з нетрадиційною сексуальною орієнтацією.

Отже, зазначена обставина пов'язана виключно з негативним ставленням до потерпілого, який належить до певної статі (чоловіка, жінки чи третьої статі).

Однак чи існує в нас проблема щодо вчинення злочинів на ґрунті статевої приналежності? На нашу думку, актуальнішим є питання вчинення злочинів на ґрунті нетрадиційної сексуальної орієнтації. До речі, у КК Голландії криміналізовано різні діяння, спрямовані на дискримінацію людей за статтю, гетеросексуальною та гомосексуальною орієнтацією.

Зазначене дає змогу стверджувати, що норму сформульовано некоректно. Її слід було б принаймні викласти в дещо в іншій редакції.

Коментуючи цю обставину, М. І. Хавронюк стверджує, що поняття «вчинення злочину на ґрунті статевої приналежності» (п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України) не є тотожним поняттю «вчинення злочину за гендерною ознакою». На його думку, український законодавець має на увазі саме «гендер», але через неоднозначність вказує в

законі на статеву приналежність (Dudorov, & Khavroniuk, 2019, p. 34).

Натомість за значенням категорія «гендер» суттєво відрізняється від понять «сексуальна орієнтація» та «статева приналежність». У п. «с» ст. 3 Стамбульської конвенції «гендер» визначено як соціально закріплені ролі, поведінку, діяльність і характерні ознаки, які певне суспільство вважає належними для жінок та чоловіків (Legal, 2015). Хоча й на його недосконалої наголошували вчені (Agnello, 2014).

3. Дещо уточнено й положення п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України, який викладено в такій редакції: *«вчинення злочину щодо особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, яка перебуває в безпорадному стані, або особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство, має вади розумового розвитку, а також вчинення злочину щодо малолітньої дитини або в присутності дитини»*. Аналізуючи це положення, варто зауважити, що законодавець визнає обставиною, яка обтяжує покарання, учинення злочину щодо низки категорій осіб: 1) особи похилого віку; 2) особи з інвалідністю; 3) особи, яка перебуває в безпорадному стані; 4) особи, яка страждає на психічний розлад, зокрема на недоумство; 5) особи, яка має вади розумового розвитку; 6) малолітньої дитини. Водночас ця обставина охоплює вчинення злочину в присутності дитини.

В окремих ситуаціях можливим є поєднання декількох таких обставин, наприклад, учинення злочину щодо особи похилого віку, яка страждає на психічний розлад. У зв'язку з цим під час призначення покарання слід урахувати всі ознаки й особливості зазначених обставин у кожному кримінальному провадженні.

Натомість ретельний аналіз зазначених обставин свідчить про дещо неоднозначну позицію законодавця в разі вчинення злочину в присутності дитини. Адже в п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України йдеться як про малолітню дитину, так і про дитину. Загальновідомо, що малолітньою дитиною є особа, яка не досягла 14-річного віку, а дитиною – особа, яка не досягла 18-річного віку. Проте законодавець чомусь оперує поняттям «дитина», а не «неповнолітній», як це представлено в більшості статей КК України. Чи, можливо, зазначене положення слід тлумачити обмежено та розуміти під ним лише малолітніх дітей.

Дитина, у присутності якої вчиняють злочин, є передусім його очевидцем. Водночас постає питання: якщо таку особу втягнуто в учинення злочину чи вона є його співучасником, чи буде тоді наявна вказана обставина. Очевидно, що ні, оскільки в разі вчинення злочину з використан-

ням малолітнього слід урахувати п. 9 ч. 1 ст. 67 КК України³.

Водночас будь-яке вчинення злочину в присутності неповнолітньої особи потенційно небезпечно тим, що така особа бачить приклад дорослого, може перейняти в нього певний досвід, а якщо злочин вчиняється відносно близьких дитини осіб, то ще й зазнати додаткових страждань.

Слід урахувати, що вчинення не всіх злочинів у присутності дитини означене підвищенням ступенем суспільної небезпеки, а значення окремих дій вона взагалі може не усвідомлювати. Наприклад, якщо особа умисно заподіяла тяжкі тілесні ушкодження під час перевищення меж необхідної оборони або в разі перевищення заходів, необхідних для затримання злочинця в присутності сторонньої дитини. Чи доцільно в таких ситуаціях обов'язково визнавати вчинення цього злочину з відповідною обставиною, що обтяжує покарання? Дитина може стати й випадковим очевидцем необережних злочинів, зокрема необережного середньої тяжкості тілесного ушкодження.

4. До обставин, що обтяжують покарання, додано нову – *вчинення злочину щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебуває) у сімейних або близьких відносинах* (п. 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України).

Якщо із сімейними відносинами більш-менш все зрозуміло, оскільки їх регулює Сімейний кодекс України, то встановити наявність близьких відносин набагато складніше. М. І. Хавронюк для з'ясування змісту цього терміна пропонує застосувати визначення близьких осіб у ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» через його практичну досконалість (Dudorov, & Khavroniuk, 2019, p. 69–70). Однак чи правильним є такий підхід? Його перевага полягає в тому, що поняття близьких осіб закріплено на рівні закону. Відповідно до ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року, близькі особи – особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права та обов'язки із суб'єктом, зазначеним у ч. 1 ст. 3 цього Закону (крім осіб, взаємні права та обов'язки яких із суб'єктом не мають характеру сімейних), зокрема особи, які спільно проживають, але не перебувають у шлюбі, а також – незалежно від зазначених умов – чоловік, дружина, батько, мати, вітчим, мачуха, син, дочка, пасинок, падчерка, рідний брат, рідна сестра, дід, баба, прадід, прабаба, внук, внучка, правнук, правнучка, зять, невістка, тесть, теща, свекор, свекруха, усиновлювач чи усиновлений, опікун чи піклувальник, особа, яка

³ Міркування щодо вдосконалення цієї обставини детально викладено в монографії «Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них» (2018) [20, с. 65–67].

перебуває під опікою або піклуванням згаданого суб'єкта. Аналіз наведеного визначення дає підстави виокремити таку категорію, як особи, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом і мають взаємні права й обов'язки з відповідним суб'єктом. Категорія близьких осіб має такі три обов'язкові ознаки: 1) спільне проживання; 2) спільний побут; 3) взаємні права та обов'язки з відповідним суб'єктом. Однак це визначення більше стосується родичів і членів сім'ї. Так, згідно з п. 1 ч. 1 ст. 3 КПК України, осіб, які спільно проживають, пов'язані спільним побутом та мають взаємні права й обов'язки з відповідним суб'єктом, відносять до близьких родичів і членів сім'ї.

Таким чином, тлумачення поняття близьких осіб, наведене в ч. 1 ст. 1 Закону України «Про запобігання корупції» від 14 жовтня 2014 року, не охоплює всіх осіб, з якими особа, що вчинила злочин, перебуває в близьких відносинах. Наприклад, найближчі друзі суб'єкта, з якими в нього існує спільний побут у формі спільного відпочинку, харчування, спілкування тощо, крім

спільного проживання, не можуть належати до близьких осіб. З огляду на це, тлумачення терміна «близькі відносини», яке запропонував М. І. Хавронюк, виглядає дещо обмеженим та може призвести до труднощів у застосуванні відповідної норми на практиці.

Не за всі злочини, учинені за наявності цієї обставини, варто обтяжувати покарання. Вивчаючи досвід Данії, GREVIO (Група експертів боротьби з насильством щодо жінок та насильством у сім'ї) встановила, що в зазначеній країні той факт, що винуватець сексуального злочину був партнером (колишнім партнером), зазвичай сприймають як обставину, яка пом'якшує, а не обтяжує покарання («Give us respect», 2019).

Таким чином, до ч. 2 ст. 67 КК України слід внести відповідні зміни й надати суду право залежно від характеру вчиненого злочину не визнавати передбачені в п. 6, 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України обставини такими, що обтяжують покарання, мотивуючи своє рішення у вирокі.

Наукова новизна

Наукова новизна статті полягає в тому, що в ній запропоновано по-новому тлумачити п. 7 ч. 1 ст. 66 КК України; висловлено рекомендацію щодо вдосконалення п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України (у контексті статевої приналежності); сформульо-

вано пропозиції щодо надання суду права залежно від характеру вчиненого злочину не визнавати передбачені в п. 6, 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України обставини такими, що обтяжують покарання.

Висновки

Підбиваючи підсумки проведеного дослідження, варто сформулювати низку висновків.

1. Учinenня злочину за наявності системного характеру жорстокого або такого, що принижує честь і гідність особи, поводження з боку потерпілого як обставина, що пом'якшує покарання (п. 7 ч. 1 ст. 66 КК України), може бути наявною й без впливу сильного душевного хвилювання.

2. У КК України термін «системно» слід замінити на «систематично» і закріпити його офіційне визначення в примітці до статті, у якій про нього вперше згадується, – ст. 78 КК України.

3. Про вчинення злочину на ґрунті статевої приналежності (п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України) йдеться лише тоді, коли особа вчиняє злочин у зв'язку

з несприйняттям чи негативним відношенням до певної статі (чоловіка, жінки чи третьої статі). Водночас ця обставина не охоплює випадки вчинення злочинів на ґрунті сексуальної орієнтації.

4. У п. 6 ч. 1 ст. 67 КК України слід узгодити термінологію, оскільки в одній частині цього законодавчого положення йдеться про дитину, а в іншій – про малолітню дитину. Крім того, необхідно визначитися, який термін слід застосовувати в КК України – «неповнолітній» чи «дитина».

5. Варто надати суду право залежно від характеру вчиненого злочину не визнавати передбачені в п. 6, 6-1 ч. 1 ст. 67 КК України обставини такими, що обтяжують покарання, мотивуючи своє рішення у вирокі.

REFERENCES

- Agnello, F. (2014). A new "gender" approach definition in international law: the convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. *Spanish Yearbook of International Law*, 18, 87-114. Retrieved from http://www.sybil.es/documents/ARCHIVE/vol18/5_Agnello.pdf. doi: <http://doi.org/10.1703/sybil.18.05>.
- Allwood, G. (2016). Gender-based violence against women in contemporary France: domestic violence and forced marriage policy since the Istanbul Convention. *Modern & Contemporary France*, 24(4), 377-394. doi: <http://doi.org/10.1080/09639489.2016.1203886>.
- Bailey, J.M., Vasey, P.L., & Diamond, L.M. (et al.). (2016). Sexual orientation, controversy, and science. *Psychological Science in the Public Interest*, 17, 45-101. doi: <http://doi.org/10.1177/1529100616637616>.
- Boiko, A.M., Brych, L.P., & Dudorov, O.O. (et al.). (2018). *Naukovo-praktychnyi komentar Kryminalnoho kodeksu Ukrainy [Scientific and Practical Commentary of the Criminal Code of Ukraine]*. M.I. Melnyk, M.I. Khavroniuk (Ed.) (10th ed., rev.). Kyiv: Dakor [in Ukrainian].

- Dudorov, O.O., & Khavroniuk, M.I. (2019). *Vidpovidalnist za domashnie nasytstvo i nasytstvo za oznakoiu stati (naukovo-praktychnyi komentar novel Kryminalnoho kodeksu Ukrainy) [Responsibility for domestic violence and violence on the basis of gender (scientific and practical commentary on novelties of the Criminal Code of Ukraine)]*. M.I. Khavroniuk (Ed.). Kyiv: Vaite [in Ukrainian].
- Fagerlund, M., Kääriäinen, J., & Ellonen, N. (2018). Recording of offences on police domestic violence call outs. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*, 42(2-3), 119-137. doi: <http://doi.org/10.1080/01924036.2017.1364277>.
- Give us respect and justice! *Overcoming barriers to justice for women rape survivors in denmark*. (2019). Retrieved from <https://www.amnesty.ch/fr/pays/europe-asie-centrale/danemark/docs/2019/culture-du-viol-et-impunite/give-us-respect-and-justice-overcoming-barriers-to-justice-for-women-rape-survivors-in-denmark.pdf>.
- Grans, L. (2018). The Istanbul Convention and the Positive Obligation to Prevent Violence. *Human Rights Law Review*, 18(1), 133-155. doi: <http://doi.org/10.1093/hrlr/ngx041>.
- Lacombe, P. (2008). Gendered Identities and the "Third Sex" in Tahiti. *Cahiers du Genre*, 2, 177-197. doi: <http://doi.org/10.3917/cdge.045.0177>.
- Legal implications of EU accession to the Istanbul Convention. *Written by Kevät Nousiainen and Christine Chinkin*. (2015). Retrieved from <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4e3568b9-013b-11e6-b713-01aa75ed71a1>. doi: <http://doi.org/10.2838/15851>.
- Littlewood, R. (2002). Three into Two: The Third Sex in Northern Albania. *Anthropology & Medicine*, 9(1), 37-50. doi: <http://doi.org/10.1080/13648470220130035>.
- Loughlin, G. (2018). Gender Ideology: For a Third Sex Without Reserve. *Studies in Christian Ethics*, 31(4), 471-482. doi: <http://doi.org/10.1177/0953946818793074>.
- McGoldrick, D. (2019). Challenging the Constitutionality of Restrictions on Same-Sex Sexual Relations: Lessons from India. *Human Rights Law Review*, 19(1), 173-185. doi: <http://doi.org/10.1093/hrlr/ngy041>.
- McQuigg, R. (2017). *The Istanbul Convention, Domestic Violence and Human Rights*. London: Routledge. doi: <http://doi.org/10.4324/9781315652436>.
- Postanova kolehii suddiv Druhoi sudovoi palaty Kasatsiinoho kryminalnoho sudu Verkhovnoho Sudr vid 16 sich. 2019 r. Sprava No. 723/873/15-k. Provadzhennia No. 51-5526km18 [Resolution of the panel of judges of the Second Chamber of the Cassation Court of the Supreme Court from January 16, 2019. Case No. 723/873/15-k. Proceedings No. 51-5526km18]. *Yedynyi derzhavnyi reiestr sudovykh rishen, The only state register of court decisions*. Retrieved from <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298589> [in Ukrainian].
- Ronagh, J., & McQuigg, R. (2012). What potential does the Council of Europe Convention on Violence against Women hold as regards domestic violence? *The International Journal of Human Rights*, 16(7), 947-962. doi: <http://doi.org/10.1080/13642987.2011.638288>.
- Vassileva, R. (2018). Bulgaria's Constitutional Troubles with the Istanbul Convention. *VerfBlog*. Retrieved from <https://verfassungsblog.de/bulgarias-constitutional-troubles-with-the-istanbul-convention>. doi: <http://doi.org/10.17176/20180803-101332-0>.
- Vozniuk, A.A. (2018). *Kryminalna vidpovidalnist za stvorennia zlochyynykh obiednan ta uchast u nykh [Criminal liability for the creation and participation of criminal organizations]*. Kyiv: Maslakov [in Ukrainian].
- Vysnovok Holovnoho naukovo-ekspertnoho upravlinnia na proekt Zakonu Ukrainy "Pro vnesennia zmin do deiakykh zakoniv Ukrainy u zviazku z ratyfikatsiieiu Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasytstvu stosovno zhinok i domashnomu nasytstvu ta borotbu z tsymy yavyschamy" vid 14 lystop. 2016 r. [The conclusion of the Main scientific and expert department on the draft Law of Ukraine "On amendments to some laws of Ukraine in connection with the ratification of the Council of Europe Convention on the Prevention of Violence against Women and Domestic Violence and the fight against these phenomena" from November 14, 2016]. *Verkhovna Rada Ukrainy, Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59648 [in Ukrainian].
- Vysnovok Komitetu Verkhovnoi Rady Ukrainy z pytan zakonodavchoho zabezpechennia pravookhoronnoi diialnosti vid 16 lystop. 2016 r. [Opinion of the Verkhovna Rada Committee on Legislative Support of Law Enforcement from November 16, 2016]. *Verkhovna Rada Ukrainy, Verkhovna Rada of Ukraine*. Retrieved from http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59648 [in Ukrainian].
- Zakon Ukrainy "Pro vnesennia zmin do Kryminalnoho ta Kryminalnoho protsesualnoho kodeksiv Ukrainy z metoiu realizatsii polozhen Konventsii Rady Yevropy pro zapobihannia nasytstvu stosovno zhinok i domashnomu nasytstvu ta borotbu z tsymy yavyschamy": vid 6 hrud. 2017 r. No. 2227-VIII [Law of Ukraine "On Amendments to the Criminal and Criminal Procedural Codes of Ukraine in order to implement the provisions of the Council of Europe Convention on the Prevention of Violence against Women and Domestic Violence and the fight against these phenomena" from December 6, 2017, No. 2227-VIII]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19> [in Ukrainian].

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

- Agnello F. A new «gender» approach definition in international law: the convention on preventing and combating violence against women and domestic violence. *Spanish Yearbook of International Law*. 2014. Vol. 18. P. 87-114. URL: http://www.sybil.es/documents/ARCHIVE/vol18/5_Agnello.pdf. doi: <http://doi.org/10.1703/sybil.18.05>.
- Allwood G. Gender-based violence against women in contemporary France: domestic violence and forced marriage policy since the Istanbul Convention. *Modern & Contemporary France*. 2016. No. 24 (4). P. 377-394. doi: <http://doi.org/10.1080/09639489.2016.1203886>.

- Sexual orientation, controversy, and science / [J. M. Bailey, P. L. Vasey, L. M. Diamond and other]. *Psychological Science in the Public Interest*. 2016. No. 17. P. 45–101. doi: <http://doi.org/10.1177/1529100616637616>.
- Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / [А. М. Бойко, Л. П. Брич, О. О. Дудоров та ін.] ; за ред. М. І. Мельника, М. І. Хавронюка. 10-те вид., переробл. та доповн. Київ : Дакор, 2018. 1360 с.
- Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Відповідальність за домашнє насильство і насильство за ознакою статі (науково-практичний коментар новел Кримінального кодексу України) / за ред. М. І. Хавронюка. Київ : Баїте, 2019. 288 с.
- Fagerlund M., Kääriäinen J., Ellonen N. Recording of offences on police domestic violence call outs. *International Journal of Comparative and Applied Criminal Justice*. 2018. No. 42 (2-3). P. 119–137. doi: <http://doi.org/10.1080/01924036.2017.1364277>.
- Give us respect and justice! Overcoming barriers to justice for women rape survivors in denmark. 2019. URL: <https://www.amnesty.ch/fr/pays/europe-asie-centrale/danemark/docs/2019/culture-du-viol-et-impunite/give-us-respect-and-justice-overcoming-for-women-rape-survivors-in-denmark.pdf>.
- Grans L. The Istanbul Convention and the Positive Obligation to Prevent Violence. *Human Rights Law Review*. 2018. Vol. 18. Issue 1. P. 133–155. doi: <http://doi.org/10.1093/hrlr/ngx041>.
- Lacombe P. Gendered Identities and the «Third Sex» in Tahiti. *Cahiers du Genre*. 2008. No. 2. P. 177–197. doi: <http://doi.org/10.3917/cdgc.045.0177>.
- Legal implications of EU accession to the Istanbul Convention. Written by Kevät Nousiainen and Christine Chinkin. December 2015. 136 p. URL: <https://publications.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/4e3568b9-013b-11e6-b713-01aa75ed71a1>. doi: <http://doi.org/10.2838/15851>.
- Littlewood R. Three into Two: The Third Sex in Northern Albania. *Anthropology & Medicine*. 2002. Vol. 9. Issue 1. P. 37–50. doi: <http://doi.org/10.1080/13648470220130035>.
- Loughlin G. Gender Ideology: For a Third Sex Without Reserve. *Studies in Christian Ethics*. 2018. No. 31 (4). P. 471–482. doi: <http://doi.org/10.1177/0953946818793074>.
- McGoldrick D. Challenging the Constitutionality of Restrictions on Same-Sex Sexual Relations: Lessons from India. *Human Rights Law Review*. 2019. No. 19 (1). P. 173–185. doi: <http://doi.org/10.1093/hrlr/ngy041>.
- McQuigg, R. The Istanbul Convention, Domestic Violence and Human Rights. London : Routledge, 2017. doi: <http://doi.org/10.4324/9781315652436>.
- Постанова колегії суддів Другої судової палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 16 січ. 2019 р. Справа № 723/873/15-к. Провадження № 51-5526км18. Єдиний державний реєстр судових рішень : [сайт]. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/79298589>.
- Ronagh J., McQuigg R. What potential does the Council of Europe Convention on Violence against Women hold as regards domestic violence? *The International Journal of Human Rights*. 2012. No. 16 (7). P. 947–962. doi: <http://doi.org/10.1080/13642987.2011.638288>.
- Vassileva R. Bulgaria's Constitutional Troubles with the Istanbul Convention. *VerfBlog*. 2018/8/02. URL: <https://verfassungsblog.de/bulgarias-constitutional-troubles-with-the-istanbul-convention>. doi: <http://doi.org/10.17176/20180803-101332-0>.
- Вознюк А. А. Кримінальна відповідальність за створення злочинних об'єднань та участь у них : монографія. Київ : Маслаков, 2018. 928 с.
- Висновок Головного науково-експертного управління на проект Закону України «Про внесення змін до деяких законів України у зв'язку з ратифікацією Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами» від 14 листоп. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59648.
- Висновок Комітету Верховної Ради України з питань законодавчого забезпечення правоохоронної діяльності від 16 листоп. 2016 р. *Верховна Рада України* : [сайт]. URL: http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=59648.
- Про внесення змін до Кримінального процесуального кодексу України з метою реалізації положень Конвенції Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами : Закон України від 6 груд. 2017 р. № 2227-VIII. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2227-19>.

Стаття надійшла до редколегії 13.12.2018

Vozniuk A. – Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Scientific Laboratory on Problems Counteracting of Crime of the Educational and Research Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3352-5626>

Improvement of Circumstances that Mitigate and Impose Penalties in the context of the Implementation of the Istanbul Convention

*The **purpose** of the article is the analysis of innovations concerning the circumstances commuting and aggravating a penalty, caused by implementation of provisions of the Convention of the Council of Europe on prevention of violence against women and domestic violence and fight against these phenomena of May 11, 2011. The article analyzes the actual problems of the interpretation and application of the relevant circumstances as well as suggestions for their solution. The research is based on scientific works of the Ukrainian and foreign scientists and also provisions of the Convention of the Council of Europe on prevention of violence against women and domestic violence and fight against these phenomena of May 11, 2011, the Criminal code of Ukraine, to judicial practice and considers experience of certain foreign countries. The scientific novelty of the article is offering a new to interpretation of Paragraph 7 Part 1 Article 66 of Ukrainian Constitution, is stated the recommendation concerning improvement of Paragraph 3 Part 1 Article 67 of Ukrainian Constitution (in the context of sex) and also offers on rendering court of the right depending on the nature of the committed crime not to recognize the circumstances provided in Paragraphs 6, 6-1 Part 1 Article 67 by Ukrainian Constitution such aggravating punishment are formulated. By results of the conducted research **conclusions** relatively are formulated: 1) recognition of a circumstance that mitigates the punishment, the commission of a crime in the presence of a systemic nature of the cruel or degrading person's honor and dignity, the treatment of the victim in the absence of influence of strong emotional anxiety; 2) the expediency of replacing the term «systematically» in the Criminal Code of Ukraine «systematically» and providing its legal definition in the note to Article 78 of the Criminal Code of Ukraine; 3) non-inclination of Item 3 of Part 1 of Article 67 of the Criminal Code of Ukraine (committing a crime on the basis of sexual attachment) cases of crimes committed on the basis of sexual orientation; 4) the need to clarify and harmonize the terminology of clause 6 part 1 of Article 67 of the Criminal Code of Ukraine, as well as bring it in line with other provisions of the law on criminal liability; 5) granting the court the right, depending on the nature of the crime, not to recognize the circumstances envisaged in Paragraphs 6, 6-1 Part 1 of Article 67 of the Criminal Code of Ukraine, impose penalties, motivating their decision in a sentence.*

Keywords: domestic violence; Istanbul Convention; crime; circumstances that impose a punishment; circumstances that mitigate punishment; gender; sexual affiliation; child; young child; minor.

UDC 343.9.024:338.28

doi: <https://doi.org/10.33270/01191101.58>

Hrebeniuk M. – Ph.D in Law, Associate Professor, Head of the Interagency Scientific and Research Centre on Problems of Combating Organized Crime under National Security and Defense Council of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1249-5576>;

Cherniak A. – Doctor of Law, Chief Researcher Fellow of the Interagency Scientific and Research Centre on Problems of Combating Organized Crime under the National Security and Defense Council of Ukraine, Kyiv, Ukraine;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4958-783X>

Countering the Use of Leading Sectors of Digital Economy by Organized Crime: European Experience

*The digital economy on a global scale is developing at a fast pace and acts as an accelerator of innovation, competitiveness and economic growth in the world. Most of the advanced countries of the world, such as the USA, Canada, Japan, and Germany are developing the digital economy and introducing digital technologies in their societies as a strategic goal, which in the future should be the driving force of innovation development, including for the Ukrainian economy. The **purpose** of the article is to highlight the European experience of preventing and countering organized crime in the digital economy, carrying out an analysis of the novels of modern legislation. The theoretical basis and scientific issues of the chosen scientific direction were considered in the fundamental works of such scholars as: V. M. Butuzov, M. O. Budakov, S. V. Demediuk, V. V. Markov, A. I. Marushchak. Law enforcement agencies should have the tools, methods and experience to combat the criminal misuse of encryption and anonymity methods. To prevent criminals from using encryption and anonymization methods, law enforcement agencies should retrain personnel, and not only employees of units engaged in combating cybercrime, and also have at their disposal the necessary software and hardware systems. In addition, law enforcement officers should be provided with the necessary software tools that allow the use of cyber tools to investigate not only particularly complex, but also any crimes in digital format.*

Conclusions. Currently, the main task for which the digital economy is aimed is the introduction of digital technologies in industrial production, education, medicine and other fields. It's common knowledge that the sectors of the economy that use digital technology are developing faster and better. Spheres of human activity, including education, medicine, transport, agriculture, are being modernized thanks to digital technologies, becoming much more efficient and creating new value and quality. Indeed, the continuous development of digital technologies is also one of the reasons for the increase in the scale of the shadow economy, since along with the development of modern technologies, new opportunities for the growth of «digital crime» are emerging. Assessing the impact of the «digital economy» on the national and world economy, as well as inevitably on the entire social sphere, is very important, given the growing problems of the spread of transnational crime in the virtual space, which is also being modernized on a permanent basis. The basis of the development of the digital economy is the blockchain technology, which finds its application in various fields. Describing the state of organized crime in the economic sphere, it is advisable to allocate it in a separate category for the study of crime in the sphere of the «digital economy». Evaluation of the impact of the digital economy on the national and world economy allows us to state that the continuous modernization of crime remains relevant, which is constantly being improved as part of the active continuous electronicization and digitalization of society. Another factor that should be considered when countering crimes in the «digital economy» is the enormous victimization rate.

Keywords: counteraction; organized crime; digital economy; European experience; innovations; law enforcement agencies; victimization.

Introduction

An important component of the formation of an information society is the use of the capabilities of modern ICT to create information, new modern knowledge, goods and electronic services, effective information exchange, while promoting the stable development of the country. ICT application in the conditions of intensive development of market relations remains one of the important elements of good governance. Over the past decade considerable attention has been paid in empirical economics to testing for the existence of relationships in levels between variables. In the main, this analysis has been based on the use of integration techniques.

Financial stability within the framework of the global financial crisis has become a common topic for researchers and practitioners (Stoica & Ihnatov, 2016). The development of the digital economy in Ukraine consists in creating market incentives, shaping the needs for using digital technologies, products and services among Ukrainian industrial sectors, spheres of life, business and society for their efficiency, competitiveness and national development, growth of high-tech production and well-being of the population. That is, digital transformation is a process that must be one of the priorities for modern development.

Selected for the study of scientific issues, from different points of view studied by many scholars. Special attention is paid to the chosen issues in the legislation of the leading European countries. The study of the state of scientific development of the problems of cooperation and interaction of the competent authorities of different countries in counteracting the use of organized crime by leading sectors of the digital economy was highlighted by domestic scientists.

Selected for the study of scientific issues from different points of view has been studied by many scientists. Certain aspects of this scientific direction were considered in the fundamental works of such scientists as: V. M. Butuzov, M. O. Budakov, S. V. Demediuk, V. V. Markov, A. I. Marushchak, Yu. Ye. Maksymenko, O. V. Orlov, S. M. Rohozin, V. S. Tsybaliuk etc.

The purpose

The purpose of the article is to highlight the European experience of preventing and countering

organized crime in the digital economy, carrying out an analysis of the novels of modern legislation.

Objectives of the study

A generalization of the existing research results on selected topics and its coverage, taking into account the best practices of the latest European legislation on combating the use of organized crime

by the leading sectors of the digital economy, which simultaneously indicates the relevance and timeliness of the scientific research carried out by the authors of the scientific paper.

Presentation of the main material

Commonly used both in the world and in the European Union (EU) countries, the *definition of «digital economy»* is interpreted as electronic commerce, carried out with the help of modern information and communication technologies. In particular, the *Bank of England* looks at the management models of the monetary system from the position of the dynamic blockchain development. In *Estonia*, blockchain is also being actively introduced into the banking system, and besides – into the health care system and state registration of business activities. *Australia Post* intends to use the blockchain to store the digital identification data of its customers. In *Switzerland and the United Kingdom*, a favorable environment has been created for the development of the latest technologies «FinTech» using «regulatory sandboxes» (modes of limited use of products in the absence of appropriate financial legislation).

In 2018, a revolutionary idea of creating a common digital market was documented in the European Union: 22 countries signed a joint declaration on the creation of a European blockchain partnership ("YeS pratsiuiie"). This European project involves the exchange of information and technology between states and the private sector. This declaration is based on three main principles: unhindered access to digital products and services; creating an adequate environment for the dynamic development of network and digital technologies; taking advantage of the digital market as an important potential for accelerating economic growth.

Information and telecommunication networks can also be used to commit economic crimes related to the acquisition and sale of certain items, including counterfeit money, securities, bank cards, as well as data from existing bank cards. However, in this case, the use of the Internet or other infor-

mation and telecommunication networks is one of the possible methods of committing relevant crimes. For example, the data of valid bank payment cards allows you to make purchases in online stores without using a special PIN code. On the Internet, for sale are actively offered bilateral images of bank cards, as well as their PIN codes, in the presence of which you can make a fake counterpart of such cards and use it to pay for goods in regular stores ("European Cybercrime").

Also through the Internet resources skimmers are sold and bought (devices installed on ATMs and allow you to read the data of a bank card that is used). Without a causal connection with a specific crime, many of these actions (for example, the provision of data from a valid bank card or the sale of a skimmer) are not criminalized, which is a gap in the law. Without a causal relationship with a specific crime, many of these actions (for example, the provision of data from a valid bank card or the sale of a skimmer) are not criminalized, which is a gap in the law. Organized cybercrime can be associated not only with information security problems, but also with threats to state security, the military-industrial and industrial complexes, and life-support infrastructure. With the active use of Internet services, electronic gadgets and modern means of payment, no one can feel safe. For example, the receipt of messages containing various kinds of fraudulent methods of defrauding information has become an integral part of everyday life today, while the overall assessment of the public danger of such acts rarely goes beyond the limits of petty hooliganism. That is, the practical achievements and achievements of the digital economy are actively used by transnational organized criminal groups in order to obtain super-profits by committing economic crimes in the

territory of one or several states using cyberspace and its capabilities.

As stated in the Europol report «*Internet Organised Crime Threat Assessment*» (IOCTA) (2018) (Liashenko, 2018), ensuring the rule of law in cyberspace requires intensifying work on the identification and localization of individual criminals and criminal groups that are integral elements of the modern European criminal subculture. The *IOCTA Strategic Report* provides key recommendations to law enforcement agencies, politicians and regulators so that they can effectively and consistently respond to and resist cybercrime. It is emphasized that the important components for the successful struggle of law enforcement agencies against cybercrime are such components as the allocation of sufficient resources for the study of malicious software and new business models of cybercrime, as well as conducting stress tests and security audits of state bodies and the public. Law enforcement agencies should have the tools, methods and experience to combat the criminal misuse of encryption and anonymity methods. To prevent criminals from using encryption and anonymization methods, law enforcement agencies should retrain personnel, and not only employees of units engaged in combating cybercrime, and also have at their disposal the necessary software and hardware systems. In addition, law enforcement officers should be provided with the necessary software tools that allow the use of cyber tools to investigate not only particularly complex, but also any crimes in digital format.

An important place is occupied by the prevention of organized crime in the field of advanced technologies. Currently, preventive cybercrime

campaigns are aimed mainly at citizens and businesses, that is, potential victims of cybercrime. In addition, it is also necessary to intensify preventive work with potential cybercriminals, primarily teenagers and young people, who possess the necessary software skills, as well as IT workers. The focus of preventive work should be on explaining the consequences of illegal activities for the criminals themselves. It should be noted that national preventive campaigns should be coordinated with international and public organizations. As part of preventive activities, special attention should be paid to mobile gadgets and modern electronic devices as the sources of greatest danger to their owners and the penetration of criminals into private and corporate networks. Law enforcement agencies, together with non-profit organizations and the private sector, should be actively involved in awareness-raising activities among the public and the public (Kiberbezpeka, 2016).

One of the main tasks of the EU law enforcement agencies is to fight against providers of criminal services and specialized tools that are the basis of software, hardware and personnel structures of European cybercrime. These types of specialized tools include: malicious software, including password extortionists, spyware, and banking trojans, as well as, respectively, their developers, suppliers and customers, providers, organizers and performers of DDoS attacks as services; manufacturers of botnets, especially their modifications, used to distribute other malicious programs; carrying out DDoS attacks, as well as criminal manipulations by distorting and "noisy" information space.

Scientific novelty

The vast majority of criminal instruments and services can be used in a wide variety of areas of criminal activity. Accordingly, exposing and terminating the activities of criminal networks involved in the manufacture of software tools and provide services for their use in the interests of other criminal groups will allow countering cybercrime. It is no coincidence that while committing crimes in the digital economy, the key factor is the enrichment motive. Also in the conditions of crisis, there are frequent cases when dismissed employees of IT companies illegally encroach on information resources of an enterprise and transfer commercial secrets to competitors not so much from mercenary motives as for revenge, while material gain is of secondary importance. In the digital economy, criminal groups primarily resort to such forms of criminal activity: the use of phishing sites; falsification and forgery of electronic documents; malware distribution. Thanks to this illegal activity, one can gain access to the management of bank accounts of legal entities with the aim of grad-

ually stealing money. Also in this category of crimes can be attributed to the theft of authentication data (digital signature), which allows you to get unhindered access to the accounts of electronic payment system agents, transfer financial resources from them to personal accounts of subscriber phone numbers, and then transfer them to cash.

Analysis and study of the scientific and analytical work of European criminological researchers makes it possible to state the dominance of the position according to which in modern conditions the sign of unity of organized groups is lost during crimes in the digital economy, and the traditional form of criminal interaction is replacing the traditional macro criminal networks, which are attended by visitors to forums, chat rooms, closed online communities. After all, to enter this segment you need to earn trust, have a certain status and reputation. It is no coincidence that the electronic environment greatly complicates the identification of the offender and contributes to the emergence of a new charac-

teristic feature of crime in the digital economy – many episodes of criminal activity.

It should be noted that, *in contrast to payments using traditional bank payment cards and Internet banking systems, payments by electronic means are often not personalized, which is an important criminological factor*. The fundamental question is under what conditions these economic relations can be transformed into criminal law. *Firstly*, the risk of becoming a victim of fraudsters who use anonymous proxy servers and twin sites to deceive and become inaccessible for identification is large enough. *Secondly*, given the transnational nature of electronic information exchange and a significant number of intermediaries between the source and addressee of information, the procedure for establishing the legal status and virtues of all participants in this process is complicated, and therefore the problem of criminal liability of Internet providers becomes relevant.

Considering the above, *China* introduced the radical methods in this format. Since February 2019, the government of the PRC cyberspace has obliged all owners of blockchain services to collect user identification data and freely transfer them to law enforcement agencies. The policy of the PRC in this direction provides for total control by the state. In 2018, China banned Initial coin offering (ICO), crypto exchanges, and a blockchain conference on related topics. Against this background, it is the state that actively invests in large blockchain projects. A support fund of blockchain projects has recently been established in the amount of 72 billion US dollars, which will operate in major cities of China.

In Switzerland, Canton Zug became a platform with a developed infrastructure for the adaptation and implementation of blockchain projects. This region even got the name «Crypto Valley», where banking institutions operating both with Fiat and cryptocurrencies are represented, there is a university for preparing blockchain specialists of HSLU-I, the headquarters of leading blockchain startups such as: «Ethereum», «Monetas», «Lykke». From 2014, pilot projects began to appear in the canton of Zug, which used the blockchain platform. Campaigns were launched to conduct referendums, electronic identification of citizens, accepting transfers of citizens for housing and utilities services, and transport.

The world community is closely monitoring the situation and trying to influence it. Thus, during 2016–2019, quite a few world forums took place, during which experts identified the 10 most acute international problems and risks for the world economy that are spread by organized crime, in particular, these are: financial crimes, including illegal taxation, financial security and the exchange of financial resources, investments and assets; production, storage, transportation and sale of counter-

feit products; theft and unlawful use of intellectual property; illicit trafficking in weapons and means of destruction; illegal removal, storage, transportation and use of human organs for transplantation; online organized pedophilia and child pornography; illegal gambling and lottery businesses, including the creation of virtual casinos, illegal computer games that provide for unlicensed monetization etc.

The phenomenon of «corruption by organised crime» is the subject of increased attention from policymakers in the *United Kingdom of Great Britain and Northern Ireland*. This focus is notable, given the limited political and academic consideration of the scope and meaning of this intersecting term. Both «organised crime» and «corruption» are difficult notions to pin down, definitionally and empirically, and such complexity is compounded by their conjunction (Campbell, 2016).

For example, since *in most countries of the European Union*, as well as *in the United States*, cryptocurrency is not considered as a means of payment, but as a commodity, it is de facto legalized. The vast majority of participants in these and similar platforms are good citizens and has nothing to do with crime. However, the lack of detailed regulations and law enforcement practices makes such a business a «gray» zone, where the crime goes. *Europol experts* note that organized criminal groups that operate in the eurozone differ in their organizational structure, functionality and composition. In the EU, the phenomenon of activation of small high-tech criminal groups that operate in criminal online commodity markets is recorded. As a rule, in such groups professional criminals are a small number of individuals, and the main contingent consists of employees of IT companies, banking institutions, financial companies etc.

During the conference on the global use of cryptocurrency, held in January 2017 in Qatar, for the first time the question was raised about small high-tech groups, which in *the United States* are called «organizations-werewolves», and French law enforcement officers called them – «Mobius criminals». Some people mistakenly believe that such groups relate exclusively to cybercrime, because the spectrum of their criminal activities is quite wide. If earlier criminals used military or civilian technologies, adapting them for their needs, then in reality criminal groups themselves develop technologies, use them as a separate side business and realize through their interests in civil and military spheres. Modern criminals quickly adapt to technical innovations and create and implement technologies themselves. Adaptation options can be quite diverse.

Europol's greatest concern is the emergence of so-called «Mobius» criminal groups in the EU. Typical features of these groups are: small number, legal nature of activity, high level of their competence and professionalism. Such groups are created

by the order of large business structures outside the EU. The development of information and other high technologies affects the constant increase in the destructive potential of such small criminal groups. Over the past five years, small criminal groups have been able to harm not at the level of an individual business or a local community, but at the scale of megacities and large corporations.

At the end of 2018, realizing the scale of the spread of crime in cyberspace and having concern about the threatening trends of its spread, the *UN General Assembly* approved the resolution «On counteracting the use of information and communication technologies for criminal purposes». The European Union, in turn, has strengthened responsibility for crimes related to the blockchain and cryptocurrency. The reason for this decision was the massive proliferation of malicious programs that lure money from ordinary EU citizens.

Technological innovations are important factors affecting the activities, structure and *methods of organized «digital» crime in Europe*. European organized crime groups demonstrate a high degree of fitness and creativity in the use of new technologies. The Internet and its growing connectivity to all components of the physical environment are increasingly affecting the forms of serious organized crime. The «Internet things» sphere is also constantly expanding. The ability to connect all types of devices is becoming a reality for households and enterprises in the EU countries. Unlike traditional computers and tablets, smart phones and things connected to

the Internet remain extremely vulnerable. In million cities in the EU, up to 90 % of the public Wi-Fi nodes are not protected by encryption. Accordingly, cybercriminals can connect to any of the millions of subscribers who use these nodes daily. According to Europol experts, the greatest threat in the field of organized crime in the coming years will be not artificial intelligence or big data, but transformations of extremely vulnerable to external malicious intrusion of smartphones, e-wallets and access points to numerous services and programs that require identification of personal data (Skuratovska, 2016). The analysis of the presented materials allows to determine the ways of countering organized crime in the digital economy, which are: victimological prophylaxis; technical anti-virus law enforcement support, which includes regular updates of licensed software, forensic technology; attracting new IT specialists to the departments of relevant law enforcement agencies; international digital integration, rationing on the legal basis of information exchange, coordination of the conceptual apparatus on the digital economy and its components; generalization and practical support of the dissemination of the best practices of European experience in countries with developed digital economies in the field of combating crime in this field; risk management of digital security in the economic sphere at the level of world integration, the state, individual industries, the private sector, enterprises of strategic importance to the state.

Conclusions

The digital economy in the EU states is developing progressively, primarily in such areas as: cloud technologies, Internet banking, and electronic services for the purchase of goods using a smartphone, block chain, online consultations and etc. Unfortunately, the existing regulatory framework at the EU level cannot provide an adequate level of resistance to technological and digital crimes. The European community is aware of all the risks and threats that cybercriminals can spread, but effective universal mechanisms of systemic struggle have not yet been developed. The general trend, which is stored in the EU in the format of intensifying criminal activity, is one step ahead of the law and practice of law enforcement in the «digital» space. Against this background, the number of crimes committed in the field of IT-technologies is constantly and dynamically growing. Annually criminals launder billions of euros using high-tech and, in particular, cryptocurrency, because government bodies have no influence on these processes, and the police are not able to monitor and block such transactions. Even if it is proved that the transaction is criminal in nature,

law enforcement agencies are not able to freeze it or cancel it, unlike the traditional banking system, which requires the development of appropriate measures of mechanisms and their practical implementation.

Thus, law enforcement agencies and representatives of the digital economy industry should ensure parity principles of interaction and cooperation at both the operational and strategic levels. We can also confidently state that organized crime in the digital economy has a cross-border nature, and therefore measures to counter such crime include setting up, above all, effective international cooperation in this field.

Thus, currently, in the EU, there remains an expressive barrier between cybercrime and traditional organized crime groups, which is associated with different educational, cultural and professional levels of participants in these criminal organizations, as well as differences in ethnic and territorial composition, and the digital economy and its leading industries all remain vulnerable segments of the criminal encroachment.

REFERENCES

- Campbell, L. (2016). "Corruption by Organized Crime" - A Matter of Definition? *Current Legal Problems*, 69(1), 115-141. doi: <https://doi.org/10.1093/clp/cuw004>.
- European Cybercrime Centre - EC3. *Combating crime in a digital age*. Retrieved from <https://www.europol.europa.eu/about-europol/european-cybercrime-centre-ec3>.
- Kiberbezpeka v Ukraini: pravovi ta orhanizatsiini pytannia, *Cyber security in Ukraine: legal and organizational issues*: Proceedings of the All-Ukrainian Scientific and Practical Conference. (2016). (p. 233). Odesa: ODUVS [in Ukrainian].
- Liashenko, V.I., & Vyshnevskiy, O.S. (2018). *Tsyfrova modernizatsiia ekonomiky Ukrainy yak mozhlyvist proryvnoho rozvytku [Digital modernization of the Ukrainian economy as an opportunity for breakthrough development]*. Kyiv: NAN Ukrainy [in Ukrainian].
- Skuratovska, D.V. (2016). Ways to improve management costs. *International scientific magazine "Internauca"*, 6. doi: <https://doi.org/10.21267/IN.2016.6.2294>.
- Stoica, O., & Ihnatov, I. (2016). Exchange rate regimes and external financial stability. *Economic Annals*, 209(61), 27-43. doi: <https://doi.org/10.2298/EKA1609027S>.
- YeS pratsiuie nad posylenniam borotby z vidmyvanniam hroshei-FT [The EU is working to strengthen the fight against money-laundering-FT]. *Ukrainski natsionalni novyny: informatsiine ahentstvo, Ukrainian National News: Information Agency*. Retrieved from <https://www.unn.com.ua/uk/news/1751338-yes-pratsyuie-nad-posilenniam-borotbi-z-vidmyvanniam-groshey-ft> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 06.12.2018

Гребенюк М. В. – кандидат юридичних наук, доцент, керівник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, Київ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-1249-5576>;

Черняк А. М. – доктор юридичних наук, головний науковий співробітник Міжвідомчого науково-дослідного центру з проблем боротьби з організованою злочинністю при Раді національної безпеки і оборони України, м. Київ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-4958-783X>

Європейський досвід протидії використанню організованою злочинністю провідних галузей цифрової економіки

Цифрова економіка в глобальних масштабах стрімко розвивається та є акселератором інновацій, конкурентоздатності й економічного зростання у світі. Більшість передових країн світу, таких як США, Канада, Японія, Німеччина, розвивають цифрову економіку й упроваджують цифрові технології у своїх суспільствах як стратегічну мету, що в перспективі має стати рушійною силою інноваційного розвитку, зокрема й для української економіки. **Метою статті є висвітлення європейського досвіду запобігання та протидії організованій злочинності у сфері цифрової економіки на підставі аналізу новел сучасного законодавства. Теоретичний базис і наукову проблематику обраного наукового напрямку розглянуто у фундаментальних працях таких науковців, як В. М. Бутузов, М. О. Будаков, С. В. Демедюк, В. В. Марков, А. І. Марущак. Правоохоронні органи повинні володіти інструментами, методами й досвідом для протидії злочинним зловживанням методами шифрування й анонімізації. Для запобігання використанню злочинцями методів шифрування й анонімізації правоохоронні органи мають здійснити перепідготовку кадрів, причому не лише працівників тих підрозділів, що здійснюють боротьбу з кіберзлочинністю, а також мати в розпорядженні необхідні програмно-апаратні комплекси. **Висновки.** Основне завдання, на виконання якого спрямована цифрова економіка, – запровадження цифрових технологій у промислове виробництво, освіту, медицину й інші сфери. Сектори економіки, що використовують цифрові технології, розвиваються швидше та якісніше. Сфери життєдіяльності, зокрема освіта, медицина, транспорт, сільське господарство, що модернізуються завдяки цифровим технологіям, функціонують значно ефективніше та набувають нової цінності. Доцільно виокремити злочинність як категорію для вивчення саме у сфері цифрової економіки. Оцінка впливу цифрової економіки на національну та світову економіку засвідчує актуальність проблеми суцільної модернізації злочинності, яка постійно вдосконалюється в умовах активної електронізації та цифровізації суспільства. Ще один фактор, який слід урахувати в процесі протидії злочинам у сфері «цифрової економіки», – це колосальна віктимність.**

Ключові слова: протидія; організована злочинність; цифрова економіка; європейський досвід; інновація; правоохоронні органи; віктимність.

UDC 342.827.2

doi: <https://doi.org/10.33270/01191101.64>

Samofalov L. – Ph.D in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Theory and History of State and Law, Constitutional Law of the Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7626-4270>;

Sakir-Molochko N. – Postgraduate Student of the Department of Theory and History of State and Law, Constitutional Law of the Academy of the State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5632-1597>

Features of Linguistic Representation in the Federal and Local Parliaments of the Kingdom of Belgium and their Experience for Ukraine

The purpose of the article is to study the principles and elements of the electoral system used in countries with several national languages and should be a tool for representing each language group in the representative bodies. An example of such electoral system is the system of formation of representative bodies in the Kingdom of Belgium. The article examines the constitutional and legal framework and the mechanism of the formation of representative and legislative bodies in the Kingdom of Belgium, where there are three official languages, and therefore the population is divided into three language groups. The authors research the main characteristics, features and elements of the electoral system of the Kingdom of Belgium. The main sources of research are the legal acts of the Kingdom of Belgium, in particular constitutional and electoral legislation. Particular attention is paid to the level of representation of each linguistic group in local and federal authorities. Scientific novelty consists in a detailed system analysis of the ways of forming representative authorities of the Kingdom of Belgium at all levels. For the first time, the effectiveness of using a proportional electoral system to achieve an adequate representation of all language groups of the country in which there are three official languages is researched (using the example of the Kingdom of Belgium). The authors conclude that the mechanisms used in the formation of the local and federal parliaments of the Kingdom of Belgium do not fully ensure the proportional representation of each of the linguistic groups of the country. The experience of the Kingdom of Belgium can be used in developing the principles of reforming the electoral legislation of Ukraine, in particular in terms of using a proportional electoral system with open lists.

Keywords: electoral system; proportional electoral system; representative bodies; the Kingdom of Belgium; linguistic representation; language groups.

Introduction

The main indicator of the state's democracy level is the exercise of people's power, which in the conditions of modern state creating (in Ukraine as well as on other countries), manifests itself in the functioning of representative bodies of power. Ways of forming representative bodies of power are determined by the electoral system. The electoral system that determines how representative bodies are formed must meet the generally accepted requirements for equitable representation of all groups of the population in the authorities and ensure that the electorate is adequately represented in the relevant government body. Most scholars agree that a proportional electoral system should be used to achieve this goal. Linguistic factor is one of the factors that determinate the division of the population into groups.

According to the article 25 of the International Covenant on Civil and Political Rights, the electoral system should ensure the equitable representation of all groups of voters in the legislature, and therefore states should take comprehensive measures to facilitate direct participation in elections for all groups of voters in all constituencies and at all

levels (International Covenant on Civil and Political Rights, 1966). Moreover, within the framework of any electoral system introduced in the state, the participating states are called upon to ensure that the votes of all voters are of equal weight. The procedure for determining the boundaries of the constituencies and the method for counting the number of voters should not contradict their actual distribution, discriminate against any group of people, deprive or unreasonably restrict the right of citizens to freely choose their representatives (International Covenant, 1966).

There is generally accepted approach that representation may have at least four forms: geographic, ideological, party-political and descriptive (Reinolds, Reilly & Ellis, 2005). The geographical representation means that each separate region chooses its own members of the legislature in its territory; legislature's composition is accountable to voters in the region. The division of society into different groups according to the ideological principle can also be seen in the composition of the legislative body. In addition, the legislature should reflect the support of

political parties in the country. The concept of the descriptive representation suggests that the legislature should be a kind of «mirror of society», which accurately reflects the public sentiment, the social structure of the country and the true voters' preferences.

Famous scholars dedicate their research to the electoral systems of the world, their classifications and characteristics: J. D. Lambert, E. Leykman (Leikman & Lambert, 2005), A. Lijphart (Lijphart, 2000), R. Taagepera, M. Shugart (Taagepera & Shugart, 1990), D. Farrell (Farrell, 2001), V. Shapoval (Shapoval, 2006). The features of European electoral law are investigated by Ukraini-

an scholar Shveda Yu. (Shveda, 2010). National electoral legislation in the area of securing the people's power is the subject of research of M. Stavnichuk (Stavnichuk, 2006). The best practices of representing are described in the works of M. Afanasieva (Afanasieva, 2012) and Yu. Kliuchkovskiy (Kliuchkovskiy, 2011). Nevertheless, domestic scientific, analytical and reference sources almost do not have information on the detailed characteristics of the electoral systems of the European countries, in particular in the part of linguistic representation in state authorities in countries with several official languages.

The purpose

The authors' aim is to consider the basic principles of the formation and functioning of the electoral system that involves a proportional representation of the population, which belongs to different linguistic

groups, in the representative bodies of power. As an example of such electoral system the authors consider the system of formation of representative bodies of the Kingdom of Belgium.

Presentation of the main material

The Kingdom of Belgium is a federal constitutional monarchy with a parliamentary system. Belgium has a linguistic feature – three official languages – Dutch, French and German. The electoral system should take into account such characteristics and ensure that the proportional representation of all categories of the population of Belgium and their interests and views is as objective as possible. Belgium was the first state where a proportional electoral system was introduced (in 1889).

Administrative division of Belgium comprises 3 communities: the Flemish Community, the French Community and the German-speaking Community; 3 regions: the Flemish Region, the Walloon Region and the Brussels Region; 4 linguistic regions: the Dutch-speaking region, the French-speaking region, the bilingual region of Brussels-Capital and German-speaking region (The Belgian Constitution, 2017).

In Belgium, each of the communities and each of the regions has its own representative body – parliament (The Belgian Constitution, 2017).

All regional parliaments in Belgium are elected by proportional electoral system with open lists (using D'Hondt method) for a period of 5 years.

The Flemish Parliament is the legislative body of both the Flemish Region and the Flemish Community (unlike the rest of the regions and communities where there are two parallel parliaments).

The Flemish Parliament consists of 124 members. 118 members are elected by direct voting in the Flemish Region. These members have the right to vote both on the issues about the entire Flemish community, and about those relating only to the Flemish Region. 6 members are elected by direct voting in the Brussels Capital Region by those

voters who voted for the Netherlands-language party at the parliamentary elections. These 6 members are not entitled to vote on the issues about the Flemish Region.

Elections of the Flemish Parliament takes place within 6 constituencies (the number of deputies elected from each district varies from 6 to 33).

The Walloon Region Parliament consists of 75 members. All members of the Walloon Region Parliament are at the same time also members of the Parliament of the French Community, except of German-speaking members (they represent German-speaking population and they are advisory members of the Parliament of the German-speaking Community).

The Walloon Region Parliament is the only Regional Parliament in Belgium that is still elected in community-based constituencies (the administrative division of Belgium implies the existence of regions that are divided into provinces, and provinces to communities). There are currently 13 constituencies in the Walloon Region, with the number of deputies ranging from 2 to 13.

The Parliament of the French Community is the legislative assembly of the French Community.

The Parliament of the French Community consists of 94 members: all 75 members of the Walloon Region Parliament (except of German-speaking members that are replaced by the French-speaking members from the same party); 19 members elected by the French-language group of the Parliament of the Brussels-Capital Region (from its members).

The Parliament of the Brussels-Capital Region consists of 89 members.

Elections take place in a single multi-mandate constituency, with a proportional system with open party lists, as well as elections to other regional parliaments, but with separate lists of Dutch-speaking parties and French-speaking parties. Voters, who vote for the Dutch-speaking party, also vote for members of the Flemish Parliament (6 members of the Flemish Parliament are elected in such way).

All members of the parliament of the Brussels-Capital Region are divided into 2 language groups: 72 members belong to the French-speaking group and 17 – to the Dutch-speaking group.

The Parliament of the German-speaking Community is the legislative assembly of the German-speaking Community.

The Parliament of the German-speaking Community consists of 25 members. These 25 members have the right to vote. There are also some members with an advisory vote, in fact they are not deputies, but have the right to attend and take part in the meetings.

The advisory members are: the Provincial Councilors of Liege, members of the Parliament of Wallonia (German-speaking members), members of the House of Representatives and members of the Senate (living in the German-speaking Region), members of the European Parliament elected by German-speaking Electoral College.

Functions and powers are divided between Regional and Community Parliaments. It should be noted that in the case of the Flemish Region and the Flemish Community, all relevant functions and powers are attributed to the Flemish Parliament. The Flemish Parliament has the competences relating to the entire Flemish community, as well as those relating only to the Flemish Region. In the case of the Regional Parliaments of Wallonia and the Brussels-Capital Region and the Community Parliaments of French and German-speaking communities, the functions and powers are distributed as follows.

The main functions of Regional Parliaments are:

- development and adoption of legislative acts on regional issues, which are local laws, which have a legal effect on all residents of the region and on the institutions of the relevant language groups in Brussels;
- appointment and control of the government of the region;
- approval of the budget of the region;
- ratification of international treaties related to the powers of the parliament of the region.

The drafting and adoption of legislative acts on regional issues is carried out by the parliaments of the regions in the following areas:

- economics, employment and energy policy – includes state support for business, employment policy, agriculture and fisheries, distribution of elec-

tricity and natural gas, development and use of new energy sources, promotion of responsible energy use;

- urban planning, housing, land development and nature conservation – includes regional planning, construction permits, social policy, housing policy, urban renewal, conservation of monuments and natural objects, land consolidation and nature protection;

- environmental and water policy – includes reduction of air, soil and water pollution, noise control, sewage treatment, production and distribution of drinking water, waste management policy;

- scientific research – this branch is fully located in the field of regional authority, except aerospace and military research (they remain at the federal level);

- public works and transport – includes roads, ports, regional airports, city and regional transport;

- agriculture – includes almost all areas of agrarian policy (education in agriculture, rural development, agricultural and horticultural products, fisheries policy), with the exception of aspects such as food safety and animal welfare that remain in the field of federal government authority;

- local government – includes the allocation of financial resources to municipalities and provinces, as well as administrative supervision of these communes and provinces and their laws;

- international relations – includes the conclusion of international treaties with all countries; this competence includes the development of cooperation and foreign trade.

The main functions of the Community Parliaments are:

- election and control of the government of the community;
- development and adoption of decrees for the community;
- adoption of the annual budget of the community.

The development and adoption of decrees on the community is carried out by Community Parliaments in the following areas:

- culture – includes the issues of cultural heritage protection (literature, fine arts), tourism and the media.

- linguistic question – includes the use of language in schools and universities, in the relations between employers and employees, in local administrations, with the exception of some «language facilities» used by some municipalities;

- all «matters relating to the person» – include youth protection, family policy, child protection, disability policies, retirees, equal opportunities for immigrants;

- education – includes all questions from kindergarten to university, including scholarships. However, the issue of setting deadlines for compul-

sory education, requirements for the provision of scientific degrees, and retirement provision for teachers remain at the federal level;

– health care – includes preventive medical examination, home health care. Medical insurance, hospital financing, and most other competencies remain at the federal level.

The Belgian Federal Parliament is bicameral and consists of the House of Representatives and the Senate (The Belgian Constitution, 2017).

The House of Representatives consists of 150 (The Belgian Constitution, 2017).

Members of the House of Representatives are elected by direct voting with a proportional system with open regional lists – political parties nominate lists of candidates in each constituency. Each voter has one vote and can vote either for the party's list as a whole or for a separate candidate on the list (the vote in support of the candidate is considered as a vote in support of the whole party).

The electoral threshold is 5 %. Mandates in the district are distributed between parties with the Hare method (natural quotas). Particular candidates from the party list which will get seats in the House of Representatives are determined with the D'Hondt method. First of all mandates are got by the candidates from the list who receive more votes than the electoral quota. If not all mandates received by the party are used, their balance is distributed among other candidates from the party list in such way: to the quantity of votes for the candidate with the highest results in the list the quantity of votes for the party are added (in the quantity to achieve the electoral quota). This procedure should be applied till all votes for the party are exhausted or all mandates are distributed.

The members of the House of Representatives are elected in 11 constituencies. The distribution of seats between constituencies is proportional to the number of voters in each of them and is reviewed every 10 years.

All members of the House of Representatives are divided into 2 language groups: Dutch-speaking and French-speaking. Representatives elected in the Flemish Region (in constituencies: Antwerp – 24 representatives, East Flanders – 20, Flemish Brabant – 15, Limburg – 12 and West Flanders – 16) automatically belong to the Dutch-speaking language group. Representatives elected in the Walloon Region (in constituencies: Eno – 18, Liege – 15, Luxembourg – 4, Namur – 6, Walloon Brabant – 5) form the French-speaking language group. The 15 elected representatives in Brussels can choose to which language group to join. It should be noted that in the Walloon Region there is the German-speaking community of Belgium, which corresponds to the constituency of Liege. Representatives elected in Liege constituency belong to the French-speaking language group in the House of Representatives. A German-speaking language group

in the House of Representatives doesn't exist. Representatives elected in Brussels belong to the language group in whose language they make the oath.

To be a member of the House of Representatives one must: be Belgian, enjoy civil and political rights, have reached the age of 18, and be resident in Belgium (The Belgian Constitution, 2017).

The members of the House of Representatives are elected for 5 years (The Belgian Constitution, 2017).

The powers of the House of Representatives concern, first of all, the adoption of laws and the control over the activities of the government. The bills are adopted in one reading and passed to the Senate.

The Senate is the upper house of the Belgian Federal Parliament. The Senate was established in 1831 as authority that is absolutely equivalent to the House of Representatives, but after a series of reforms (in particular in 1993 and 2014), it became the upper house of the Belgian Federal Parliament. In the 2014 elections, the Senate was formed for the first time not from members elected by voters, but from members Regional and Community Parliaments, as well as co-opted members. Thus, now the Senate is the platform for discussion and exchange of experience between different communities and plays a minority role in federal legislative processes.

The Senate is composed of 60 senators (The Belgian Constitution, 2017) and is divided to 2 language groups: French-speaking (43 senators) and Dutch-speaking (16 senators); 1 senator appointed by the Parliament of the German-speaking Community does not belong to any language group.

Senators are appointed as follows:

– 29 senators appointed by the Flemish Parliament from among its members or from the members of the Dutch linguistic group of the Parliament of the Brussels–Capital Region;

– 10 senators appointed from among its members by the Parliament of the French Community;

– 8 senators appointed from among their own members by the Parliament of the Walloon Region;

– 2 senators appointed from among its members by the French linguistic group of the Parliament of the Brussels–Capital Region;

– 1 Senator appointed from among its own members by the Parliament of the German-speaking Community;

– 6 senators co-opted by 29 senators appointed by the Flemish Parliament from among their own members or the Dutch linguistic group of the Parliament of the Brussels–Capital Region;

– 4 senators co-opted by 8 senators appointed by the Parliament of the Walloon Region from among their own members and 2 senators appointed by the French linguistic group of the Parliament

of the Brussels–Capital Region from among its members (The Belgian Constitution, 2017).

The German–speaking senator is elected by a simple majority, while other seats held by representatives of Regional and Community Parliaments are distributed on the basis of the results of the House of Representatives elections. These senators have a dual mandate.

The seats of the co-opted senators (elected by other senators) are distributed among the parties according to the results of the elections to the House of Representatives. Senators are appointed for the term of 5 years.

In order to be appointed as a senator, one must: be Belgian, enjoy civil and political rights, have reached the age of 18, and be resident in Belgium (The Belgian Constitution, 2017).

Each senator makes the oath in one of the three official languages of Belgium, but the senator can do it in more than one language. A member of the Senate cannot be a member of the House of Representatives at the same time (The Belgian Constitution, 2017). Any member of the Senate appointed by the King as minister and who accepts this appointment ceases to sit in the Senate and takes up his mandate again when the King has terminated his office as minister (The Belgian Constitution, 2017). The senator cannot be a civil servant or a representative of the judiciary. However, a civil servant who is elected to the Senate does not leave office, but has the right to political leave as a civil servant. The senator cannot be a member of the European Parliament at the same time.

The main purpose of the Senate is to be a platform for discussion and exchange of experience between different groups. In spite of the fact that the federal state, regions and communities must adhere to federal loyalty, sometimes conflicts of their interests arise. The Senate resolves such conflicts by providing substantiated advice, but they are not binding. The role of the Senate in federal legislative processes is minor.

The distribution of powers between the House of Representatives and the Senate generally gives the Senate less power.

On some issues, the House of Representatives and the Senate have the same power – with regard to constitutional changes, so-called «community laws» (laws requiring a qualified majority), laws on the basic structure of Belgium, laws approving cooperation agreements between the federal state, regions and communities, laws on the organization of the judiciary, the State Council and the Constitutional Court of Belgium. In addition, all laws relating to international treaties are initially dealt with in the Senate, and then forwarded to the House of Representatives.

As for all other legislative acts, the House of Representatives has an advantage over the Senate.

However, the Senate can influence the legislative process, since the Senate has the right to review the texts adopted by the House of Representatives within certain timeframes and make changes to it if justified. In turn, the House of Representatives can accept or reject the amendments made by the Senate. The House of Representatives has the last word on all «ordinary legislation».

In Belgium, all citizens who have reached the age of 18 at the time of the election have an *active electoral right*. Voting is mandatory (since 1893), for avoiding voting there is a fine of 50–150 euros, and for re-avoiding voting there is a deprivation of voting rights. Persons in incarceration and those deprived of voting rights for a specified period shall not have the right to vote. Citizens of Belgium residing in its territory and abroad are eligible to vote in the federal elections. Individuals living in Belgium, but not citizens, cannot vote in federal elections, but may vote in local elections if they live in the territory of the region for at least 5 years.

The proportional electoral system is used in Belgium. Its task is, first of all, to represent the population in the representative bodies of power proportionally, taking into account all its features. The fact that there are three official languages in Belgium, each of which uses a certain proportion of the population, makes it appropriate to analyze the proportionality of linguistic representation in Regional, Community and Federal Parliaments of Belgium.

Proportional representation of the population on a linguistic basis in Regional and Community Parliaments and in the House of Representatives is obvious, because elections to these authorities are held within constituencies that are equal in terms of the number of voters for one deputy mandate (every 10 years a census is conducted that underlies the definition of borders constituencies).

The system of formation of the Senate (which is a «platform» for resolving disputed issues and conflicts that arise between regions and communities) does not allow the full insurance of the proportionality of the representation of these entities. At present, the distribution of the population of Belgium on a linguistic basis is as follows: 58 % – Dutch-speaking, 32 % – French-speaking, 10 % – German-speaking. In the Senate, two language groups are formed: the Dutch-speaking (constituting 71,5 % of the Senate) and French-speaking (constituting 26,5 % of the Senate). There is only one Senator (2 % Senate) who does not belong to any Senate language group and represents the German-speaking population. Thus, the degree of influence of groups of senators representing the interests of the relevant linguistic groups of the population may not fully ensure a fair solution to conflicts.

Scientific novelty

Scientific novelty consists in a detailed system analysis of the ways of forming representative authorities of the Kingdom of Belgium at all levels. For the first time, the effectiveness of using a proportional electoral system to achieve an adequate

representation of all language groups of the country in which there are three official languages is researched (using the example of the Kingdom of Belgium).

Conclusions

In the Kingdom of Belgium, a proportional electoral system is used to accurately represent public opinion and, according to most scholars, is more equitable than other systems.

Since Belgium is divided into regions and communities, the law provides for the formation of local parliaments – Regional and Community Parliaments. All of them are formed by direct voting of the population of the region and the population of the community. Thus, the interests of all groups of the population are taken into account.

The Federal Parliament of Belgium consists of the lower house – the House of Representatives and the upper house – the Senate.

The members of the House of Representatives are elected under a proportional electoral system within the regions of the country, with open regional party lists of candidates for multi-mandate constituencies. From 4 to 24 deputies' mandates are allocated to the constituency.

Senate members are elected on a mixed system – through indirect elections and co-optation. Indirect elections prescribe the appointment of senators by Regional and Community Parliaments from among its members. Co-optation of senators is carried out by their election by already appointed senators.

The proportional representation of the population according to the linguistic feature in local parliaments and the House of Representatives is obvious, since elections to these authorities occur within districts equal to the number of voters for one deputy mandate.

The system of formation of the Senate does not allow to fully ensure the proportionality of the representation of the population belonging to different linguistic groups.

The experience of the Kingdom of Belgium may be useful for improving the constitutional and electoral legislation of Ukraine, in particular, the composition of the Verkhovna Rada of Ukraine and the introduction of a proportional system with open lists.

REFERENCES

- Afanasieva, M.V. (2012). Tekhnolohii proporsiihnoho rozpodilu predstavnytskykh mandativ [Technologies of proportional distribution of representative mandates]. *Mytna sprava, Customs business*, 4(82), 195-200 [in Ukrainian].
- Farrell, D. (2001). *Electoral Systems: a comparative introduction*. New York: Palgrave. doi: <https://doi.org/10.1007/978-1-137-28550-8>.
- International Covenant on Civil and Political Rights (1966, December 16). *Human Rights Quarterly*, 7(1), 132-154. doi: <https://doi.org/10.2307/762040>.
- Kliuchkovskiy, Yu.B. (2011). *Vyborchi systemy ta ukrainske vyborche zakonodavstvo [Electoral systems and Ukrainian electoral legislation]*. Kyiv: Chas Druku [in Ukrainian].
- Leikman, E., & Lambert, Dj. (1958). *Issledovanie majoritarnoi i proporcionalnoi izbiratelnoi sistem [Research of plural and proportional electoral systems]*. (G. Morozova, Trans). A. Shugaeva (Ed.). Moscow [in Russian].
- Lijphart, A. (2000). *Electoral Systems and Party Systems. A Study of 27 Democracies, 1945-1990*. Oxford: Oxford University Press. doi: <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780198273479.001.0001>.
- Reinolds, A., Reilly, B., & Ellis, A. (2005). *Electoral System Design: The New International IDEA Handbook*. Stockholm: International IDEA. doi: <https://doi.org/10.20940/jae/2006/v5i1a11>.
- Shapoval, V.M. (2006). *Konstytutsiine pravo zarubizhnykh krain [Constitutional law of foreign countries]*. Kyiv: Yurinkom Inter [in Ukrainian].
- Shveda, Yu.R. (2010). *Vybory ta vyborchi systemy. Yevropeiski standarty ta dosvid dlia utverdzhennia demokratii v suchasni Ukraini [Elections and electoral systems. European standards and experience in establishing democracy in modern Ukraine]*. Lviv [in Ukrainian].
- Stavniichuk, M.I. (2006). Systema bezposerednoho narodovladdia v umovakh nezalezhnosti Ukrainy [The system of direct democracy in conditions of Ukraine's independence]. *Visnyk Tsentralnoi vyborchoi komisii, Bulletin of the Central Election Commission*, 4(6), 22-26 [in Ukrainian].
- Taagepera, R., & Shugart, M. (1990). Seats and Votes: The Effects and Determinants of Electoral Systems. *Choice Reviews Online*, 27(5), 27-2936. doi: <https://doi.org/10.5860/choice.27-2936>.
- The Belgian Constitution. (2017, October 29). (n.d.). www.dekamer.be. Retrieved from https://www.dekamer.be/kvvcr/pdf_sections/publications/constitution/GrondwetUK.pdf. doi: https://doi.org/10.1163/2213-2996_flg_com_322817.

Стаття надійшла до редколегії 15.11.2018

Самофалов Л. П. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-7626-4270>;

Сакір-Молочко Н. В. – аспірант кафедри теорії та історії держави і права, конституційного права Академії Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5632-1597>

Особливості лінгвістичного представництва у федеральному та місцевих парламентах Королівства Бельгії: досвід для України

Метою статті є дослідження засад й елементів виборчої системи, яку використовують у країнах з кількома державними мовами, що має бути інструментом репрезентації кожної з мовних груп у представницьких органах влади. Прикладом такої виборчої системи є система формування органів представницької влади Королівства Бельгії. Розглянуто конституційно-правові засади та механізм формування органів представницької та законодавчої влади в Королівстві Бельгії, де передбачено три державні мови, а отже, населення поділяється на три мовні групи. Автори досліджують основні характеристики, особливості й елементи виборчої системи Королівства Бельгії. Основними **джерелами** дослідження є нормативно-правові акти Королівства Бельгії, зокрема конституційне та виборче законодавство. Увагу акцентовано на рівні репрезентації кожної лінгвістичної групи в місцевих і федеральних органах влади. **Наукова новизна** полягає в детальному системному аналізі способів формування представницьких органів влади Королівства Бельгії всіх рівнів. Уперше досліджено ефективність використання пропорційної виборчої системи для забезпечення адекватного представництва всіх мовних груп населення країни, у якій є три офіційні державні мови (на прикладі Королівства Бельгії). Автори доходять **висновку**, що механізми, які використовують у процесі формування місцевих і федеративного парламентів Королівства Бельгії, не цілком забезпечують пропорційне представництво кожної з мовних груп країни. Досвід Королівства Бельгії може бути застосований для розроблення засад реформування виборчого законодавства України, а саме щодо використання пропорційної виборчої системи з відкритими списками.

Ключові слова: виборча система; пропорційна виборча система; органи представницької влади; Королівство Бельгія; лінгвістичне представництво; мовні групи.

РЕЦЕНЗІЇ

УДК 343.533(477):004

Чернявський С. С. – доктор юридичних наук, професор, проректор Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2711-3828>;

Вознюк А. А. – доктор юридичних наук, доцент, завідувач наукової лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту № 1 Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3352-5626>

Актуальне дослідження проблем протидії злочинам у сфері використання інформаційних технологій

Рец. на кн.: Протидія злочинам у сфері використання інформаційних технологій : інтегр. навч.-практ. посіб. / [М. В. Карчевський, В. В. Коваленко, В. Є. Компєв та ін.] ; за ред. М. В. Карчевського. Харків : Право, 2019. 188 с.

Необхідність наукового аналізу проблем кримінальної відповідальності за злочини у сфері використання електронно-обчислювальних машин, систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку (злочини у сфері використання інформаційних технологій) зумовлена появою та динамічним розвитком принципово нового виду злочинів. Динамічне зростання кількісних і якісних показників інформаційних відносин, розширення сфери застосування комп'ютерної техніки та поглиблення процесів інформатизації безсумнівно є позитивними характеристиками сучасного суспільства. Водночас інформатизація – це діалектичний процес, а тому маємо констатувати, що він стимулював формування принципово нових видів загроз, яким притаманний такий рівень суспільної небезпеки, який вимагає застосування відповідних кримінально-правових засобів.

Сучасний стан розвитку телекомунікаційних, інформаційних і комп'ютерних технологій активізує суспільні відносини у сфері їх використання. Інформаційні технології та комп'ютерні мережі утворюють важливу галузь економіки, що виходить за межі економіки однієї країни та має установлені міжнародні зв'язки. Зазначене засвідчує нагальність вирішення питання ефективності розслідування злочинів у сфері інформаційних технологій.

Рівень суспільної небезпеки досліджуваних у посібнику посягань постійно зростає, оскільки зростають обсяг і суспільне значення інформації, яку опрацьовують з використанням комп'ютерної техніки. Аналіз наявної навчальної літератури засвідчує затребуваність робіт, присвячених проблематиці протидії злочинам у сфері використання інформаційних технологій. У зв'язку із цим підготовка навчально-практичного посібника є надзвичайно актуальною та своєчасною.

Варто зазначити про якісний склад авторського колективу. Проблематику протидії

злочинам у сфері використання інформаційних технологій у рецензованому посібнику аналізують представники науки, правоохоронних органів і розробники промислових систем інформаційної безпеки.

Позитивно слід оцінити об'єднання в межах одного посібника питань кримінально-правової кваліфікації та криміналістичного забезпечення розслідування злочинів у сфері використання інформаційних технологій.

Увагу акцентовано на кримінально-правовій характеристиці та особливостях кваліфікації злочинів у сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку. Належно аргументовано шляхи розв'язання наявних у цій сфері проблем. Наприклад, у підрозділі 2.2 «Особливості кримінально-правової кваліфікації посягань на власність, вчинюваних з використанням комп'ютерної техніки» розглянуто випадки необхідності додаткової кваліфікації дій винної особи за статтями, що передбачають відповідальність за злочини у сфері використання комп'ютерної техніки. Зокрема, автори стверджують, що використання комп'ютерної техніки під час учинення злочинів проти власності утворює самостійний склад злочину в разі заподіяння певної шкоди відносинам власності на комп'ютерну інформацію, коли певну інформацію було незаконно знищено, заблоковано, модифіковано.

У розділі 3 висвітлено сучасні способи вчинення злочинів у сфері використання інформаційних технологій, сліди таких протиправних дій, обстановку незаконного втручання в роботу електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем і комп'ютерних мереж, а також важливі для методики розслідування цих злочинів криміналістичні риси особи злочинця.

У розділі 4 в межах особливостей початкового етапу розслідування злочинів у

сфері використання електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), систем, комп'ютерних мереж і мереж електрозв'язку автори вдало окреслили специфіку виявлення несанкціонованого втручання в роботу ЕОМ через систему застосування спеціальних технічних засобів, програмно-технологічних прийомів огляду та фіксації інформації, використання спеціальних інженерних рішень, обов'язкове залучення фахівця оперативно-технічного підрозділу, взаємодію з операторами зв'язку й провайдерами.

Типові слідчі ситуації та версії в п'ятому розділі посібника розглянуто в комплексі з відповідними їм алгоритмами слідчих (розшукових) дій початкового етапу розслідування аналізованих злочинів.

Сучасний стан дослідження проблематики протидії злочинам у сфері використання інформаційних технологій актуалізує необхідність постійного вдосконалення знань і практичних навичок у цій сфері, тому досить вдалим є перелік питань щодо призначення комп'ютерно-технічної експертизи, що запропонований у розділі 6 «Тактика проведення окремих слідчих (розшукових) дій під час розслідування злочинів у сфері використання інформаційних технологій».

Слід акцентувати увагу на використаному в посібнику інноваційному підході до організації навчального матеріалу. Завдяки технології QR-кодів читачі мають змогу отримувати додаткову корисну інформацію у вигляді відеокomentarів, презентацій, матеріалів судової практики. Реалізовано можливість автоматизованого тестування, а також спілкування з авторами в режимі форуму чи відеоконференції. Фактично посібник має форму дистанційного курсу.

Отже, запропонована авторським колективом концепція «інтегрований навчально-практичний посібник» цілком виправдовує свою назву: 1) у роботі органічно поєднано кримінально-правову, процесуальну та криміналістичну тематику; 2) авторський колектив формують науковці, правоохоронці, фахівці з ІТ; 3) посібник не обмежується друкованим варіантом, а становить розгалужену систему різноманітних джерел інформації.

Таким чином, рецензована робота однозначно заслуговує позитивного відгуку та може бути рекомендована всім, хто цікавиться проблематикою кримінально-правового регулювання у сфері інформаційної безпеки та криміналістичного забезпечення розслідування злочинів у сфері використання інформаційних технологій.

Рецензія надійшла до редколегії 26.12.2018

Cherniavskiy S. – Doctor of Law, Professor, Vice-Rector of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2711-3828>;

Vozniuk A. – Doctor of Law, Associate Professor, Head of the Scientific Laboratory on Problems Counteracting of Crime of the Educational and Research Institute No. 1 of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3352-5626>

Relevant Study of the Problems of Crime Prevention in the Sphere of Using Information Technology

Review of the book: Combating crimes in the field of information technology : Integral. educ.-prac. note / [M. Karchevskiy, V. Kovalenko, V. Komliev and others] ; Ed. by M. Karchevskiy. Kharkiv : Pravo, 2019. 188 p.

УДК 342.565.2:340.12

Камінська Н. В. – доктор юридичних наук, професор, професор кафедри конституційного права та прав людини Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7239-8893>

Філософсько-правовий вимір доказування в конституційному судовому процесі

Рец. на кн.: Шаптала Н. К. Доказування у конституційно-судовому процесі: філософсько-правові засади : монографія. Київ : Логос, 2018. 388 с.

Наукова праця, виконана суддею Конституційного Суду України, кандидатом юридичних наук Наталею Костянтинівною Шапталю, репрезентує результати комплексного аналізу закономірностей отримання, вивчення, оцінки та використання доказів у конституційному судовому провадженні та визначення порядку застосування загальноновизнаних принципів і правил формування доказової бази для встановлення істини під час здійснення конституційного судочинства.

Насамперед слід зауважити, що автор є першопрохідцем у дослідженні обраної теми, оскільки питання доказування у вітчизняному конституційному судовому процесі є не просто «малодослідженим», а насправді комплексно не досліджене взагалі.

Наукова праця містить вступ, шість розділів, поділені на тридцять п'ять підрозділів, і висновки.

У розділі 1 «Філософія, теорія і методологія у конституційному судовому процесі і доказування в ньому» проаналізовано теоретико-методологічні передумови дослідження питань, пов'язаних із доказуванням у конституційному судовому процесі.

У розділі 2 монографії «Доказування як пізнання в конституційному судовому процесі» висвітлено результати дослідження питань, пов'язаних із визначенням доказування як пізнання в конституційному судовому процесі.

Розділ 3 «Онтологічні та аксіологічні особливості доказування в конституційному судовому процесі зарубіжних країн» присвячено дослідженню онтологічних та аксіологічних особливостей доказування в конституційному судовому процесі зарубіжних країн за найбільш поширеними системами (моделями) організації судового конституційного контролю, а також принципи доказування в європейських і міжнародних судах під час здійснення наднаціональної юрисдикції на підставі права.

У розділі 4 «Філософсько-правові виміри доказування та доказів у конституційному судовому процесі» схарактеризовано філософський та психологічний зміст доказування в судовому конституційному процесі.

Розділ 5 монографії «Філософсько-правове обґрунтування класифікації суб'єктів доказування

та надання доказів у конституційному судовому процесі» присвячений питанням, пов'язаним із визначенням суб'єктів доказування в конституційному судовому процесі, їх поняттям і класифікацією та правилами надання ними доказів.

У розділі 6 монографії «Оцінка доказів у конституційному судовому процесі» досліджено закономірності й особливості процесу оцінки доказів у конституційному судовому процесі, його світоглядного рівня, логіки та психологічного підґрунтя, проблеми наукового та законодавчого забезпечення діяльності Конституційного Суду України та пропозиції щодо їх подолання.

Висновки містять узагальнені результати дослідження, зокрема авторські концепції щодо питань, пов'язаних із філософсько-правовими вимірами доказування в конституційному судовому процесі, а також пропозиції щодо вдосконалення законодавчого врегулювання діяльності Конституційного Суду України, основні з яких полягають у такому:

- характерною ознакою світоглядного змісту вітчизняного конституційного судового процесу є його орієнтування на захист прав особистості в контексті загальноновизнаних людських цінностей;

- методологію дослідження філософсько-правових засад доказування в конституційному судовому процесі слід визначити як сукупність прийомів дослідження, що застосовують у сучасній вітчизняній та іноземній юридичній науці;

- методи пізнання в процесі доказування в конституційному провадженні доцільно розглядати як структурно-ієрархічну трирівневу систему. До першого (вищого) рівня цієї системи належать загальнонаукові, діалектико-філософські методи; до другого – методи, адаптовані до умов конституційного судочинства; до третього – специфічні методи, які сформувалися в процесі генезису інституту конституційного судового контролю;

- доказування у вітчизняному конституційному судовому процесі підпорядковане загальним гносеологічним закономірностям, яке тлумачать як творчу діяльність суддів та учасників процесу, причому аксіологічний вимір доказів і доказування в цьому процесі залежить від змісту цінностей конституціоналізму, а онтологічний – від визначення поняття буття права, його влас-

тивостей у контексті реалій соціально-політичних умов життєдіяльності соціуму;

- вирішальне значення серед доказів у конституційному судовому процесі мають докази, отримані за допомогою судової логіки, тобто спеціальної складової юридичної логіки, предметом якої є судове обґрунтування (судове доказування), і судової аналітики – інтелектуальної, логіко-мисленнєвої діяльності, спрямованої на виконання практичних завдань;

- доказування в конституційному судовому процесі є формою пізнавальної діяльності, психологічна складова якої ґрунтується на загальних засадах юридичної психології як галузі психології, що вивчає закономірності й механізми психіки людини у сфері регульованих правом відносин;

- розглядаючи питання конституційності правових актів, Конституційний Суд України вивчає та оцінює докази, застосовуючи методологічні прийоми формальної логіки і керуючись філософсько-правовими критеріями, до яких, зокрема, належать:

- аксіологічні фактори, які полягають у відповідності правового акта (його окремих положень) проголошеним актами міжнародного права та закріпленим у вітчизняному конституційному рівні загальнолюдським цінностям;

- онтологічні виміри, згідно з якими конституційний нормативний контроль не може обмежуватися виключно позитивістським підходом, а має ґрунтуватися на збалансованому поєднанні формально-юридичної оцінки його змісту в контексті впливу на соціальні, політичні, економічні, моральні й інші фактори, які превалюють у соціумі;

- конституційна законність, визначальними факторами якої є дотримання конституційно встановленої процедури розгляду, прийняття та набрання чинності правовими актами, а також здійснення органами державної влади та їх посадовими й службовими особами своїх повноважень у встановлених Конституцією межах і відповідно до законів України;

- класифікація доказів у конституційному судовому процесі має ґрунтуватися на їхніх філософсько-методологічних ознаках: логічних, аксіологічних, онтологічних, епістемних, водночас, загальними класифікаційними ознаками для доказів, незалежно від джерела інформації, на підставі якого вони були сформовані, темпоральних ознак тощо, є законність, достовірність, належність і достатність;

- вітчизняний конституційний судовий процес не є змагальним, оскільки, на відміну від судів загальної юрисдикції, особи, залучені до нього, мають статус не сторін, що є обов'язковим у змагальному судовому процесі, а учасників. Оскільки суб'єкти права на подання, звернення або скаргу й інші учасники конституційного судо-

вого процесу не вповноважені законодавцем брати участь у дослідженні, оцінці й використанні доказів, їхній статус у процесі доказування доцільно визначити як суб'єкти надання доказів;

- філософсько-правова та психологічно-розумова категорія «внутрішнє переконання» судді в конституційному судовому процесі є специфічною формою відображення об'єктивної реальності. Однак, будучи за формою та змістом відображенням об'єктивної реальності, внутрішнє переконання одного судді не є критерієм пізнання істинності в конституційному судовому процесі, оскільки цей критерій є рішенням колегіального органу;

- з метою усунення правової невизначеності щодо конституційного положення в частині встановлення принципів діяльності Конституційного Суду України, на погляд автора, доцільно ч. 2 ст. 147 Конституції України викласти в такій редакції: «Діяльність Конституційного Суду України ґрунтується на принципах верховенства Конституції, незалежності, колегіальності, гласності, обґрунтованості й обов'язковості ухвалених ним рішень і висновків»;

- унаслідок конституційної реформи органи місцевого самоврядування позбавлено права звернення до Конституційного Суду України, хоча протягом 1997–2016 років Суд розглянув значну кількість справ за їхніми конституційними поданнями щодо тлумачення Конституції та законів України, що сприяло однозначному застосуванню норм законодавства в діяльності цих органів. Автор убачає в цьому наявність ознак обмеження гарантованого ст. 7 Конституції України права на самоврядування;

- спираючись на результати цього дослідження й досвід іноземних дослідників, автор пропонує запровадити сучасну систему законодавчого забезпечення діяльності вітчизняного органу конституційної юрисдикції за схемою, яку умовно можна визначити як «Конституція – закони про Конституційний Суд України – інші закони та кодекси». Для цього запропоновано:

- внести зміни до ст. 111, 147 та 150 Конституції України з метою усунення колізій, правової невизначеності, а також обмеження права територіальних громад на самоврядування;

- за аналогією із законодавством, яке регулює діяльність судів загальної юрисдикції України та деяких органів конституційної юрисдикції країн Європи, розробити та прийняти окремі закони з питань: 1) статусу органу конституційної юрисдикції та його суддів; 2) повноважень Суду та порядку звернення до нього; 3) засад й особливостей проведення конституційного судового процесу.

На погляд рецензента, сформульовані автором висновки та рекомендації розвивають філософсько-правове розуміння процесу доказування

та доказів у конституційному судовому процесі та можуть бути використані для подальших досліджень у галузях конституційного права й конституційного судочинства.

Таким чином, попри певні зауваження, а також дискусійність окремих авторських концепцій, є підстави вважати монографію Н. К. Шаптали «Доказування у конституційно-

судовому процесі: філософсько-правові засади» комплексним дослідженням основних аспектів доказування в конституційному судовому процесі, виконаному на високому науковому рівні. Убачається, що видання буде корисним для працівників органів законодавчої, виконавчої та судової влади, місцевого самоврядування, науковців і здобувачів ступенів вищої освіти.

Рецензія надійшла до редколегії 19.12.2018

Kaminska N. – Doctor of Law, Professor, Professor of the Department of Constitutional Law and Human Rights of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7239-8893>

The Philosophical and Legal Admeasurement of Establishment in Constitutional Litigation Process

Review of the book: Shaptala N. Establishment in constitutional litigation process: a philosophical-legal framework : monograph. Kyiv : Lohos, 2018. 388 p.

УДК [316.32:004]:340.12

Марчак В. Я. – доктор юридичних наук, професор, заступник голови Апеляційного суду Чернівецької області, м. Чернівці;

Шевчук Р. В. – кандидат юридичних наук, доцент, доцент кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ, м. Київ;

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6161-4554>

Формування інформаційного суспільства в Україні: філософсько-правовий аналіз

Рец. на кн.: Кушакова-Костицька Н. В. Філософсько-правові засади розвитку інформаційного суспільства в Україні : монографія. Київ : Логос, 2019. 533 с.

Монографію кандидата юридичних наук, професора кафедри філософії права та юридичної логіки Національної академії внутрішніх справ Наталії Вадимівни Кушакової-Костицької присвячено дослідженню філософсько-правових засад розвитку інформаційного суспільства в Україні. Автор розглянув закономірності, які зумовили стрімкий і неупинний прогрес інформаційно-комунікаційних технологій та їх вплив на філософські, правові, соціальні, економічні, політичні, морально-етичні, культурно-освітні й інші виміри життєдіяльності соціуму.

Увагу в роботі акцентовано на захисті права на отримання достовірної та своєчасної інформації як одного з основоположних прав людини й громадянина.

Актуальність обраної теми, слушно зауважує автор, зумовлена тим, що, попри значну кількість публікацій, питання, пов'язані з дослідженням історичних передумов і послідовності формування інформаційного суспільства з метою виявлення перспективи його трансформації в суспільство знань, досі лишаються недостатньо дослідженими, що знижує рівень філософсько-правової розробленості проблеми, оскільки не можна управляти майбутнім без усвідомлення минулого, а без ефективного управління майбутнім неможливо прогнозувати майбутнє.

Теоретичне підґрунтя монографії становили Конституція України та конституції інших країн; національне й іноземне законодавство в галузі інформації; міжнародно-правові акти щодо права на інформацію; спеціальна література з теорії та історії інформаційного права, конституційного й інформаційного права, філософії права та соціальної філософії, інформатики; матеріали Конституційного Суду України, судів загальної юрисдикції, Європейського суду з прав людини.

У цьому контексті наукова новизна дослідження полягає, зокрема, у тому, що в ньому вперше у вітчизняній науці здійснено комплексний аналіз філософсько-правових вимірів у теорії та практиці функціонування інформаційного суспільства, виявлено специфіку означених питань, обґрунтовано пропозиції з удосконалення їх наукового обґрунтування та нормативного регулювання.

Висновки та рекомендації щодо оптимізування філософсько-правових вимірів вітчизняного інформаційного суспільства ґрунтуються на ретельному та змістовному аналізі досвіду не тільки найбільш технологічно розвинутих країн, а й тих, які порівняно нещодавно приєдналися до світового інформаційного простору.

На відміну від сталої практики вітчизняних фахівців в інформаційній галузі, Н. В. Кушакова-Костицька не обмежилася дослідженням організації діяльності «патріархів» інформаційного суспільства із США, Японії, Франції, ФРН та інших технологічно розвинутих країн, а й детально проаналізувала ситуацію в країнах, які щойно долучилися до світового інформаційного простору.

Ретельно було досліджено питання філософського обґрунтування функціонування інформаційного суспільства. У монографії вдало поєднано позиції видатних філософів Античності та Середньовіччя з науковими концепціями та юридичними позиціями сучасних учених і практиків у галузі інформатики Європи, Азії, Африки, Австралії, Південної та Латинської Америки.

Монографічне дослідження містить вступ, п'ять розділів, що мають п'ятнадцять підрозділів, і загальні висновки.

У розділі 1 «Інформаційне суспільство: історіографічна та методологічна база дослідження» висвітлено питання, пов'язані з історичними витоками інформаційного суспільства, що потлумачено як постіндустріальний (інтелектуальний) етап розвитку соціальної організації. Процес утворення цього типу соціальної організації досліджено не тільки в контексті економічних процесів, а й щодо виникнення нових тенденцій у соціальній і духовній сферах.

Розділ 2 «Філософський аналіз концепції інформаційного суспільства» містить результати дослідження з питань співвідношення філософських і технократичних вимірів генезису людської цивілізації.

У розділі 3 «Регіональні та глобальні особливості розвитку інформаційного суспільства» відображено результати вивчення сутності поняття «інформаційне суспільство», яке останніми

роками активно застосовують у всесвітньому вимірі, хоча його гегемоністський характер не пов'язаний з достатньою теоретичною обґрунтованістю в розрізі класичної філософії.

У розділі 4 «Правові та законодавчі засади розвитку інформаційного суспільства» зазначено, що інформаційна епоха, третя після аграрної та індустріальної, є якісно новим періодом у розвитку цивілізації. У цій епосі формується новий сектор економіки – інформаційний, який починає функціонувати поряд з трьома вже наявними (чи класичними): аграрним, промисловим і сферою послуг. Паралельно зі зміною сутності поняття «багатство», появою символічного капіталу – знання, зміною характеру праці, гуманізацією, розширенням участі працівників в управлінні виробництвом неминує змінюються суспільна мораль, етика, право.

Розділ 5 «Перспективи розвитку інформаційного суспільства в Україні» висвітлює авторські концепції з питань формування ідеї інформаційного суспільства щодо покращення умов життєдіяльності індивідуума, гармонізації його відносин із соціумом, що апіорі передбачає моральність, культуру поведінки та повагу до загальнолюдських цінностей.

На підставі результатів ретельного аналітичного дослідження іноземного досвіду обґрунтовано наукові позиції з ключових питань функціонування вітчизняного інформаційного суспільства та його місця у всесвітньому інформаційному просторі, зокрема:

- визначено поняття, зміст і структуру інформаційного суспільства, його відмінності від суспільства знань;
- висвітлено філософсько-правову сутність інформаційного суспільства в контексті його історичного розвитку;
- досліджено роль інформаційного суспільства в загальнодержавному механізмі захисту конституційних прав людини;
- проаналізовано гарантії реалізації завдань і принципів інформаційної діяльності;
- обґрунтовано необхідність й окреслено напрями правового регулювання інформаційної мережі Інтернет як одного з універсальних сучасних засобів реалізації права на інформацію;
- запропоновано зміни й доповнення до чинного законодавства в цій галузі.

Висновки монографії також містять загальні результати дослідження, до основних з яких належать такі:

- визначено, що особливість інформаційного суспільства полягає в інтеграції науки, філософії, релігії та мистецтва, апогеєм якого має стати розроблення глобальної (світової) ідеології на наднаціональному рівні на зразок етичних кодексів функціонування Інтернету, які регулюють функціонування мережі, визначають правила

поведінки в ній поза державними межами й корелюються зі світоглядним рівнем її користувачів;

- обґрунтовано, що для інформаційного суспільства загалом притаманно створення та переважання етичних норм і кодексів над законодавчо закріпленими нормами поведінки. Що вищим є рівень суспільних моралі та свідомості, то слабшою є потреба в юриспруденції, тобто спостерігається тенденція саморегулювання суспільних відносин, зокрема правовідносин, і на рівні національного інформаційного простору, і на рівні глобальному;

- аргументовано, що, з огляду на інформатизацію суспільства, інтеграцію та диференціацію наукових знань, на межі філософії права, юриспруденції та інформатики виникає нова дуалістична сфера наукового знання – інформаційне право, а також пов'язані з нею нові наукові напрями: інтернет-право, комп'ютерне право, міжнародне право телекомунікацій, правова інформатика.

Водночас у висновках автор акцентує увагу на ознаках утопічності ідеології інформаційного суспільства, які, насамперед, убачаємо в її головному постулаті, відповідно до якого завдяки використанню ІКТ має утворюватися нова парадигма відносин між державою та громадянином, що має ґрунтуватися на принципі комплексного підходу до інтеграції різних галузей знань і сфер діяльності соціуму, з урахуванням інтересів особистості, суспільства й держави, що видається логічним на теоретичному рівні, проте в контексті генезису людської цивілізації є апіорі неможливим для реалізації на практиці.

Таким чином, результати дослідження теорії та практики інформаційного суспільства дали підстави для формулювання висновків щодо необхідності вдосконалення як науково-філософського обґрунтування, так і реформування законодавства, яким врегульована вітчизняна інформаційна діяльність.

Водночас дискусійним, на наш погляд, є визнання утопічною ідеєю подальшої трансформації інформаційного суспільства в суспільство знань, хоча на цьому шляху й справді постають певні економічні, соціологічні та морально-етичні перепони, подолання яких потребує значних зусиль з боку державних структур й інститутів громадянського суспільства, передусім щодо реформування теорії та практики в галузі виховання й освіти.

Попри окремі зауваження, слід констатувати, що монографія виконана на високому науковому рівні, а висновки та пропозиції автора заслуговують на увагу та можуть бути використані для вдосконалення філософсько-правових засад вітчизняного інформаційного суспільства.

Видання розраховане на працівників органів законодавчої, виконавчої та судової влади, місцевого самоврядування, науково-педагогічного складу та здобувачів ступенів вищої освіти.

Marchak V. – Doctor of Law, Professor, Deputy Head of the Court of Appeal of Chernivtsi Region, Chernivtsi, Ukraine;

Shevchuk R. – Ph.D in Law, Associate Professor, Associate Professor of the Department of Philosophy of Law and Legal Logic of the National Academy of Internal Affairs, Kyiv, Ukraine;
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6161-4554>

Formation of Information Society in Ukraine: Philosophical and Legal Analyze

*Review of the book: Kushakova-Kostytska N. Philosophical and legal framework of information society development in Ukraine : monograph.
Kyiv : Lohos, 2019. 533 p.*

До уваги авторів!

Вимоги до структури й технічного оформлення статей

У Національній академії внутрішніх справ триває прийом наукових статей для опублікування у фахових виданнях:

- «Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ» (з юридичних наук);
- «Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ» (з юридичних наук);
- «Філософські та методологічні проблеми права» (з юридичних наук);
- «Юридична психологія» (з юридичних і психологічних наук).

Редколегія приймає до опублікування статті, які мають такі **структурні елементи**:

1. **Індекс УДК** – у верхньому лівому кутку сторінки в першому рядку (Times New Roman, кегль 12, накреслення напівжирне, вирівнювання по лівому краю).

2. **Відомості про автора (авторів)**: прізвище, ім'я та по батькові автора, науковий ступінь, вчене звання, ORCID, посада, місце роботи (навчання) із зазначенням міста. Максимальна кількість співавторів – три особи. Зазначені відомості подають трьома мовами: українською, російською, англійською (додаток 1). Ім'я та прізвище автора мають бути транслітеровані відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею» від 27 січня 2010 року № 55. Також обов'язково мають бути зазначені контакти (телефон, електронна пошта) (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5).

3. **Заголовок (назва) статті**, поданий трьома мовами: українською, російською, англійською. Назва не має перевищувати 90 знаків з пробілами (Times New Roman, кегль 14, інтервал – 1,5, накреслення напівжирне, вирівнювання по центру).

4. Розширена **анотація** (у формі реферату), подана трьома мовами: українською, російською та англійською. Обсяг анотації – не менше ніж 1800 знаків з пробілами, одним абзацом (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5). Вона має бути структурована за логікою опису матеріалу в статті й містити такі елементи:

- **мета** (виокремлення недосліджених аспектів порушеної проблематики);
- **методологія** (методологічний інструментарій, теоретичний базис);
- **наукова новизна** (основні результати дослідження);
- **висновки** (рекомендації, перспективи подальших наукових розвідок).

Анотація не має містити посилань і скорочень, а також дублювати текст статті (відповідно до вимог міжнародних наукометричних баз реферування та індексування). Відповідальність за англійський переклад покладається особисто на автора.

5. **Ключові слова** (6–10 окремих слів та/або у складі словосполучень, що складаються щонайбільше з двох слів) через крапку з комою. Їх подають українською, російською та англійською мовами (Times New Roman, кегль 14, інтервал 1,5).

6. **Текст статті** повинен бути структурованим та мати такі елементи:

• **вступ**: актуальність дослідження, постановка проблеми в загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями. Обґрунтування новизни дослідження через ступінь опрацьованості проблеми на основі аналізу використаної літератури з обов'язковим розглядом останніх публікацій, у яких започатковано або продовжено розв'язання проблеми, з виокремленням не вирішених раніше її частин;

- **мета і завдання дослідження**;

• **виклад основного матеріалу**: інтерпретація наявних позицій дослідників щодо висвітлення порушеної проблематики та обґрунтування нових отриманих наукових результатів;

• **наукова новизна**: теоретичні дані, обґрунтовані нові підходи в осмисленні матеріалу та нове розв'язання проблеми, що є вагомим зрушенням, порівняно з попередніми дослідженнями;

- **висновки**: стисло викладені результати дослідження та перспективи подальших розвідок.

Назви структурних елементів статті мають бути виділені напівжирним накресленням і розміщені по центру.

Обсяг основного тексту статті має становити **від 12 до 25 сторінок** (формат А4, кегль 14, інтервал 1,5), або 21 600–45 000 знаків з пробілами, у роздрукованому й електронному варіантах (формат .rtf) українською, російською чи англійською мовами. До статті англійською мовою обов'язково додають її український переклад.

Посилання в тексті мають відповідати стилю APA (додаток 2).

7. **References** – транслітерований список літератури (латинськими літерами) **за алфавітом**, оформлений відповідно до **APA-стилю** (Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5).

8. **Список використаних джерел** (бібліографічний опис джерел, використаних під час підготовки статті, мовою оригіналу), оформлений згідно зі стандартом «ДСТУ 8302:2015. «Інформація та документація. Бібліографічне посилання. Загальні положення та правила складання» (Times New Roman, кегль 12, інтервал 1,5).

Порядок розміщення описів подається за порядком, представленим у References (без нумерації). Згідно з рекомендаціями міжнародних баз цитування, у пристатейній бібліографії повинно бути ядро джерел, яке має вплив на розвиток певної галузі науки.

References та список використаних джерел мають відповідати **таким вимогам**:

- кількість: 15–30 (для оригінальних статей), 30–50 (для оглядових статей) джерел, оформлених згідно із зазначеними стандартами (додаток 3). Більшість мають відображати сучасний стан наукових досліджень і **бути опублікованими не пізніше, ніж протягом останніх п'яти років**;
- наявність **не менше ніж трьох джерел латиницею** (статей з іноземних журналів із високим індексом впливовості, опублікованих протягом останніх двох-трьох років, і базових монографій);
- **80 % джерел повинні мати DOI**, ідентифікатор цифрового об'єкта (за винятком ретровидань – 10 %), який подають через пробіл після бібліографічного опису джерела (додаток 3).

• самопосилань має бути не більше ніж 10 %.

Для опублікування статті подають:

- роздрукований варіант статті з підписом автора, що означає повну його відповідальність за якість і наукову значущість поданого матеріалу;
- електронну версію тексту статті на USB-носії або електронною поштою: **rvc@naiau.kiev.ua**;
- витяг із протоколу засідання кафедри (наукової лабораторії) про рекомендацію зазначеної статті до відкритого друку;
- зовнішню рецензію від доктора наук, до кола наукових інтересів якого належить досліджувана в статті проблема (виняток становлять статті, підготовлені докторами наук або за їх співавторства).

Увага! Автори несуть повну відповідальність за достовірність викладеного матеріалу, точність наведених цитат, статистичних даних, власних назв, а також за те, що в матеріалах не містяться дані, які не підлягають відкритій публікації. Статті, подані з порушенням зазначених вимог, не приймають до друку. Виявлений редакцією факт плагіату є безумовною підставою для відхилення статті. Редакційна колегія також не розглядає статті, принаймні один з авторів яких не має ORCID.

Адреса для листування: 03035, Україна, м. Київ, пл. Солом'янська, 1 (відділ підготовки навчально-наукових видань НАВС).

Телефон для довідок: 097-851-72-96, 14-48.

E-mail: rvc@naiau.kiev.ua.

З питань розміщення статей у фахових виданнях Національної академії внутрішніх справ звертатися:

- **«Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ»** (виходить друком чотири рази на рік) – тел. 097-851-72-96, внутр. 14-48 (відповідальна особа – Яковлева Ангеліна Яківна);
- **«Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ»** (виходить друком двічі на рік) – тел. 097-851-72-96, внутр. 14-48 (відповідальна особа – Яковлева Ангеліна Яківна);
- **«Філософські та методологічні проблеми права»** (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 249-09-69, внутр. 12-82 (відповідальна особа – Павлишин Олег Володимирович);
- **«Юридична психологія»** (виходить друком двічі на рік) – тел. (044) 520-08-89, 561-18-74, внутр. 15-56 – кафедра юридичної психології (відповідальна особа – Казміренко Людмила Іванівна).

Додаток 1

**Відповідники основних посад,
наукових ступенів і вчених звань**

Термін українською	Рекомендовані варіанти перекладу
доктор юридичних наук	Doctor of Law
кандидат юридичних наук	Ph.D in Law
доктор філософії (з права)	Doctor of Philosophy (in Law)
професор	Professor
доцент	Associate Professor
старший викладач	Senior Lecturer
викладач	Lecturer
провідний/старший/молодший науковий співробітник	Leading/Senior/Junior Research Fellow
докторант	Doctoral Student
аспірант, ад'юнкт	Postgraduate Student
здобувач	Researcher

Приклад оформлення посилань у тексті статті (відповідно до стилю APA)

Посилання в тексті мають виглядати таким чином: (Gundy, 2016) або (Malivskyi & Neill, 2016; Schukking, 2018), або за наявності цитати (Slobodian & Yakovyna, 2016, p. 58).

Приклад посилань у тексті статті українською мовою:

На переконання голландського судді Європейського суду з прав людини Ж. Шуккінга (Schukking, 2018) важливо, щоб «Сторони продемонстрували дотримання прав людини та верховенства права шляхом забезпечення дотримання мінімальних гарантій статті 6 Конвенції» (р. 155).

Приклад посилань у тексті статті англійською мовою:

According to the French philosopher Jean-Luc Marion (1999, p. 352) "Descartes remains one of our closest contemporaries".

Приклад блокової цитати:

Адаптація наявних та успішно апробованих рекомендацій криміналістичної техніки, тактики і методики до умов цивільного та інших видів судочинства є найбільш доцільним і одночасно економічним шляхом впровадження зазначених рекомендацій в інші види судочинства з урахуванням правових умов їх реалізації (Isaenko, 2018, p. 38).

Поради щодо оформлення References та списку використаних джерел

У **References**, який складається з описів оригінальних англomовних та/або транслітерованих латиницею джерел, та **списку використаних джерел** (кирилицею) порядок і кількість джерел мають збігатися та залишатися незмінними.

Оформити бібліографічний опис відповідно до **стилю APA** можна на сайті онлайнного автоматичного формування посилань: Citation Machine (<http://www.citationmachine.net/apa/cite-a-book>); <http://www.bibme.org/apa/book-citation/manual> або іншому.

Офіційну транслітерацію українського алфавіту латиницею затверджено в постанові Кабінету Міністрів України від 27.01.2010 № 55 «Про впорядкування транслітерації українського алфавіту латиницею». Онлайн-транслітератор – <http://translit.kh.ua/?passport>.

Для російської мови транслітерувати потрібно згідно з вимогами наказу ФМС Росії від 03.02.2010 № 26. Онлайн-транслітератор – <http://ru.translit.net/?account=zagranpassport>. Якщо вітчизняний журнал видається в перекладі на англійську мову, використовуйте англійські варіанти назви журналу та статті.

DOI видань можна знайти на сайті <http://www.crossref.org>

Підготовлені відповідно до загальноприйнятих вимог References та список використаних джерел матимуть такий вигляд:

References

- Gundy A.V., & Baumann-Grau, A. (2016). *Women, Incarceration, and Human Rights Violations: Feminist Criminology and Corrections by Ashgate*. London: Routledge. Retrieved from <https://www.taylorfrancis.com/books/9781134778423>. doi: <https://doi.org/10.4324/97811315546605>.
- Schukking, J. (2018). Protection of human rights and the Rule of Law in Europe: A shared responsibility. *Netherlands Quarterly of Human Rights*, 36(2), 152-158. doi: 10.1177/0924051918767967.
- Walklate, S., McCulloch, J., Fitz-Gibbon, K., & Maher, J. (2019). Criminology, gender and security in the Australian context: Making women's lives matter. *Theoretical Criminology*, 23(1), 60-77. doi: <https://doi.org/10.1177/1362480617719449>.
- Akimov, M.O. (2018). Kryminalno-pravova okhorona svobody osoby: problemy ta shliakhy vyrishennia [Criminal defense of individual freedom: problems and solutions]. *Naukovyi visnyk Sivershchyny, Scientific herald of Sivershchyna*, 1(3), 141-151. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2018.01.141> [in Ukrainian].
- Vdovenko, N.M. (2013). *Derzhavne rehuliuвання akvakultury v Ukraini [State regulation of aquaculture in Ukraine monohrafiya]*. Kyiv: Kondor. doi: 10.25313/2520-2057-2013-5-465 [in Ukrainian].
- Isaenko, V.N. (2018). *Ispolzovanie vozmojnostei kriminalistiki i sudebnoi ekspertizy v prokurorskoj deiatelnosti [Using forensic and forensic capabilities in prosecution activities]*. Moscow: Prospekt. doi: <https://doi.org/10.31085/9785392284306-2019-152> [in Russian].

- Kozeratska, O.A. (2018). Analiz statystychnoi dostovirnosti obhruntuvannia kryteriiv "obmezhenoi osudnosti" u osib, yaki skoily seksualni zlochyny [Analysis of the statistical validity of the justification of the criteria of "limited sanity" for persons who committed sexual offenses]. *International Academy Journal*, 2, 10-14.
doi: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/12072018/5982 [in Ukrainian].
- Konventsia pro zakhyst prav liudyny i osnovopolozhnykh svobod: vid 4 lystop. 1950 r. [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms from November 4, 1950]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004 [in Ukrainian].
- Kryminalnyi protsesualnyi kodeks Ukrainy: vid 13 kvit. 2012 r. No. 4651-VI [Criminal Procedural Code of Ukraine from April 13, 2012, No. 4651-VI]. (n.d.). *zakon0.rada.gov.ua*. Retrieved from <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> [in Ukrainian].
- Chernykh, H. (2015). Zlochynnist ta parametry nasyllia v ukrainskomu suspilstvi [Criminality and the parameters of violence in Ukrainian society]. *Visnyk Kyivskoho natsionalnogo universytetu imeni Tarasa Shevchenka, Bulletin of the Taras Shevchenko National University of Kyiv*, 6, 32-35.
doi: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/6.8> [in Ukrainian].

Список використаних джерел

- Gundy A. V., Baumann-Grau A. Women, Incarceration, and Human Rights Violations: Feminist Criminology and Corrections by Ashgate. London : Routledge, 2016. 156 p.
URL: <https://www.taylorfrancis.com/books/9781134778423>.
doi: <https://doi.org/10.4324/97811315546605>.
- Schukking J. Protection of human rights and the Rule of Law in Europe: A shared responsibility. *Netherlands Quarterly of Human Rights*. 2018. Vol. 36 (2). P. 152–158.
doi: 10.1177/0924051918767967.
- Walklate S., McCulloch J., Fitz-Gibbon K., Maher J. Criminology, gender and security in the Australian context: Making women's lives matter. *Theoretical Criminology*. 2019. № 23 (1). P. 60–77.
doi: <https://doi.org/10.1177/1362480617719449>.
- Акімов М. О. Кримінально-правова охорона свободи особи: проблеми та шляхи вирішення. *Науковий вісник Сіверщини*. 2018. № 1 (3). С. 141–151. doi: <https://doi.org/10.32755/sjlaw.2018.01.141>.
- Вдовенко Н. М. Державне регулювання аквакультури в Україні : монографія. Київ : Кондор, 2013. 464 с. doi: 10.25313/2520-2057-2013-5-465.
- Исаенко В. Н. Использование возможностей криминалистики и судебной экспертизы в прокурорской деятельности. М. : Проспект, 2018. 192 с. doi: <https://doi.org/10.31085/9785392284306-2019-152>.
- Козерацька О. А. Аналіз статистичної достовірності обґрунтування критеріїв «обмеженої осудності» у осіб, які скоїли сексуальні злочини. *International Academy Journal. Web of Scholar*. 2018. № 2. С. 10–14. doi: https://doi.org/10.31435/rsglobal_wos/12072018/5982.
- Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : міжнар. док. від 4 листоп. 1950 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_004.
- Кримінальний процесуальний кодекс України : Закон України від 13 квіт. 2012 р. № 4651-VI. URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/4651-17>.
- Черних Г. Злочинність та параметри насилля в українському суспільстві. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2015. № 6. С. 32–35.
doi: <http://dx.doi.org/10.17721/2413-7979/6.8>.

**Науковий вісник
Національної академії
внутрішніх справ**

**1
(110)
2019**

Науковий журнал

Виходить чотири рази на рік

Редагування

*О. П. Антіпова,
В. С. Таран*

**Оформлення, комп'ютерний
набір і верстка**

Я. В. Шумко

Видавець:

Відділ підготовки навчально-наукових
видань Національної академії
внутрішніх справ,
03035, Київ-35, пл. Солом'янська, 1
Свідоцтво про внесення до державного
реєстру виготовників
і розповсюджувачів видавничої
продукції ДК № 4155
від 13.09.2011

Підп. до друку 26.03.2019
Формат 60x84/8
Друк оперативний
Папір офсетний
Обл.-вид. арк. 5,25
Ум. друк. арк. 4,88
Вид. № 5/II
Наклад 50 прим.

**Scientific Herald
of National Academy
of Internal Affairs**

**1
(110)
2019**

Scientific Magazine

Issued four times a year

Editing

O. Antipova,
V. Taran

**Figuration, computer typing
and making up**

Ya. Shumko

Publisher:

Unit of preparation of educational
and scientific publications
of the National Academy of Internal Affairs
Ukraine, 03035, Kyiv
1, Solomianska square
State register certificate
of print production publishers
and distributors
series ДК No. 4155
dated from September 13th, 2011

Signed to print: dated from
March 26st, 2019
Dimensions: 60x84/8
Instant print
Offset paper
Standard publisher's pages 5,25
Simulated publisher's pages 4,88
Edition No. 5/II
Circulation 50